

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická

**Manželské spory šlechty z českých zemí v období baroka:
Konflikt u Martiniců (1675-1676) a causa Mansfeld (1658-1666)**

Bc. Pavla Pospíšilová

Diplomová práce

2010

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Katedra historických věd
Akademický rok: 2008/2009

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Bc. Pavla POSPÍŠILOVÁ**
Studijní program: **N7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**

Název tématu: **Šlechtická manželství a jejich problémy v druhé půli 17. století**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Cílem práce bude analýza čtyř konfliktních manželských párů. V prvním případě se jedná o ubití Marie Terezie z Ditrichštejna jejím mužem Karlem Adamem z Mansfeldu (MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 2073, kart. 526, léta 1658-1665; SOA Zámorsk, RA Colloredo-mannsfeldů, kart. 36). Druhý se týká rozvodu Otty z Friedbergu s Marií Sidonií Šlikovou v letech 1650-1663 (SOA Zámorsk, RA Šliků, inv. č. 257, kart. 27). Poté prozkoumám rozepru Františka Arnošta Šlika a jeho ženy Alžběty Maxmiliany z Traudisch v roce 1672 (SOA Zámorsk, RA Šliků, inv. č. 258, kart. 27). V posledním případě se podívám na nevydařené manželství očima šlechtičny Apolonie Rozálie, rozené Vratislavové z Mitrovic.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování diplomové práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury:

DVORSKÝ, František (ed.), Listy paní Kateřiny ze Žerotína rozené z Vladštejna I-II, Praha 1894-1895; DVORSKÝ, František (ed.), Matěř a dcera Zuzany Černínové z Harasova. Listy Alžběty Homutovny z Cimburka a Elišky Myslíkovny z Chudenic, Praha 1890; DVORSKÝ, František (ed.), Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století, Praha 1886; DVORSKÝ, František (ed.), Staré písemné památky žen a dcer českých, Praha 1869; TISCHER, František (ed.), Dopisy Sylvie hraběnky Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřmanem hrabětem Černínem z Chudenic z let 1635-1651, VKČSN 1908, Praha 1909; BASTL, Beatrix, Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit, Wien-Köln-Weimar 2000; BŮŽEK, Václav - HRDLIČKA, Josef - KRÁL, Pavel - VYBÍRAL, Zdeněk, Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku, Praha - Litomyšl 2002; HAJNÁ, Milena, Rožmberský fraucimor. Ženský život na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby, JSH 69-70, 2000-2001, s. 5-29; HRDLIČKA, Josef, Synové "velkých" otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty, OH 10, 2003, s. 249-273; JANÁČEK, Josef, Ženy české renesance, Praha 1976, 1987, 1996; KOLDINSKÁ, Marie, Každodennost renesančního aristokrata, Praha 2001; KOZÁKOVÁ, Anděla, Právní postavení ženy v českém právu zemském, Praha 1926; MAŤA, Petr, Svět české aristokracie 1500-1700, Praha 2004; MATYÁŠ, Jaroslav, Aféra Adama Havla Popela z Lobkovic. Nevěra a sebevražda v rudolfínské Praze, České Budějovice 2004 (diplomová práce HŮ JU); WUNDER, Heide, "Er ist die Sonn, sie ist der Mond". Frauen in der Frühen Neuzeit, München 1992.

Vedoucí diplomové práce:

Mgr. Jiří Kubeš, Ph.D.
Katedra historických věd

Datum zadání diplomové práce:

30. dubna 2008

Termín odevzdání diplomové práce:

31. března 2009

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.

děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.

vedoucí katedry

V Pardubicích dne 30. listopadu 2008

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle § 60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 25. 06. 2010

Bc. Pavla Pospíšilová

Anotace

Předložená diplomová práce se zabývá manželskými spory šlechty z českých zemí v druhé polovině 17. století, kdy již docházelo k určité snaze šlechtičen o změnu poměrů a jiné rozvržení moci v manželství a sporů mezi manželi přibývalo. Pro období pobělohorské není tato problematika doposud probádána. V první části se věnuji otázce, jakou funkci měl manželský svazek u šlechty a jakou úlohu měli podle dobových norem zastávat muži, ale především ženy. Společností byl ve všech sférách života očekáván jistý vzorec chování a jednání podle pohlaví jedince. Zajímá mě, jak na problematiku rozvržení mocenských sil mezi manželi společnost pohlížela prostřednictvím pravidel a jaká byla každodenní praxe. Protože v případech, které v práci podrobně rozebírám, hrálo velkou roli násilí, budu se rovněž věnovat teorii násilí v dobových manželských svazcích. Hlavní část mé diplomové práce tvoří rekonstrukce dvou nově prozkoumaných konfliktů mezi šlechtickými manželi. Nejdříve se budu zabývat sporem mezi Klárou Rozálií Martinickou z Kounic a jejím chotěm Jaroslavem Bernardem z Martinic v letech 1675 – 1676, jenž vznikl kvůli výši výživného. Po fyzickém napadení opustila šlechtična manžela a začala vyjednávání mezi Martinici a Ditrichštejnou. Mnohem tragičtější následky měl druhý případ. Karel Adam z Mansfeldu byl obviněn ze zapříčinění smrti své choti Marie Terezie Mansfeldské z Ditrichštejna v roce 1658. Potrestání viníka chtěl dosáhnout strýc zesnulé hraběnky, kníže Ferdinand z Ditrichštejna. Karel Adam však uprchl před spravedlností a do jeho smrti v roce 1662 nebyl případ vyřešen. Hlavním přínosem mé diplomové práce je průzkum normativních genderových rolí raně novověkých šlechtických párů a porovnání těchto stereotypů s konkrétními životními osudy.

Klíčová slova: šlechta, raný novověk, české země, šlechtická manželství, genderové role manželů, normativní spisy o manželství, genderové stereotypy v manželství, mocenské poměry mezi manželi, manželské spory, násilí v manželství, Martinicové, Mansfeldové, Ditrichštejnové

Annotation

I put mined in submitted work on conflict between aristocratic cohabitations in second half of 17th century when already happens certain effort of women (especially from high society) to change conditions and new settings of authority in marriage and there were more conflicts between husbands and wives. These problems are not in Czech Republic in second half of 17th century explored. In theoretical part I attend to questions, what function aristocratic cohabitation had and what kind of role performed men but above all women according with the time standard. Society in all spheres of life expected certain formula of behaviour and acting according to gender. I was interested about setting-out of power relations between husband and wife and I wrote how society looked upon these questions by means of rules and how was everyday practise. Because in both cases, that I analysed in detail in my work, played main role violence. I also pay attention to theory of violence in matrimones. The main part of my graduation theses is reconstruction of two newly explored conflicts between aristocratic cohabitations. At first I was concerned with disagreement between Klára Rozálie of Kounic and her husband Jaroslav Bernard of Martinic in years 1675 - 1676, which came on amount of maintenance. After physical assault by her husband Klára Rozálie left his house and started parley between family of Martinic and family of Ditrichštejn. More tragic consequences had second case Karel Adam of Mansfeld was charged with causation death of his wife Marie Terezie of Ditrichštejn in the year 1658. Uncle of the late countess Prince Ferdinand of Ditrichštejn wanted to reach punishment of the guilt person. Karel Adam escaped before justice and till his death in 1662 the case was not solved. The main boon of my graduation theses is research of normative gender roles of aristocratic cohabitations in early modern period and confrontation these stereotype with concrete life fate.

Key words: aristocracy, early modern period, Czech lands, aristocratic marriage, gender roles of married couple, normative writings about marriage, gender stereotype in marriage, power relations between husband and wife, marriage controversy, violence in marriages, family of Martinitz, family of Mansfeld, family of Dietrichstein

Obsah

	str.
Úvod	1
I. Šlechtická manželství v raném novověku	8
I. 1 Výběr životního partnera	9
I. 2 Dobrá manželka, dobrý manžel	14
I. 3 Právní postavení ženy	18
II. Realita manželství u šlechty v raném novověku	21
II. 1 Rozdělení moci mezi partnery	22
II. 2 Manželské spory	25
II. 3 Násilí v manželství	31
II. 4 Násilí z pohledu práva	40
III. Martinická kauza (1675-1676)	43
IV. Marie Terezie Mansfeldská z Ditrichštejna versus Karel Adam z Mansfeldu (1658-1666)	52
IV. 1 Vznik sporu a jeho hlavní aktéři	53
IV. 2 Svědecké výpovědi	61
IV. 3 Role alkoholu v kauze	74
IV. 4 Útěk před spravedlností	79
Závěr	87
Soupis pramenů a literatury	93
Summary	103

Úvod

Předložená práce se zabývá konfliktním soužitím šlechtických párů v pobělohorském období.¹ Nebude mne zajímat celá rodina, nýbrž pouze její nejužší jádro a to vztah manžel – manželka. Tato problematika není u nás příliš probádaná. Pokud z literatury známe nějaký ten případ, jedná se většinou o dobu předbělohorskou.² První známý a pramenně dochovaný případ nevydařeného manželství v českých zemích pochází z 15. století. Tou nešťastnicí se stala Perchta z Rožmberka, jejíž pohnutý život zaujal Bohuslava Balbína při pročítání šlechtických archivů a vznikla tak pověst o rožmberské bílé paní. Také z tohoto důvodu je předložená práce zaměřená na druhou polovinu 17. století, kdy již docházelo k určité snaze žen (zejména z vyšší společenské vrstvy) o změnu poměrů a jiné rozvržení moci v manželství a sporů mezi manželi přibývalo, o čemž se podrobněji zmíním v jiné kapitole.

Jak jsem již naznačila, práce bude zaměřena na manželské páry, tedy na manželství z pohledu muže i ženy. Pro komplexní a nejuvěrohodnější poznání tohoto svazku je ideální podívat se na problematiku z obou stran. Doposud ale bylo po celá staletí na životní události pohlíženo pouze prostřednictvím mužů. Souviselo to s tím, že se historikové zabývali zejména politickými či hospodářskými dějinami, v nichž ženy neměly buď žádné místo, nebo byly zmíněny pouze okrajově. Mužům byla připisována dominance ve veřejné sféře, do níž ženy neměly dlouho právo zasahovat, zatímco ženám byla přisuzována sféra soukromá. Ovšem také v této privátní oblasti měl hlavní slovo muž, neboť byl zodpovědný za spořádaný rodinný život a své nejbližší také zastupoval navenek.

Přestože se šlechtická tematika stala v českých zemích předmětem výzkumu v porovnání s ostatními evropskými zeměmi poměrně pozdě, i tak má náskok oproti bádání o ženách. Prakticky veškerá bibliografie, jejímž obsahem jsou informace o šlechtě, se dá označit za mužskou historii. Samozřejmě v nich můžeme nalézt také zmínku o jejich matkách, ženách, dcerách či milenkách, nejde však o stěžejní bod prací.³

¹ Současný název byl oproti názvu v zadání diplomové práce pozměněn. Stalo se tak z důvodu upřesnění tématu a lepšímu vystihnutí časového i geografického rámce. Kvůli kvantitativnímu nárůstu pramenů se rovněž zúžil záběr této práce.

² SKÝBOVÁ, Anna (ed.). *Listy bílé paní rožmberské*. Praha, 1985. Dalším ze známých případů je pak z rytířského prostředí z 16. století. Paní Kořenská z Terešova byla svému muži nevěrná krátce po svatbě. Manžel na to přišel a v roce 1577 ji dal zaživa zadržet do věže tvrze. Paní Kořenská však nezemřela, byla osvobozena havíři z nedalekých dolů. Tento příběh zmiňuje ve své studii například BŮŽEK, Václav. Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku. In LENDEROVÁ, Milena a kol. *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, 2002, s. 55. ISBN 80-246-0375-6.

³ Jací autoři se doposud zabývali vyšší vrstvou společnosti v raném novověku, se můžeme dočíst například v přehledové studii: BŮŽEK, V. Der Weg zur Synthese. Die Gesellschaft der böhmischen Länder 1526-1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts. In BŮŽEK, V. – KRÁL, Pavel (edd.). *Společnost v zemích*

Svět mužský a ženský ovšem nelze striktně rozdělit, neboť se v mnohém prolínaly, ovlivňovaly a doplňovaly. Tuto rozdílnost, ale zároveň jednotu vystihla Heide Wunder v názvu své publikace „*Er ist die Sonn, sie ist der Mond*“.⁴ Tato metafora sice nadřazuje muže alias Slunce, jenž svítí víc než Měsíc, nicméně obě planety se doplňují a jen spolu tvoří vesmírnou jednotu a zajišťují plnohodnotný chod života.⁵ Pro pochopení vztahových rovin je nezbytné dát prostor oběma pohlavím. Vztah muže a ženy byl však v České republice dosud předmětem výzkumu pouze na základě rozboru zejména úředních dokumentů. Ty ale nemusí vždy korespondovat s konkrétními životními zkušenostmi.⁶ Do rodinné intimity lze nejlépe proniknout prostřednictvím osobních pramenů písemné povahy, s nimiž pracuje gender history.

Gender history nebo také gender studies⁷ je v posledních několika desetiletí úspěšně se rozvíjející vědní disciplína, jejíž nedílnou součástí tvoří i problematika konfliktů mezi mužem a ženou. Zejména v západoevropských zemích a ve Spojených státech amerických se tato vědní disciplína těší velkému zájmu.⁸ V České republice jsou výzkumy tohoto druhu pozadu, pozornost této disciplíně je ve větší míře prokazována přibližně od 90. let minulého století. Termín gender history si v českých zemích neprávem vysloužil poněkud negativní nálepkou. Z nevědomosti vzniklo nařčení, že se za tímto názvem schovávají feministky, které nemají rády muže a své názory dokládají zkoumáním dějin utlačovaných žen. Přitom gender se naopak nesoustředí na ženy a jejich privátní sféru, tedy děti a domácnost, ale snaží se postihnout aspekty života obou pohlaví. Pohlaví je zde chápáno jako sociální a ne biologická kategorie a v závislosti na něm jsou osobě přisuzovány genderové role. Podle pohlaví jedince byl společností ve všech sférách života očekáván jistý vzorec chování a jednání. Genderové stereotypy se měnily v závislosti na čase a kulturním prostředí.⁹

habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740). České Budějovice, 2006 (=Opera historica 11), s. 5-36. ISBN 80-7040-882-0.

⁴ WUNDER, Heide. „*Er ist die Sonn, sie ist der Mond.*“ *Frauen in der Frühen Neuzeit*. München, 1992. ISBN 3406366651.

⁵ LENDEROVÁ, M. a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 33. ISBN 978-80-7106-988-1.

⁶ Tamtéž, s. 7-19.

⁷ Přesný překlad do českého jazyka by zněl historie nebo studium pohlaví. Překlad je však zavádějící, neboť si čtenář pod tímto pojmem musí představit sociální a ne biologický konstrukt pohlaví, proto se název této vědní disciplíny nechává v originálním znění.

⁸ O tom více např. TINKOVÁ, Daniela. „Žena“ - prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století. In ČADKOVÁ, Kateřina. - LENDEROVÁ, Milena - STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie* (IV. Pardubické bienále 27. – 28. dubna 2006). Pardubice, 2006, s. 19-32. ISBN 80-7194-920-5.

⁹ RATAJOVÁ, Jana. *Gender history jako alternativní koncept dějin*. In ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.). *Dějiny žen*, s. 33-38.

Není účelem této práce rozebírat literaturu věnující se genderové problematice, pouze stručně nastíním, jaké existují české i cizojazyčné práce, které by badatel neměl opomenout. Pro svůj výzkum jsem si zúžila prostor na zejména středoevropské prostředí, neboť byl tomu českému nejbližší nejen územně, ale i kulturně. Z rakouského a německého prostředí se nabízí četné studie a zejména syntézy věnované raně novověkým šlechticnám autorek Beatrix Bastl,¹⁰ Heide Wunder¹¹ a Katrin Keller.¹² V těchto pracích nalezneme základní informace o životě urozených dam od kolébky přes manželství a mateřství až do sklonku jejich života. Literaturu věnovanou určité specifické problematice v životě ženy zmíním v samostatné kapitole týkající se postavení žen v manželství.

V českých zemích je však pojem gender history stále povětšinou brán jako synonymum pro výzkum dějin žen. Ženské dějiny se zde dostaly do popředí zájmu badatelů teprve v nedaleké minulosti a zpočátku, když již vznikla nějaká práce o ženách, jednalo se biografie „velkých“ žen z nejvyšších vrstev společnosti či později ženská emancipační hnutí 19. století.¹³ Pokud se některý z autorů věnoval „obyčejné“ ženě raného novověku, popisoval ženu z nejnižších vrstev společnosti v reformním hnutí. Ale co šlechta?

Muži, alespoň tedy urození, byli již v raném novověku vedeni ke vzdělání. Vyjadřovat se tedy písemně pro ně na rozdíl od žen nebyl problém. Ženy šlechticny absolvovaly zcela odlišnou výchovu a to zejména za účelem přípravy budoucí dobré manželky, matky a hospodyně. Dámy měly samozřejmě možnost písemně komunikovat s příbuznými či přáteli prostřednictvím písařů. Tady lze ale předpokládat, že se jim neschovávaly s intimními pocity. V mnou zkoumaném období však již naštěstí většina urozených žen schopnost čtení a psaní ovládala, a zanechala nám tudíž po sobě četná svědectví ve svých listech¹⁴ či denících.¹⁵ Díky nim máme možnost nahlédnout do ženského světa a dozvědět se o jejich radostech i starostech.

Dvě naprosto ojedinělé výjimky v zájmu o prameny osobní povahy raně novověké šlechticny před nástupem gender studies tvoří průkopnické počiny editora Františka

¹⁰ BASTL, Beatrix. *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*. Wien-Köln-Weimar, 2000. ISBN 3-205-99233-4. Z jejích článků například: táž. *Mezi Mocí a Bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechticny v raném novověku*. In *Dějiny a současnost* 3, 1994, s. 24-26. ISSN 0418-5129.

¹¹ WUNDER, Heide. „*Er ist die Sonn*“.

¹² KELLER, Katrin. *Hofdamen-Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*. Wien-Köln-Weimar, 2005. ISBN 3-205-77418-3.

¹³ Jak se s dějinami žen vypořádala česká historiografie, o tom RATAJOVÁ, J. *Dějiny žen a koncept genderu v české historiografii*. Kuděj 7, 2005, č. 1-2, s. 159-173. ISSN 1211-8109.

¹⁴ Ve Vídni zpracovávají korespondenci rakouských šlechticny v projektu *Briefe adelige Frauen* a jsou zpřístupněny i na internetu (www.univie.ac.at/Geschichte/Frauenbriefe/index.html). Tam lze najít i další literaturu k tomuto tématu.

¹⁵ Ženské deníky jakožto další typ písemného pramene není v českých zemích pro raný novověk znám. A co se týče mužských pisatelů, ti se v nich zase přilíhají o konfliktech v manželství nezmiňovali.

Dvorského, který již před více než sto lety zpracoval řadu korespondence raně novověkých šlechticů,¹⁶ a o něco později také Františka Tischera.¹⁷ Poté nastala dlouhá pauza až do vydání práce Josefa Janáčka.¹⁸ Teprve s otevřením českých hranic západním proudům se zvýšil zájem o genderovou tematiku. Počátkem 90. let byla z iniciativy Archivu hlavního města Prahy a Nadace pro Gender studies¹⁹ uspořádána konference na téma *Žena v dějinách Prahy*. O dva roky později v roce 1995 se konalo ve spolupráci pražského Divadelního ústavu, Rakouského kulturního institutu a Nadace pro Gender Studies symposium, na němž byla řešena otázka, zda existuje střeoevropský model manželství a rodiny. Z obou těchto počínů vzešly stejnojmenné sborníky.²⁰ Téma manželství se dotýká zde již několikrát citovaný sborník příspěvků IV. pardubického bienále pod názvem *Dějiny žena aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zasetí historiografie*²¹ a nejnověji publikace *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*.²²

Velmi důležitou úlohu pro studium genderové problematiky hrají vysokoškolská odborná pracoviště. Na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy vzniklo z iniciativy Gender Studies v roce 1998 Centrum genderových studií, které se posléze přesunulo na Fakultu humanitních studií Univerzity Karlovy jako samostatná katedra těchto studií.²³ Velmi důležitou činnost v tomto oboru vyvíjí Ústav historických věd na Univerzitě Pardubice v čele

¹⁶ DVORSKÝ, František (ed.). *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I-II*. Praha, 1894-1895; týž (ed.). *Mateř a dcera Zuzany Černínové z Harasova. Listy Alžběty Homutovny z Cimburka a Elišky Myslíkovny z Chudenic*. Praha, 1890; týž (ed.). *Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*. Praha, 1886 a týž (ed.). *Staré písemné památky žen a dcer českých*. Praha, 1869.

¹⁷ TISCHER, František (ed.). *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s choťem jejím Heřmanem hrabětem Černínem z Chudenic z let 1635 – 1651*. VKČSN, 1908.

¹⁸ Jedná se o medailonky žen z různých vrstev společnosti z přelomu 16. a 17. století, které prožívaly neobyčejné nestereotypní osudy. JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*. Praha, 1987.

¹⁹ Jedná se o obecně prospěšnou společnost, tedy nevládní neziskovou organizaci zabývající se shromažďováním a šířením informací o problematice ženských práv a postavení žen a mužů v České republice a ve světě. Oficiálně byla tato organizace založena v roce 1992 v Praze, zpočátku jako nadace, po změně zákona jako obecně prospěšná společnost. Její chloubou je obsáhlá knihovna, jež se rozrostla v největší knihovnu svého druhu ve střední a východní Evropě. Díky Nadaci došlo k zavedení genderové tematiky na české univerzity. Více k organizaci a náplni této společnosti viz <http://genderstudies.cz/gender-studies/historie/?x=237046> (cit. 21. 4. 2010).

²⁰ LENDEROVÁ, M. *Gender history v českých zemích*. In Česko-slovenská historická ročenka, 2001, s. 144. ISSN 1214-8334.

²¹ ČADKOVÁ, K. – LENDEROVÁ, M. – STRÁNÍKOVÁ, J. (edd.). *Dějiny žen*.

²² LENDEROVÁ, M. a kol. *Žena v českých zemích*.

²³ Jana Ratajová a Lucie Storchová jsou v dnešní době jedny z nejvíce publikovaných autorek, které pojednávají o genderových stereotypch v raném novověku. Ve svém výzkumu se sice zaměřují na měšťanské vrstvy, ale jejich poslední práce obsahují raně novověké normy, které se vztahují prakticky na celou tehdejší společnost. Do letošního roku vyšly dva ediční počiny z plánované čtyřsvazkové řady nazvané Gender v českých preskriptivních diskurzech raného novověku a to: RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1 a tytéž. *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2009. ISBN 978-87271-08-7.

s Milenou Lenderovou.²⁴ V neposlední řadě nesmíme opomenout uvést také Historický ústav Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.²⁵

Přejdeme nyní ke struktuře samotné práce. Můj výzkum byl poněkud obtížnější, neboť se tématem konfliktních šlechtických manželství v době pobělohorské podrobněji nikdo nezabýval. V první kapitole se pokusím čtenáři přiblížit vznik a fungování šlechtických manželství v raném novověku. Toto téma totiž nelze posuzovat dnešním pohledem. Ve výběru životního partnera hrály hlavní roli zcela jiné okolnosti, než jakými byla milostná vzplanutí, a tím, kdo rozhodoval o budoucí manželce či manželovi, nebyly jejich drahé polovičky. Nezřídka se stávalo, že otcové (případně jiní vlivní mužští příbuzní) zasnoubili svého potomka již v dětském věku a svého budoucího partnera spatřil poprvé těsně před svatbou. O nějakém vzdoru z důvodu nesympatičnosti nemohla být ani řeč. Byla to zkrátka taková sázka do loterie a k poznávání se a hodnocení názorů a životních postojů toho druhého docházelo až po sňatku. Stručně se podíváme na to, jak byly manželské svazky mezi šlechtici uzavírány, i na to, jakou funkci tento svazek měl a jakou úlohu měli podle dobových norem zastávat muži, ale především ženy.

Stěžejní pro mne bude zejména zaměření na postavení ženy v manželství. Jeden z aspektů genderu tvoří mocenské vztahy, jež byly přítomné ve všech sférách a rovinách života. Téměř mikroskopicky prozkoumáme rozvržení mocenských vztahů v dobových manželských svazcích, abychom zjistili, že ač bylo ženám mnohé upíráno a na první pohled by se zdálo, že byly muži celý život utlačovány, ne všechny ženy byly ochotné být loutkami v rukou manželů a bezmyšlenkovitě plnit jejich vůli. Podle zákonné normy měl nad ženou vždy bdít poručník mužského pohlaví, kterého měla žena ctít a poslouchat, ale ne vždy korespondovala pravidla s každodenní praxí. Pokud některý z členů svazku své povinnosti překročil či porušoval, existovala nějaká možnost obrany postižené osoby? A bylo k těmto případům přistupováno rozdílně v závislosti na tom, zda se jednalo o porušení mužského nebo ženského stereotypního chování?

Ač známe některé příběhy šťastných manželství, zdaleka ne všechny páry žily v harmonickém vztahu. Proto se dále zaměříme na problematiku sporů mezi manželi. Z jakých důvodů k nim docházelo? Jak byly řešeny a jaké vůbec existovaly možnosti řešení?

²⁴ Tato historička se sice specializuje spíše na 19. století, ale neopomíná ani dobu předcházející. Je autorkou řady publikací a editorkou mnoha sborníků pojednávajících mimo jiné o ženách v raném novověku. Sborníky jsem již citovala výše, nebudu se tudíž opakovat.

²⁵ Zde bych jako příklad uvedla jednu historičku na Jihočeské univerzitě působící: RYANTOVÁ, Marie. Polyxena z Lobkovic. In LENDEROVÁ, M. a kol. *Eva nejen v ráji*, s. 67-105.

Na tyto i mnohé další otázky se pokusím odpovědět v kapitole věnované již prozkoumaným konfliktním manželstvím.

Dále navážu kapitolou, v níž zrekonstruuji případ, kterým jsem se zabývala již v bakalářské práci. Jednalo se o spor mezi manželi pocházející ze dvou významných rodů – Martiniců a Ditrichštejnů, který se odehrál v letech 1675 - 1676. Vypuknutí skandálu předcházely hádky mezi Klárou Rozálií Martinickou z Kounic a jejím chotěm Jaroslavem Bernardem z Martinic kvůli výši výživného. V roce 1675 došlo podle mladé šlechtičny ke slovnímu i fyzickému napadení jejím mužem, načež Klára Rozálie opustila jeho dům a odcestovala ke své matce. Bylo zajímavé sledovat, jakým způsobem byly v raném novověku řešeny manželské neshody. Do vyřešení konfliktu mezi mladými manželi bylo zapojeno široké příbuzenstvo a hlavní slovo měly nejvýše postavené osoby rodin – Klářin strýc Ferdinand z Ditrichštejna a strýc Jaroslava Bernard Ignác z Martinic. Mladý manželský pár byl v tomto případě po téměř dvou letech vyjednávání usmířen.²⁶

Jádro práce však bude tvořit rekonstrukce druhého konfliktu, ke kterému došlo za mnohem tragičtějších okolností. Karel Adam z Mansfeldu byl obviněn ze zapříčinění smrti své choti Marie Terezie Mansfeldské z Ditrichštejna v roce 1658. Potrestání viníka se ujal strýc zesnulé hraběnky, i zde se jednalo o knížete Ferdinanda z Ditrichštejna. Podle svědeckých výpovědí měl hrabě z Mansfeldu posílen alkoholem po nocích trýznit manželku, dokud následkům svých těžkých zranění nepodlehla. Karel Adam se sice cítil být nevinný, ovšem místo aby se hájil před soudem, uprchl před spravedlností ze svých českých statků do Říše. Jak se případ vyvíjel dále a jak celá kauza dopadla, se pokusím objasnit v této kapitole. Jelikož v tomto případě hrál důležitou roli alkohol, podíváme se podrobněji na jeho úlohu v životě raně novověké šlechty.

Základním pramenem, s nímž jsem pracovala, byla korespondence. V obou případech se jedná o listy uložené v Moravském zemském archivu Brno.²⁷ Opisy mansfeldské korespondence jsou uschované v Státním oblastním archivu Zámorsk.²⁸ Velké množství materiálu k případu jsem objevila také ve sbírce Staré manipulace v Národním archivu

²⁶ Upravená verze bakalářské práce vyšla ve sborníku: POSPÍŠILOVÁ, Pavla. „...daß er sie also tractiret, wi es auf eine adelige Dama sich gehört...“ Spor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálií v letech 1675-1676. In KUBEŠ, Jiří – PAVLÍČKOVÁ, Radmila (edd.). *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*. Olomouc – Pardubice, 2008, s. 95-121. ISBN 978-80-244-2037-0, 978-80-7395-089-7.

²⁷ Martinická korespondence řešící spor je uložena v: Moravský zemský archiv Brno (dále MZA Brno), Rodinný archiv (dále RA) Ditrichštejnů, inv. č. 2910, kart. 649, rok 1676. Mansfeldský případ lze nalézt tamtéž, inv. č. 2073, kart. 526, léta 1658-1665.

²⁸ Státní oblastní archiv Zámorsk (dále SOA Zámorsk), RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36 (za zprostředkování děkuji dr. Jiřímu Kubešovi).

Praha.²⁹ Až na ojedinělé výjimky jsou všechny v německém jazyce. Díky stipendijnímu programu AKTION jsem se mohla vydat bádát na podzim roku 2009 do vídeňských archivů, v nichž jsem bohužel příliš mnoho pramenných materiálů neobjevila, neboť panovnické korespondence se z této doby dochovalo velmi málo.³⁰ Velký přínos však můj studijní pobyt měl pro načerpání zahraniční odborné literatury k této problematice.

Na závěr se nabízí možnost porovnat oba probádané případy, případně i další manželské osudy známé již z literatury. Mají některé společné znaky, nebo se zcela liší? Lze dojít k názoru, že šlechtické manželky si v této době již nechtěly nechat líbit příkoří ze strany manželů?

Cílem mé práce je především provést na základě dochované korespondence analýzu dalšího příběhu nevydařeného manželství a spor zasadit do širšího kontextu. I v dnešní době je tomu tak, že norma se velmi málokdy ztotožňuje s praxí. Podíváme se na to, jaké byly kladeny normativní požadavky na raně novověké manžele, jakým způsobem byly porušovány a jakých forem vztahy mezi nimi nabývaly. Z toho můžeme následně vysledovat, zda a jak se poměr mezi šlechtickými manželi v průběhu doby měnil. Již Josef Janáček nastínil v úvodu své práce tezi o postupném nastolení „ženské otázky“ v raném novověku a my ji na tomto místě můžeme buď potvrdit, nebo vyvrátit.³¹

²⁹ Národní archiv Praha (dále NA Praha), Stará manipulace (dále SM), inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482.

³⁰ Pár zmínek k mansfeldskému konfliktu jsem objevila v dalším vídeňském archivu: Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv Wien, Familienarchiv Harrach, Karton 399, Tagebuch des Kardinals Ernst Adalbert Harrach vom 1. Januar 1656 bis 31. Dezember 1660; tamtéž, Karton 400, Tagebuch des Kardinals E. A. Harrach vom 1. Januar 1661 bis 31. Dezember 1665; tamtéž, Karton 460, Tagebuch des Kardinals E. A. Harrach vom 1. Januar bis 28. Dezember 1654; tamtéž, (Mappen und Rollen), Historica, Karton 793, Gräfl. Mannsfeld' sche Familie-Grabschriften; tamtéž (Mappen und Rollen), Historica, Karton 793, Mannsfeld Graf Karl Adam-Fürst Ferdinand von Dietrichstein gegen ihn propter uxoricidiam 1666.

³¹ JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*, s. 5-21. S tímto názorem se rovněž ztotožňuje MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*. Praha, 2004, s. 555-556. ISBN 978-80-7106-312-4. Jako důkaz dokládá řadu příkladů, zejména z doby pobělohorské, kdy je emancipace žen stále zřetelnější.

Kapitola I.

Šlechtická manželství v raném novověku

Manželství bylo v raném novověku považováno za ideální způsob života, k němuž měl směřovat každý člověk. K tomuto novému pojetí však došlo teprve po luteránské reformě. Dlouhá staletí před tím byl nad stav manželský vyzdvihován celibát či panenství.³² Vstup do manželství byl velmi zásadním krokem v lidském životě, neboť se rozhodovalo o tom, jakým směrem se bude nadále vyvíjet osud jedince. A protože byla manželství v raném novověku až na zcela ojedinělé výjimky nerozlučitelná, šlo prakticky o záležitost celoživotní.³³ Svatba byla považována za jeden ze tří stěžejních přechodových rituálů, po jehož dokončení se muž i žena ocitli ve světě dospělých.³⁴ Tento akt měl také ukončit období jejich panenství a panictví.

Velmi důležitou součástí života šlechtice v období raného novověku tvořil širší okruh příbuzenstva – rod. Rod byl základem majetkového práva i velmi důležitým zdrojem identity každého urozeného jedince. Bez pomoci a solidarity jejích členů by byl jeho život obtížný a postup v kariéře téměř nemožný. Proto měl každý představitel rodu (máme na mysli mužské příslušníky) právo mluvit do výběru životního partnera jejího člena, neboť se po uzavření manželství stal jeho novou součástí nejenom dotyčný či dotyčná, nýbrž celá jeho/její původní rodina, respektive rod. Hlavní slovo měli pak nejvýše postavení představitelé.³⁵

Rod se skládal z jednotlivých rodin, které měly ve střední Evropě patriarchální charakter. Ženy i muži po sňatku vytvořili novou rodinu, která žila buď na zcela jiném místě, nebo se rozdělilo otcovské sídlo manžela na více samostatných částí. To se týkalo také svobodných osob. Neženatí synové v dospělosti nepobývali u rodičů. A stejně tak tomu bylo u

³² Ačkoliv si středověká teologie manželství velmi cenila, od 4. století prosazovali církevní Otcové v čele se sv. Augustinem celibát jako nejlepší možný způsob života. KOPIČKOVÁ, Božena a kol. Životní cykly a žena. In LENDEROVÁ, M. a kol. *Žena v českých zemích*, s. 96-99; RATAJOVÁ, J. Manželství v české literatuře raného novověku. In RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (edd.). *Žena není příšera*, s. 736-737; STORCHOVÁ, L. Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a světecví raného novověku. In Tytíž. *Nádoby mdlé*, s. 516-518.

³³ WUNDER, H. „*Er ist die Sonn*“, s. 65-79.

³⁴ Mezi tři základní přechodové rituály v životě každého jedince patřilo narození, vstup do manželství a smrt. Naplnění těchto rituálů bylo očekáváno společností a lišilo se v závislosti na tom, v jaké sociální vrstvě se jedinec pohyboval. V průběhu rituálů se měl člověk odloučit od původního stavu, poté následovala jakási fáze přechodná, kdy se nacházel mezi původním a novým stavem, a poté vstoupil do další fáze svého života (fáze inkorporační). VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*, Praha 1997, s. 11-22. ISBN 80-7106-178-6.

³⁵ Například když většina rodin z šlechtického rodu měla status hrabat a pouze jedna větev dědila hodnost knížecí, pak právě panující kníže byl označován za hlavu rodu. Nebo se mohlo jednat o osobu s vlivnou funkcí u císařského dvora.

většiny šlechticů, které se staly buď členkami některého fraucimoru, nebo byly odeslány do kláštera. Ani po ztrátě životního partnera se vdovy nevracely zpět do původní rodiny.³⁶

Spíše než rodina byl za základní jednotku společnosti považován dům. Ten tvořili nejen manželé a děti, ale také služebnictvo, úřednický aparát a spousta dalších lidí, kteří zajišťovali chod celého hospodářství. V raném novověku nebyl ještě společenský a pracovní život oddělen. Za jeho zdmi se tedy pracovalo, ale také slavilo a veselilo. Dům představoval určitou jistotu, že člověk někam patří, a zároveň zajišťoval jedinci ochranu. Hlavu rodiny tvořil vždy muž, ve většině případů otec, manžel a pán v jedné osobě. Ten všechny obyvatele domu zastupoval navenek a měl na starosti jeho správný chod. Členové tohoto společenství měli na oplátku svého pána poslouchat, pracovat a chovat se mravně. Šlechtice však jeho povinnosti někdy odváděly daleko od domova, ať již kvůli reprezentaci své osoby a rodu, kvůli svému úřadu či službě nebo kvůli kontrole svých dalších statků.³⁷ Pod svou správou navíc neměli pouze obyvatele domu, nýbrž poddané celého svého panství.

I. 1 Výběr životního partnera

Sňatek představoval zásadní zlom v lidském životě.³⁸ Žena byla od narození do smrti pod poručnictvím muže, ať se jednalo o otce, bratra, manžela či některého z jiných mužských příbuzných. Teprve až po vyčtení manželského slibu nabyla váženého postavení ve společnosti a podle statusu svého muže jí byla okolím prokazována úcta. „*Prohlédajíc na to, že on jest hlava její a že cokoli ona má mezi lidmi poctivosti, vážnosti aneb i důstojnosti a vyvýšenosti, to vše od manžela svého jako měsíc světlost a jasnost od slunce bere.*“³⁹ U mužů tomu bylo jinak a teprve ženatý muž byl v raném novověku považován za muže v pravém slova smyslu.⁴⁰

Podle preskriptivních spisů vzniklých ve druhé polovině 16. a první polovině 17. století v českých zemích, v nichž autoři dávají návod na správně fungující manželství, byl

³⁶ MAŤA, P. *Svět*, s. 535-542.

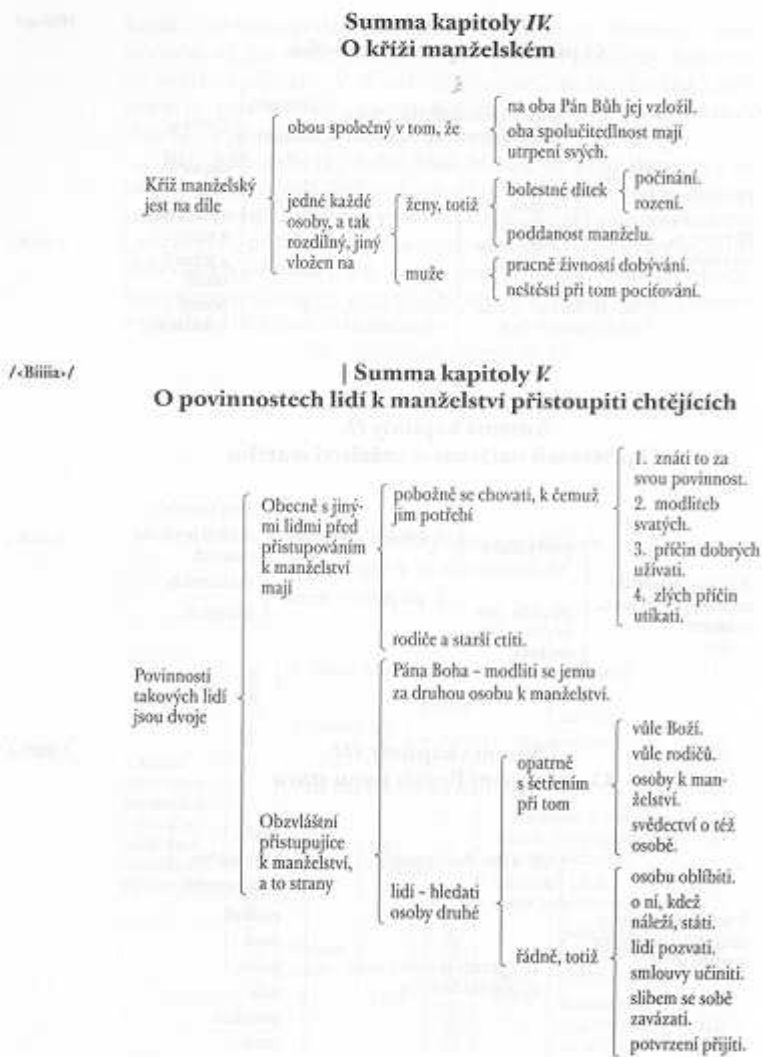
³⁷ VAN DÜLMEN, Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. -18. století). I. Dům a jeho lidé*. Praha, 1999, s. 9-21. ISBN 80-7203-116-3.

³⁸ BASTL, B. *Tugend, Liebe, Ehre*, s. 152-158.

³⁹ THADEUS MEZIRŮČSKÝ, Jan. Vysvětlení o stavu manželském. In RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. *Žena není příšera*, s. 382.

⁴⁰ Tamtéž, s. 760.

svazek manželský ustanoven samotným Bohem již v ráji, když Adamovi z jeho žebra vytvořil pomocnici a společníci Evu. Manželka je tudíž darem od samotného Boha a muž se má modlit za to, aby mu byla dána dobrá žena.⁴¹ Tento dar je součástí Božího záměru, který by měl každý křesťan přijmout s pokorou. A protože správné rozpoznání Božího záměru předurčuje průběh manželství, neměl by se výběr manželky brát na lehkou váhu.

Obr. č. 1: O kříži manželském a o povinnostech budoucích manželů. THADEUS MEZIŘČSKÝ, Jan. Vysvětlení o stavu manželském. In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku.* Praha, 2009, s. 352. ISBN 978-80-87271-08-7.

⁴¹ Ač se jedná o české normativní texty, dá se říct, že velmi obdobné názory panovaly rovněž minimálně v říšských spisech, neboť se ty české jimi v mnohém inspirovaly. Tyto texty českojazyčných autorů rozebírající pojetí manželství v raném novověku vydaly a komentářem opatřily Jana Ratajová a Lucie Storchová. Jedná se o spisy od Jana Rosacia Sušického – *O svornosti manželské a Čest a nevinna pohlaví ženského*, dále je zde publikován Jan Kocín z Kocínětu – *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně*, Jiřík Strejc Zábřežský – *Zrcadlo poctivé a šlechtné ženy a hospodyně*, Jan Thadaeus Meziříčský – *Vysvětlení o stavu manželském* a Havel Žalanský Phaëton – *Knížka o ctnosti anjelské*. Všichni autoři se zabývají stavem manželským, jaký způsob života mu má předcházet, dávají mužům rady při výběru budoucí manželky a především rozebírají, jaké vlastnosti a dovednosti by měla dobrá životní družka mít. RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (edd.). *Žena není příšera*.

Rozhodování však nezáviselo pouze na dotyčném muži, neboť velkou váhu mělo také slovo příbuzenstva. Tento nárok na spolurozhodování byl dokonce zakotven i v zemském právu. Muž, který zatím od rodičů neobdržel svůj majetkový podíl, si měl zvolit svou budoucí choť „s radou otce svého a přátel svých“⁴², jinak mu hrozilo vydědění. Pokud došlo k opomenutí vyrozumění o uzavření sňatku, mohlo dojít dokonce k žalobě.⁴³ Žena byla chápána jako pasivní aktér, který má být veden silnějším a chytřejším mužem, tudíž za ni rozhodoval otec, případně jiný příbuzný mužského pohlaví. Tento vztah lze charakterizovat citátem: „Muž není stvořen pro ženu, ale žena pro muže.“⁴⁴ V mnohých úryvcích vystupuje žena jen jako předmět bez vlastní vůle a myšlení: „Zlato není vinno, že je zloděj krade“.⁴⁵

Nešlo však jen o nejužší rodinu, nýbrž do výběru budoucího člena rodu měli právo zasahovat také příbuzní pokrevní i nepokrevní a známí, kteří byli v listech označováni za „pány a přátele“. Tento široký okruh šlechticova okolí hrál nemalou roli v jeho životě. Pro udržení rodové prestiže a cti bylo zapotřebí neustálého upevňování těchto vazeb. Tito lidé byli častými hosty při nejrůznějších slavnostních akcích, stávali se svědky na svatbách či kmotry na křtinách, účastnili se pohřbů. A na oplátku se v případě potřeby pomoci či nouze o ně mohl jedinec opřít. Pokud se aristokrat ucházel o nějaký prestižní úřad, byli „páni a přátelé“ vlivnými přímluvci, také často vystupovali jako věřitelé nebo svědci u soudů.⁴⁶

A právě radu rodičů i „pánů a přátel“ měl mladý šlechtic při hledání životní partnerky brát v potaz. V žádném případě by se neměl řídit pouze vlastním úsudkem a neženit se „rukama“ ani „očima“, nýbrž „ušima“. Tudíž by si neměl brát ženu oslepen jejím majetkem ani krásou, neboť takové jednání bylo proti přirozenému řádu a manželství uzavřené z takovýchto pohnutek nemohlo nikdy fungovat. Ženich si měl svou milou vybírat s ohledem na pověst její i její rodiny. Podle Kocína měl muž spíše než na krásu těla hledět na krásu ducha, pobožnost a výchovu k poslušnosti. Autor také zdůrazňoval, aby si manželé byli rovni ve věku, sociální vrstvě i náboženství.⁴⁷

⁴² MAŤA, P. *Svět*, s. 620.

⁴³ Stalo se tak například roku 1604 po svatbě Elišky ze Žerotína a Ladislava Berky z Dubé. Tato dědička Heřmanova Městce byla totiž původně přislíbena Petrovi ze Švamberka. Odmítnutý snoubenec se cítil jednáním její rodiny uražen stejně jako její dva strýcové, kteří nebyli o tomto kroku informováni, a všichni tři podali žalobu k zemskému soudu. Tamtéž, s. 626.

⁴⁴ ROSACIUS SUŠICKÝ, J. *Čest*, s. 44.

⁴⁵ Tamtéž, s. 54. Také v devátém přikázání Mojžíšova Desatera, které bylo vytvořeno pro muže, je zmíněna žena pouze jako předmět. KLABOUCH, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962, s. 63.

⁴⁶ BŮŽEK, V. „Páni a přátelé“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku. *ČČH* 100, 2002, s. 229-264. ISSN 0862-6111.

⁴⁷ RATAJOVÁ, J. *Manželství*, s. 758-759, 763-764.

Sňatek měl čtyři základní funkce - majetkovou, reprodukční, symbolickou a socializační.⁴⁸ Pouze v manželském svazku existovala možnost legitimní reprodukce. Hlavní význam manželství u šlechty snad více než u nižších sociálních vrstev tkvěl v zachování kontinuity rodu, což znamenalo počít, porodit, vychovat a vzdělat a dovést do dospělosti mužského následníka, jenž by mohl převzít državy i jméno rodu. Právě neplodnost se stávala kamenem úrazu mnohým starobylým rodům.⁴⁹ Neméně důležitý význam měl v uzavírání manželství majetek, konkrétně manželčino věno a s ním spjaté protivěno, jehož výše byla uvedena ve svatební smlouvě.⁵⁰ Příbuzenská pouta vzniklá sňatkem měla důležitou úlohu v rámci socializace jedince do společnosti. Právě okruh nejužšího příbuzenstva tvořil základní zázemí každého šlechtice a zajišťoval jedinci oporu i případnou pomoc.⁵¹

Většina raně novověkých manželství se tedy z výše zmiňovaných pohnutek uzavírala jako sňatky z rozumu na základě předchozí domluvy dvou rodin.⁵² Láska se podle dobových názorů měla postupně formovat až v průběhu manželství. A ani tehdy se nejednalo o vášní zaslepený cit, nýbrž spíše o porozumění, přátelství a vzájemnou podporu.⁵³ Svazek dvou lidí spočíval na jejich spolupráci a tvořil jakousi ochranu a obranu před vnějším světem.⁵⁴ I zde se našly výjimky, které potvrzovaly pravidlo, a i když byl sňatek předem dojednaný, mohl být mladý kavalír svou budoucí ženou na první pohled okouzlen. Aspoň takto si do svého deníku poznamenal Zdeněk Brtnický z Valdštejna své pocity k vyvolené Magdaléně z Thurnu po jejich prvním setkání: „..., *byl jsem zasažen šípy Cupidovými, pobídnut ostruhami Venušiny a ovládla mě láska k ní.*“⁵⁵ Podobně byl zpočátku do své nevěsty zamilován i mladý říšský kavalír Bartolomäus ze Starhembergu, který o ní napsal: „*Tak dlouho budu dýchat, tak dlouho ji budu věrně a stále milovat...dříve přestanu žít, než ji milovat.*“⁵⁶

⁴⁸ MAŤA, P. *Svět*, s. 605.

⁴⁹ Můžeme zde vzpomenout například Rožmberky či pány z Hradce.

⁵⁰ WUNDER, H. „*Er ist die Sonn*“, s. 80-82.

⁵¹ Sňatek s Italkou znamenal v životě Humprechta Jana Černína důležitý mezník. Sám císař byl s jeho volbou partnerky spokojen a jmenoval Humprechta Jana císařským komořím. Po svatbě se mladý kavalír dostal do styku s nejdůležitějšími osobnostmi císařského dvora a byl jedním z aktivních účastníků nejvýznamnějších politických událostí. Jako oblíbenec arcivévody Leopolda byl Černín na výsluní zejména po smrti Ferdinanda IV. v roce 1654. KALISTA, Zdeněk. *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra*. Praha, 1932, s. 244-262.

⁵² WUNDER, H. „*Er ist die Sonn*“, s. 80-88.

⁵³ LESEMANN, Silke. *Liebe und Strategie. Adelige Ehen im 18. Jahrhundert*. In *Historische Anthropologie* 8, Heft 2, 2000, s. 189-207.

⁵⁴ KOPIČKOVÁ, B. a kol. *Životní cykly*, s. 111.

⁵⁵ MAŤA, P. *Rituál zasnub v deníku renesančního kavalíra*. In *Dějiny a současnost* 6, 1996, s. 14. ISSN 0418-5129.

⁵⁶ „*So lang meine atem in mir atmen wird, so lang werd ich sie trej(u) und beständig lieben...ebent werde aufhören zu leben, als sie zu lieben,*“ uvádí ve své práci BASTL, B. *Tugend, Liebe, Ehre*, s. 365.

Mladí muži mohli vstupovat do manželství po odsouhlasení jejich plánu rodinou a „pány a přáteli“, kdežto ženy neměly žádné právo volby své životní cesty.⁵⁷ Toto vyžadování slepé poslušnosti bylo odůvodněno tím, že přirozená povaha ženy vyžadovala ochranu rodiny a právě provdáním pozbyla péče své původní a stala se součástí nové rodiny. Za ženu vždy jednal a rozhodoval muž, ať již to byl nejdříve otec či později manžel. Původně se tedy jednalo o etický důvod, kdy si rodina osvojila povinnost postarat se o to, aby se žena provdala za takového muže, který by jí poskytl srovnatelné živobytí a ochranu jako rodina, kterou opouštěla. Ačkoliv Obnovené zřízení zemské zakazovalo rodičům nutit své potomky do sňatku,⁵⁸ zejména vůči dívkám i nadále panovalo tvrdé právo příbuzných.⁵⁹

Sňatek se stal od konce 16. století právoplatným pouze v tom případě, že proběhly troje ohlášky a poté si manželé vyměnili svůj slib v kostele veřejně před svědky.⁶⁰ Tomuto velkému dni předcházelo sepsání svatební smlouvy, v níž byly zakotveny budoucí majetkové poměry manželů. Novomanželé po oddání opouštěli rodiče, přičemž žena měla svého muže kamkoliv poslušně následovat. Zejména výše postavené ženy byly mnohdy provdány do dalekých končin, kam odcházely s myšlenkou, že své nejbližší možná již nikdy v životě neuvidí.⁶¹

„Opustí člověk otce i matku a připojí se k manželce své, i budou dva jedno tělo.“⁶² Podle teologických názorů bylo Božím záměrem, aby se muž a žena stali jednou duší a jedním tělem. Přesněji řečeno, manželka se měla vtělit do manželova těla. Žena pak byla přirovnávána k jednomu z jeho slabých údů. Tento úd k jeho tělu přimkl navždy a jako se člověk nemůže zbavit své nepohodlné části těla, tak ani manželství nemohlo být oddělené, neboť *„ten, kdo rozbije manželství, je morděrem manželského těla.“⁶³* Opuštění otcovského domu a přimknutí k novému muži symbolizuje u žen i přijetí nového příjmení.⁶⁴ Z tohoto přirovnání manželky k mužovu údu plynulo ponaučení pro manžele, kteří měli své partnerky milovat za jakýchkoliv okolností jako součást sebe samého.

⁵⁷ Výjimku tvořili vdovy stejně jako plnoletí a majetkově zajištění muži, kteří měli nárok na svobodné rozhodnutí. Mezi ně patřil například výše zmíněný Zdeněk Brtnický z Valdštejna, který byl již v době hledání budoucí matky svých dětí dospělý, samostatný a velmi dobře zajištěný mladý kavalír, nemusel tedy žádat o souhlas své rodiny s volbou budoucí partnerky.

⁵⁸ *„Rodičové, poručníci anebo přátelé dětí svých mocí aneb pohrůzkami bezděčně k manželství nutiti nemají, pod uvarování se skutečného našeho trestání.“* Takto se k problematice vynucených sňatků stavělo Obnovené zřízení zemské. MAŤA, P. Svět, s. 622.

⁵⁹ KOZÁKOVÁ, A. Právní postavení, s. 14.

⁶⁰ KLABOUCH, J. Manželství, s. 65.

⁶¹ KOPIČKOVÁ, B. a kol. Životní cykly, s. 119.

⁶² ROSACIUS SUŠICKÝ, J. O svornosti, s. 113-114.

⁶³ RATAJOVÁ, J. Manželství, s. 763.

⁶⁴ Tamtéž, s. 751.

I. 2 Dobrá manželka, dobrý manžel

Dobrá žena byla vždy definována vztahem k manželovi. „*Muž jest obraz a sláva Boží, ale žena sláva muže*“.⁶⁵ Ještě před svatbou měla být dívka zdrženlivou a cudnou pannou, což byl základní předpoklad pro budoucí spokojené manželství, v němž se panenská čistota měnila v čistotu manželskou.⁶⁶ Žalanský tento stav charakterizoval tak, že: „...*panny a ženy to přísluší, aby v domě se zdržovaly, hospodářily a hlemýžďě následovaly*“, a to z toho důvodu, že „*jemu největší jest rozkoš v své chaloupce zůstávati a hlavu z ní nevyskytne, leč potřeba káže*“.⁶⁷ Což se dá stručně shrnout tak, že pokud to nijaká zvláštní situace nevyžadovala, neměla žena opouštět otcův/manželův dům. Sexuální abstinenci měl před vstupem do manželství udržovat také muž.⁶⁸ Pouze v manželství byla sexualita legitimní a to ještě pouze za účelem plození potomků. Instituce manželství byla považována za jedinou obranu proti smilstvu a chlípnosti (kromě celibátu).

⁶⁵ ROSACIUS SUŠICKÝ, J. O svornosti, s. 63.

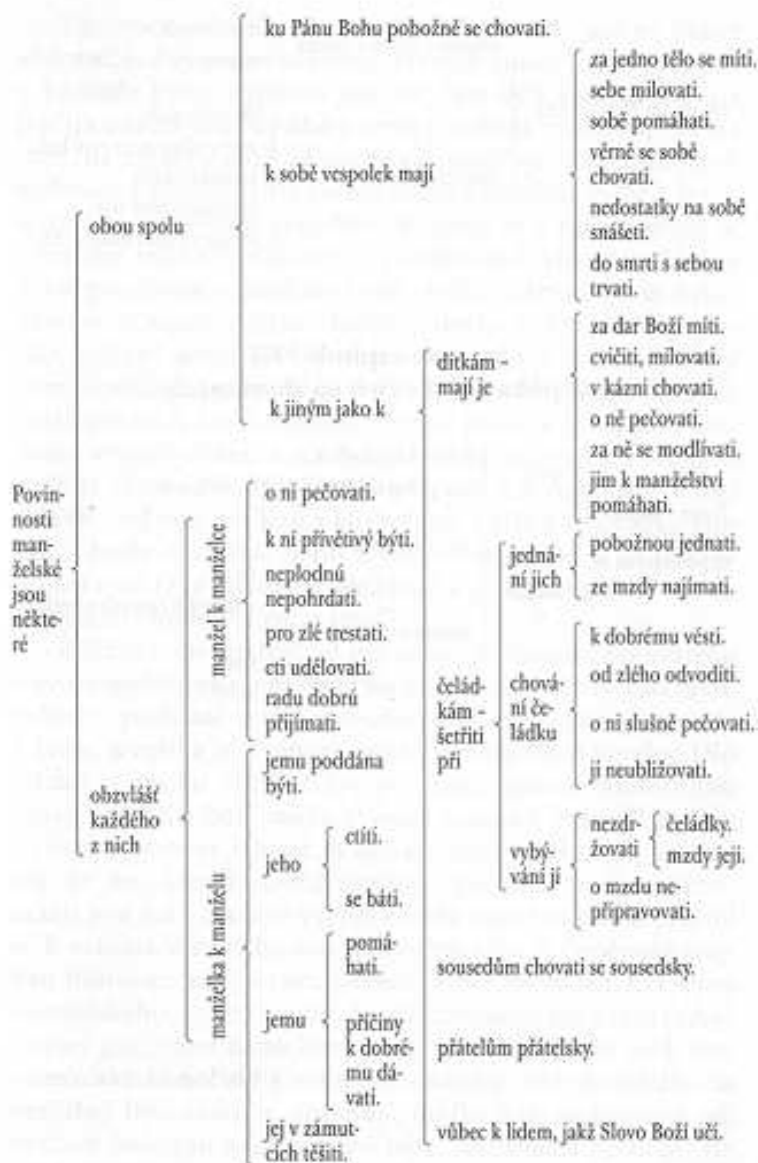
⁶⁶ RATAJOVÁ, J. Panna a panenství / panic a panictví v české literatuře raného novověku. In RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (edd.). *Nádoby mdlé*, s. 568.

⁶⁷ ŽALANSKÝ PHAËTON, Havel. Knížka o ctnosti anjelské. In tytéž. *Žena není příšera*, s. 509-510.

⁶⁸ Deníky z kavalírských cest mladých šlechticů dokazují, že tomu tak vždy nebylo.

| Summa kapitoly VII.
O povinnostech lidí v manželství bydlejších

/•Biiib•/

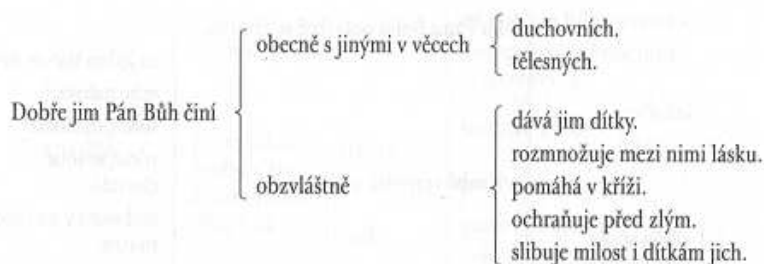
Obr. č. 2: O povinnostech muže a ženy v manželství. THADEUS MEZIRČSKÝ, Jan. Vysvětlení o stavu manželském. In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku.* Praha, 2009, s. 353. ISBN 978-80-87271-08-7.

Pokud muž uposlechl výše zmiňované rady, byla mu dána dobrá žena. Jak byla taková manželka charakterizována? Po celou dobu trvání manželství měla být svému choti věrná a ideálně i po jeho smrti. Další neméně důležitou vlastností byla oddanost. Žena měla svého muže bez reptání následovat kamkoliv. Na toto téma vyjádřil svůj názor šlechtic Václav Norbert Oktavián Kinský (1642-1719): „[Z]ůstává nepochybně pravdou, že každá legitimní

manželka je podle svědomí zavázána přirozeným právem a slušností pobývat se svým manželem, ať už to má být kdekoliv.“⁶⁹ S oddaností úzce souvisí poslušnost, neboť za ženu jakožto vlastníka slabšího rozumu rozhodoval muž. Těmto základním normám neměly ženy odporovat, neboť žena byla Bohem stvořena z muže a pro muže. Dobrá žena byla také pobožná, oproti tomu pokud manželka neposlouchala svého muže, byla automaticky považována za ženou zlou a bezbožnou, protože se protivila Božímu řádu.

/Bv<a>/

**| Summa kapitoly VII.
O dobrodiních Božích, dobrým manželům činěných**

**Summa kapitoly VIII.
O pokutách Božích na zlé manžely**

Obr. č. 3: O odměně dobrým manželům a trestu pro zlé ženy. THADEUS MEZIŘČSKÝ, Jan. Vysvětlení o stavu manželském. In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření Boží. Diskursy manželství v české literatuře raného novověku.* Praha, 2009, s. 354. ISBN 978-80-87271-08-7.

⁶⁹ MAŤA, P. *Svět*, s. 554.

Žena neměla zasahovat do záležitostí svého muže a měla se věnovat své činnosti ve sféře soukromé, v níž měl ale hlavní slovo rovněž muž.⁷⁰ Náplň dne ženy představovala především práce v domácnosti a péče o děti. Výjimku tvořila situace, kdy manžel musel na delší dobu odcestovat ze svých statků. Většina mužských členů významných šlechtických rodů zastávala úřad v Praze či v hlavním městě monarchie, což ho od rodinného krbu odvádělo daleko a na dlouhou dobu. V takovém případě muž někdy pověřoval správou majetku svou manželku. Podmínkou bylo, že o všech svých krocích se s ním předem musela písemně poradit. A pokud se chtěla vzdát z panství, potřebovala k tomu povolení od muže.⁷¹

Správná žena byla posuzována také podle svého celkového životního stylu. Zahálka, lenost, přemíra hodování a klevetění místo práce se považovaly za zcela nevhodné vlastnosti. Také přehnaná péče o vlastní vzhled byla nežádoucí, neboť největším klenotem ženy byla její mravní čistota. Navíc žena parádivá provokovala jiné muže, což se mohlo stát příčinou nepříjemného konfliktu.⁷² Povinností ženy tedy bylo vykonávat vše za jediným účelem – ke spokojenosti svého muže. Zejména mu měla vytvářet dobré zázemí, kam se muž po celodenní práci vracel, aby zde našel klid a odpočinek.

Pokud se muži drželi výše jmenovaných doporučení, nemuseli mít obavy ze vstupu do manželství, protože „šlechtná žena není jedovatá, zlá a nemilá šelma, mužova příšera a trápení, ale jest nejmilejší, nejprívětivější a nejlaskavější tvor Boží, nad jiná všechna stvoření, pro niž člověk otce i matku opouští a jí se přidrží, tak jakž o tom i Písma svatá mluví.“⁷³

Mužská hlava rodiny měla na starost dohled na správný chod domácnosti a ochraňování a zastupování jejích členů navenek. Ve vztahu k manželce pak měl muž nadřazené postavení, z čehož se odvozovala jeho práva a povinnosti vůči ní. Partner měl brát ohledy na manželčinu slabost a jednoduchost. Byl nabádán k tomu, aby s ní měl trpělivost, snažil se tolerovat její chyby a dle své úvahy měl manželku napravovat; dodatek, že tak měl činit s mírou, byl často opomíjen. „Jako hlava všechny jiné oudy šlechtí, spravuje, obživuje, tak

⁷⁰ WUNDER, H. Herrschaft und öffentliches Handeln von Frauen in der Gesellschaft der Frühen Neuzeit. In GERHARD, Ute (ed.). *Frauen in der Geschichte des Rechts*. München, 1997, s. 27-54. ISBN 3-406-42866-5.

⁷¹ Takto například nedovolil navštívit manželce svou matku v Drážďanech Heřman Černín z Chudenic, jenž tou dobou pobýval ve Vídni, a hraběnka ho musela uposlechnout. TISCHER, F. (ed.). *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové*, s. 2.

⁷² RATAJOVÁ, J. Manželství, s. 745-747; STORCHOVÁ, L. Vedení manželství a etika sebe samé(ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století. In RATAJOVÁ, J. – STORCHOVÁ, L. (edd.). *Žena není příšera*, s. 803, 815; KOPIČKOVÁ, B. a kol. Proměny genderové identity: „teoretická“ reflexe feminity od středověku do 20. století. In LENDEROVÁ, M. a kol. *Žena v českých zemích*, s. 33. Otázce, z jakých příčin vznikaly konflikty mezi manželi, se budeme věnovat v následující kapitole.

⁷³ ROSACIUS SUŠICKÝ, J. Čest, s. 187.

*muž má ženu svou chrániti, živiti, zastati a rozumně spravovati.*⁷⁴ Muž nebyl zodpovědný pouze za fyzickou stránku své družky, nýbrž i za její duchovní život.

Stejně tak jako jeho choti bylo muži doporučováno pilně pracovat, neboť *„pro žrádlo a pití zajisté ani pro lhostejný a zahálčivý život nejsme stvořeni od Boha.*⁷⁵ Zejména u šlechty bylo důležitou činností rozumné hospodaření na jejich statcích, i když v tomto případě se jednalo spíše než o fyzickou práci o dohled nad poddanými a umění správně a včas rozhodovat. Ani u mužů se neopomnělo klást důraz na věrnost. Správný manžel by se měl vyhnout bližším kontaktům s cizími ženami, neboť taková žena byla součástí těla jiného muže. S ovládním chtíče souvisel i zákaz požívání alkoholu, protože po něm ztrácí člověk zábrany.⁷⁶

Feminní stereotypy předurčovaly postavení manželek jakožto méněcenných nesvéprávných stvoření, které muž potřeboval pro vykonávání nižší práce⁷⁷ a zejména pro zajištění pokračování pokolení. V mnoha rodinách muži tohoto svého statutu necitlivě zneužívali, jak uvidíme v mnou zkoumaném případě. Ovšem nelze takto posuzovat všechny partnerské svazky. Manželská realita byla tehdy stejně jako dnes velmi různorodá a některé manželky vystupovaly po boku svým mužů jako sebevědomé a rovnocenné partnerky, jejichž rad, znalostí a dovedností si manžel vážil.⁷⁸

I. 3 Právní postavení ženy

Nyní se podíváme na to, jak se k ženám stavělo zemské právo. Zaměříme se zde opět na ženy urozené. Přestože postavení manžela a manželky bylo nerovnoprávné, právní postavení ženy podle českého zemského práva bylo mnohem příznivější než v jiných zemích.⁷⁹ Již ve středověku byla manželka brána za způsobilou k právním úkonům, ale oproti mužům byla jejich práva omezena. Původní české právo se postupem času měnilo podle

⁷⁴ ŽALANSKÝ PHAËTON, H. Knížka, s. 553.

⁷⁵ ROSACIUS SUŠICKÝ, J. Čest, s. 193.

⁷⁶ THADEUS MEZIRÍČSKÝ, J. Vysvětlení, s. 400.

⁷⁷ Do této oblasti zejména spadala péče o děti, pro niž byly ženy vybaveny trpělivostí, a pracovní činnost vyžadující ohýbání se a práci v předklonu.

⁷⁸ Mezi takové ženy patřila například Polyxena Lobkovičková z Pernštejna.

⁷⁹ WUNDER, H. „*Er ist die Sonn*“, s. 244-249.

vzoru práva římského.⁸⁰ Od roku 1627 (resp. 1628) platilo v českých zemích Obnovené zřízení zemské doplněné roku 1640 Deklaratorii a novelami.⁸¹

Žena byla sice celý život pod poručnictvím otce, poručníka, bratra nebo muže, ale ne z důvodu rozdílu pohlaví, jak tomu bylo například v německém či římském právu, nýbrž toto postavení vyplývalo ze struktury tehdejší společnosti. Jednalo se o tzv. nedíl, což znamenalo hospodářskou podřízenost každého člena rodu bez rozdílu pohlaví hlavě rodiny. Proto stejně tak jako ženy rovněž nedospělí synové podléhali moci otcovské, případně poručenské.⁸²

„Žena se po muži šlechtí, ale muž po ženě nic...“⁸³ Podle této zásady českého zemského práva přejímala žena po vstupu do manželství stav muže bez ohledu na to, zda se jednalo o šlechtičnu či poddanou. Samozřejmě že se muži či spíše jejich rodiny většinou poohlíželi po budoucí nevěstě ve stejné sociální skupině. Zejména pokud se jednalo o urozené pány, brali si většinou rovnocenné partnerky. Svatby s nevěstami rytířského původu byly též tolerovány, ale zejména od poloviny 16. století nebyly již tolik vyhledávané. Sňatková politika se stala nejlepším a nejrychlejším prostředkem k povýšení společenského postavení v rámci šlechtické hierarchie. Proto se také „nová šlechta“ snažila začlenit prostřednictvím sňatků do společnosti starobylejších rodů. I česká šlechtická společnost se po roce 1620 více než kdy předtím začala poohlížet po možných spojeních s říšskými šlechtickými rody.⁸⁴

Evropské šlechtické rody byly vzájemně propojeny prostřednictvím sňatkové politiky. Rodiče za své potomky rozhodovali, koho si kdo vezme, na základě postavení, moci a majetku dané rodiny. Finanční podmínky nově vzniklého manželství byly stanoveny již ve svatební smlouvě. Povinností muže bylo zaopatřit manželku a děti. Svůj majetek nespravovala žena sama, nýbrž dispoziční pravomoc získal manžel. Žena měla podle zásady českého zemského práva omezenou způsobilost po stránce majetkové: „žena je vězněm muže svého“⁸⁵. Tato zásada ovšem nevznikla z příčiny omezení způsobilosti ženy v majetkovém právu, ale sloužila k její ochraně proti ztrátě nebo zmenšení věna ze strany svého muže i sebe

⁸⁰ KOPIČKOVÁ, B. a kol. Proměny genderové identity, s. 44.

⁸¹ Dr. JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého. Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen 1627*. Praha, 1888.

⁸² KOZÁKOVÁ, A. *Právní postavení*, s. 23.

⁸³ Tamtéž, s. 17.

⁸⁴ Začleňování nové šlechty mezi starobylé české rody se nelíbilo některým konzervativním patriotům. Těmito názory se netajila například Zuzana Černínová z Harasova, jež kladla synovi na srdce, aby se oženil s „dobrou Češkou“. Humprecht Jan Černín těchto rad neuposlechl a za svou choť pojal dvorní dámu Dianu Marii z italského rodu Gazoldo. Zpočátku šťastně vypadající manželství však provázely neshody. Životní postoje zmíněné šlechtičny jsou obsaženy v jejích listech, které vydal DVORSKÝ, František (ed.), *Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století*, Praha 1886. O osudech jejího syna pojednává KALISTA, Zdeněk. *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra*. Praha, 1932, s. 244-262.

⁸⁵ KOZÁKOVÁ, A. *Právní postavení*, s. 24.

samé. Žena si mohla sama způsobit škodu tím, že by uzavřela nevýhodné smlouvy a hrozila by jí ztráta věna.⁸⁶

Věno sice přecházelo svatební smlouvou do vlastnictví muže a ten s ním mohl volně nakládat, ale jeho povinností bylo věno pojistit na svých statcích. Důležité bylo, že ho nesměl bez jejího svolení zcizit, k prodeji byl potřeba manželčina souhlasu a podpisu. Ne všichni muži tento postup dodržovali a stávalo se, že majetek ženy pro své obohacení rozprodávali. V takové situaci měla manželka právo požádat o oddělení majetku a v případě rozvázání manželského svazku žádala po muži navrácení celého věna.⁸⁷

České zemské právo dovolovalo ženě stát se za určitých okolností poručnicí. Po ovdovění se žena nevracela pod ochranu své původní rodiny, jak tomu bylo například podle římského i německého práva, ale stávala se zcela samostatnou.

⁸⁶ Podle českého práva přešel sice manželčin majetek (věno) pod vlastnictví muže, ale žena k němu měla nadále dispoziční pravomoc. Majetky tedy nebyly sjednoceny jako například u germánského práva. KLABOUCH, J. *Manželství*, s. 72-73.

⁸⁷ NOLDE, Dorothea. *Gattenmord. Macht und Gewalt in der frühneuzeitlichen Ehe*. Köln, 2003, s. 116, 23. ISBN 3-412-16600-6.

Kapitola II.

Realita manželství u šlechty v raném novověku

Manželství jako svazek dvou lidí, kteří se doplňují a pojí je přátelství a vzájemná úcta – takový byl ideál představitelů církve i humanistů. Realita však vypadalo často zcela jinak. Doboví moralisté se pravidelně oháněli slovem láska: „*Kde chybí láska, je nenávisť*“.⁸⁸ Poukazovali tím na názor, že na světě není nic horšího než život v manželství bez lásky.⁸⁹ Kde tento cit chybí, vznikají neshody, které snadno mohou přerůst ve smrtelnou nenávisť. Jediným východiskem z nešťastného manželství byla partnerova smrt či sebevražda. Dosáhnout rozluky manželství bylo velmi obtížné a ani ta neznamenal úplné rozejtí manželského páru a prožití dalšího života po boku jiného partnera. Manžel měl v takovém případě i nadále vyživovací povinnost vůči ženě a ani jeden z nich se nemohl znovu provdat/oženit.⁹⁰

Další z využívaných možností byla anulace manželství. Kanonické právo však připouštělo jen některé důvody jako například nekonzumování manželství, impotence nebo přestoupení jednoho z partnerů na nekatolickou víru, čímž by byla ohrožen duchovní život druhého partnera. Dále pak mohl být svazek prohlášen za neplatný, pokud řádně neproběhly všechny úkony spojené s jeho uzavřením, nebo pokud byla protistraně zatajena stavovská příslušnost jedince. Ač bylo tedy manželství obecně považováno za nesmírně dobré a užitečné, zároveň bylo příčinou neštěstí mnoha lidí. Partneři odjakživa vystupovali spíše jako potencionální nepřátelé a manželka byla dokonce označována za nepřítel číslo jedna pro muže. Hluboký rozpor mezi mužem a ženou je dán od přírody, tudíž se absolutní shoda v manželství dala vyloučit.⁹¹

⁸⁸ „*Wo keine Liebe ist, ist Hass.*“ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 98.

⁸⁹ LESEMANN, S. *Liebe und Strategie*, s. 189-207.

⁹⁰ KLABOUCH, J. *Manželství*, s. 67-68.

⁹¹ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 89-106.

II. 1 Rozdělení moci mezi partnery

Než přistoupíme k otázce sporů mezi šlechtickými manželi raného novověku, zaměříme se na problematiku mocenského postavení manželů, neboť tato otázka úzce souvisela s harmonií či disharmonií ve vztazích.⁹² V raném novověku nebylo násilí ničím výjimečným, naopak mělo rozhodující význam při regulaci sociálních vztahů. Toto chování vycházelo z mocenských vztahů, které bylo možné nalézt ve všech rovinách tehdejší společnosti. Mocenské chování bylo výsledkem spolupůsobení více sil, z nichž jedna byla vždy zákonitě dominantní, ať již šlo o osobu, sociální skupinu či instituci.⁹³

Při partnerských konfliktech hrály významnou roli mocenské poměry mezi manželi. Tento aspekt dokonce mívával větší váhu než prvotní příčina problému a to bez závislosti na tom, kdo ji způsobil. Mezi důležité mocenské faktory lze zahrnout fyzickou moc, vlastnický poměr, odpovídající původ a věkový rozdíl. Podle dobových spisů byla muži od přírody dána větší fyzická síla k prosazení manželské hierarchie. Žena neměla být bohatší než její choť, neboť hrozilo nebezpečí, že ze svého jmění bude odvozovat vyšší mocenské nároky na úkor muže. Neméně významnou úlohu hrál původ budoucí ženy a vlivnost její rodiny. Pokud patřila do vyšší společenské vrstvy než její manžel, mohlo by se stát, že se bude k partnerovi chovat povýšeně, pyšně a troufale. Výhodnější svazek dle dobových autorů vznikal ve spojení staršího muže s mladší ženou, protože mladá manželka byla považována za poddajnější a lépe přizpůsobivější vůli partnera. Oproti tomu starší žena získala více zkušeností z předchozích manželství a nemusela by svého muže respektovat. Tyto a mnohé další faktory mohly vést k pnutí mezi manželi. Nešlo však pouze o počátek svazku, okolnosti se mohly měnit s příchodem změn v průběhu života, například nemocí jednoho partnera, úspěchem či naopak krachem v kariéře atd.⁹⁴

Podle obecného názoru však měl moc v rukou držet jednoznačně muž. Těm mužům, jež by chtěli docílit pořádku mírností, bylo adresováno varování: „*Nedopusť toho na světě, aby tvá žena svou nohu na tvou vložila, neboť by ti již zítra chtěla ta zkažená bestie sedět na hlavě.*“⁹⁵ Jinými slovy pouze slabý muž dovolil své ženě, aby ho ovládla. Muž byl zodpovědný za pořádek ve svém domě a činil tak prostřednictvím své autority. Mezi další argumenty dobových autorů spadal i výčet typických ženských vlastností, které jim byly dány

⁹² ERNST, Stefanie. *Machtbeziehungen zwischen den Geschlechtern. Wandlungen der Ehe im „Prozeß der Zivilisation“*. Opladen, 1996, s. 33-41. ISBN 3-531-12803-5.

⁹³ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 1, 4.

⁹⁴ Tamtéž, s. 123-138.

⁹⁵ „*Lass um nichts in der Welt zu, dass Deine Frau ihren Fuß auf Deinen setzt, denn schon morgen würde das verderbte Biest ihn auf Deinen Kopf setzen wollen.*“ Tamtéž, s. 130.

od přírody a kvůli nimž měla být žena podřazena muži; patřila sem především slabost vůle a ovlivnitelnost. Dále byly ženy označovány za hloupé, lítostivé, bážlivé a upovídané.⁹⁶ Proto potřebují vedle sebe muže, aby je vedli životem a svým působením se snažili usměrnit tyto negativní vlastnosti. Muži byli naopak silnější, trpělivější a rozhodnější, měli větší autoritu, vznešenost obličeje a projevu. Ženy byly více podobné tvorům zvířecí říše, proto potřebovaly pevnou ruku muže, aby držel na uzdě jejich nespoutanost.

Podřazenost žen byla odůvodněna celou řadou argumentů. Jako hlavní zdroj sloužila především Bible. Pomiňme nyní biblické příklady hříšných žen. Primárním bylo přirovnání Ježíše a církve ke vztahu muže k ženě. Jako Ježíš byl hlavou církve, tak i muž má být nadřazen ženě a ta by ho měla milovat a ctít.⁹⁷ Podobně vyzněla také státní ideologie, kde pozice manžela byla přirovnána k té panovnické. Korunovace představovala symbol uzavření manželství mezi panovníkem a říší. Panovník přijal prsten z rukou biskupa a slíbil mírnost, lásku a přátelství k poddaným. Mocenské vztahy lze tedy znázornit takto: Kristus – církev = panovník – poddaný = manžel – manželka.⁹⁸ Rozvržení moci nebylo vždy jasně dané a často docházelo ke sporům o moc. Znamka ženské podřazenosti však byla patrná ve všech směrech manželského soužití. V sexualitě byla například církví povolena pouze klasická poloha.

Teorie o rozdělení moci počítaly pouze se dvěma póly – ovládat a být ovládán. Realita byla však mnohem složitější, neboť jedna a tatáž osoba byla někým ovládána a zároveň uplatňovala své mocenské postavení vůči jiným jedincům. Například manželky se podílely na mužově moci tím, že měly navrch vůči svým dětem a služebnictvu. Nejednalo se ovšem o rozdělení moci hlavy domu, nýbrž pouze o jakýsi podíl. Tento vztah lze přirovnat k regentství. Dotyčný zástupce vykonával moc svého pána, ale měl ji pouze v držení a současně byl poddaným.

V době renesance probíhaly časté diskuze na téma uspořádání manželských vztahů a byla vyřčena spousta rozporuplných argumentů. Například francouzské právní předpisy se ztotožňovaly s představou vlády muže nad ženou a pozice muže jakožto hlavy rodiny byla ještě víc posílena a ženská práva omezena. Také teologové hlásali o nutnosti podřízenosti ženy a poručnictví muže nehledě na to, že taková kázání byla poněkud v rozporu s manželským slibem daným v kostele a týkající se vzájemné lásky a podpory. I mezi teology by se však našlo pár zastánců žen. Například teologický profesor Jean Benedicti (1584) prohlásil: „[...] proč je žena podřadná, není přece ani otrokem ani děvečkou, nýbrž družkou

⁹⁶ KOPIČKOVÁ, B. a kol. Proměny genderové identity, s. 33.

⁹⁷ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 79-87; ROSACIUS SUŠICKÝ, J. O svornosti, s. 97 nebo STORCHOVÁ, L. Vedení manželství, s. 815.

⁹⁸ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 182-186.

*manžela a jeho masem a krví.*⁹⁹

Nejen katolíci zastávali zmíněné názory, za jedno s nimi v tomto ohledu byli i protestanti. Rovněž literární autoři tvořili minimálně dva názorově odlišné tábory. Jedni by se dali označit za literární misogyny a druzí zastávali přátelštější pozice k ženám. Podle argumentů první skupiny měla žena v manželství horší pozici než otrok: „*Otroctví může pán zrušit ještě před svou smrtí, co se týká ženy, ta je nevolníkem, dokud je její muž na živu a je svázána se zákony a vůlí svého muže [...]*“¹⁰⁰ Druzí také přirovnávali manželství k otroctví. Tvrdili, že nevěstin závoj je symbolem pokory, poníženosti a podřadnosti vůči manželovi. Osud děvčete vedl v každém případě k otroctví a bylo otázkou, zda by mladou ženu nečekal lepší život v klášteře než v manželství. Dívčin otec měl pečlivě zvážit, co je pro dceru horším vězením, otroctvím a tyraní. Manželství bylo obecně posuzováno podle ostatních sociálních vztahů. Tak jak je anděl podřízen archandělovi, poddaný pánovi, tak i děti mají poslouchat rodiče, sluhové pány a ženy muže. Stejně tak duch poroučí tělu a rozum vládne touze. Takový pořádek stanovil Bůh.¹⁰¹

Ve šlechtických manželstvích 17. a 18. století však pomalu ale jistě docházelo ke změně v rozložení mocenských pravomocí mezi manželi. Bylo tomu tak poprvé, co se sociální síla ženy přiblížila, či dokonce vyrovnala sociální síle muže. Nejednalo se o proměnu přímočarou a na první pohled se zdála málo znatelná. Ale z hlediska sledování delšího časového období lze spatřit postupné snižování tlaků na přísné dodržování stávajících norem a vznik rovnoprávnějšího postavení mezi manželi založené na větším sebevědomí šlechtických manželek.¹⁰²

⁹⁹ „[...] *wenngleich die Frau untergeordnet ist, so ist sie dennoch weder Sklavin noch Magd, sondern Gefährtin des Ehemannes und sein Fleisch und Blut.*“ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 68.

¹⁰⁰ „*Die Sklaven konnten gänzlich den Herrn wechseln, selbst vor dem Tod des ihrigen, doch was die Frau angeht, so ist sie Leibeigene, solange ihr Ehemann am Leben ist, und an das Gesetz und den Willen ihres Mannes gebunden [...]*“ Tamtéž, s. 73.

¹⁰¹ Tamtéž, s. 65-76.

¹⁰² ELIAS, Norbert. *O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie I. Proměny chování světských horních vrstev na Západě*. Praha, 2006, s. 258-260. ISBN 80-7203-838-9.

II. 2 Manželské spory

Dosud jsme se věnovali otázce, jakých žen obdařených nevhodnými vlastnostmi se má muž při výběru své životní partnerky vyvarovat, jak by mělo vypadat ideální manželství, dobrý muž i vzorná manželka, aby docílili ideálního stavu a žili spolu v manželské svornosti a lásce, neboť „*tak také žádná větší a horlivější láska mezi lidmi nalezena býti nemůže nad tu, kteráž jest a býti má mezi dvěma věrnými manžely*“.¹⁰³

To, že realita se od ideálu většinou značně lišila, nemusím dozajista zdůrazňovat. Roztržky se nevyhýbaly ani obecně spokojeným manželstvím. Drobné neshody byly kdysi stejně jako dnes na denním pořádku. Konfliktních polí by se dala najít celá řada. Nejnovější výzkumy nám však jasně dokazují, že již v době předbělohorské vznikaly podmínky pro rovnoprávnější postavení žen.¹⁰⁴ A některé šlechtičny si uvědomovaly svá práva a nechtěly již trpět stávající model, možná právě proto také od 17. století a zejména v době pobělohorské přibývalo manželských rozepří.

Vztahy mezi manželi nabývaly různých podob kdysi stejně jako dnes. Většinou záleželo na více či méně šťastné ruce rodičů při výběru životního partnera svému potomkovi. Svazkem manželským mohli být spojeni lidé zcela odlišných charakterů, ale také lidé, mezi kterými se postupem času vytvořilo silné citové pouto.¹⁰⁵ Zde můžeme zmínit notoricky známé příklady spokojených manželských svazků v rodině Jana Černína z Chudenic a Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic. Nejlépe lze tyto vztahy vysledovat z korespondence. Je však potřeba se mít na pozoru při posuzování těchto listů, neboť se v nich odrážela určitá ustálená dobová koncepce. Přestože se dozajista v obou případech původně jednalo o sňatek z rozumu, manželé posléze zjistili, že mají mnoho společného a mohou si být vzájemně oporou.

Jan Černín z Chudenic působil ve službách panovníka, a tak často pobýval u vídeňského dvora.¹⁰⁶ Jeho choť Zuzaně se po něm stýskalo. V dopisech svého manžela něžně titulovala, dávala mu najevo, že se nemůže dočkat, až se vrátí, starostlivě se vyptávala na jeho zdravotní stav, posílala jídlo na přilepšenou a v závěru ho utvrzovala o své oddanosti a věrnosti.¹⁰⁷ Zajisté si nemůžeme myslet, že toto a další na první pohled vypadající ideální

¹⁰³ ROSACIUS SUŠICKÝ, J. O svornosti, s. 107.

¹⁰⁴ KOPIČKOVÁ, B. a kol. Proměny genderové identity, s. 34.

¹⁰⁵ BASTL, B. *Tugend, Liebe, Ehre*, s. 356-374.

¹⁰⁶ Tento i většina zmíněných případů známých z české či zahraniční literatury byla podrobněji rozebrána již v mé bakalářské práci: POSPÍŠILOVÁ, Pavla. *Šlechtická manželství a jejich problémy v druhé půli 17. století*. Bakalářská práce KHV FF Univerzita Pardubice. Pardubice, 2007.

¹⁰⁷ Zuzana Černínová z Harasova ve svých listech manželovi používala oslovení jako „*Mé ze všeho světa nejmilejší srdíčko*“ nebo „*Mé v tom širém světě po pánu Bohu jediné největší, nejmilejší potěšení a má po pánu Bohu všeckna naděje*“. Svůj stesk dávala najevo například slovy: „*A tak Vašnost očekávám s tou největší radostí*“.

manželství, byly naprosto bez poskvrnky, jen se šlechtičny o svých trápeních v dopisech diplomaticky nezmiňovaly. Z dochované korespondence se zdá, že rovněž matka a dcera Zuzany Černínové z Harasova našly ve svých protějšcích zalíbení a prožily po jejich boku spokojený život.¹⁰⁸ Všechny tři generace těchto žen byly zřejmě vychovány v podobném duchu a vedeny ke skromnosti a ušlechtilosti.

Dá se říct, že téměř ideální manželství vzniklo ze svazku dvou lidí, kteří byli původně spojeni za účelem demonstrace katolické síly. Nejvyšší kancléř Zdeněk Vojtěch Popel z Lobkovic a Polyxena Lobkovická z Pernštejna, již po předcích v žilách kolovala horká španělská krev, byli radikálními katolíky s kulturní i politickou orientací na Španělsko. Oba dlouho toužili po potomkovi a jejich přání se jim nakonec vyplnilo. Jelikož byl však významný úřad nejvyššího kancléře během Matyášovy vlády přesunut do Vídně, bylo nezbytně nutné, aby spoustu svého času trávil Lobkovic právě v hlavním městě monarchie. Jeho žena zatím pobývala v Českém království a její dny vyplňoval zejména dohled nad rodinnými statky a nutno říct, že svými schopnostmi předčila mnohé muže tehdejší doby. Manželé se však viděli velmi málo a tímto odloučením zřejmě trpěli, jak vyznívá z jejich korespondence, v níž se vzájemně ujišťovali o své oddanosti.¹⁰⁹

Zdaleka ne všechny páry ovšem žily v harmonickém a spokojeném vztahu, zejména pokud byli oddáni dva zcela rozdílní lidé s odlišnými představami o životě. Tento aspekt ovšem rodiče při výběru partnera svému potomkovi nebrali vůbec v potaz. Vilém Slavata hledal pro svého syna takovou partii, prostřednictvím níž by upevnil své i jeho pozice u vídeňského dvora a tu našel v rodině Jana Oldřicha z Eggenberka. Tento šlechtic byl vlivným rádcem císaře Ferdinanda II. A tak se v roce 1626 konala svatba Adama Pavla Slavaty a Marie Markéty z Eggenberka. Mladá šlechtična přivyklá dvorské zábavě a přepychu byla téměř ihned po sňatku rozčarována. Podle dobových mravů následovala svého muže na rodové panství do Nové Bystřice. Tam se jí ale vůbec nelíbilo, neboť se na venkově nudila, jak si postěžovala v korespondenci odeslané otci do Vídně. Ten na přání dcery začal naléhat, aby se novomanželé vrátili ke dvoru, což také jeho zeť poslušně učinil.

Nevinšovala bych sobě na světě býti, abych tak měla bez Vašnosti dlouho, mé rozkošné potěšení, býti.“ A v závěru se s manželem něžně loučila: „*S tím sem a zůstanu Vašnosti do smrti věrná a upřímná manželka.*“ O tomto manželském svazku více DVORSKÝ, F. (ed.). *Zuzana Černínová z Harasova.*

¹⁰⁸ Také jejich korespondenci vydal DVORSKÝ, F. (ed.). *Mateř a dcera Zuzany Černínové z Harasova.*

¹⁰⁹ Manželství tohoto páru autor sám nazval „*příběhem lásky a osamění*“. MAREK, Pavel. *Poselství lásky a osamění. Manželské soužití Zdeňka Vojtěcha a Polyxeny z Lobkovic.* Historický obzor 12, 2001, s. 114-119. ISSN 1210-6097 nebo týž (ed.). *Svědectví o ztrátě starého světa: manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna.* České Budějovice, 2005. ISBN 80-7040-804-9. Této výjimečné ženě se věnovala také: RYANTOVÁ, M. Polyxena z Lobkovic.

Ovšem ani jejich návrat manželství neučinil spokojeným, neboť mladý Slavata netoužil po budování kariéry a neustále vyjížděl na své statky, kde pobýval i několik měsíců v kuse, zatímco se jeho žena bavila ve Vídni. Tato častá a dlouhá odloučení a nepochopení jeden druhého manžele stále více odcizoval. Na klidu Adamovi Pavlovi nepřidal ani okolím vyvíjený nepříjemný nátlak kvůli početí mužského následovníka. Nakonec to byla Marie Markéta, kdo začal prosazovat ukončení tohoto svazku. Hrabě Slavata tento krok sice nechtěl připustit, ale uvězněn nemocí na svých v Čechách ležících statcích, se nemohl bránit fámám, jež o něm zatím kolovaly ve Vídni. Vilém Slavata se obával zejména poškození dobrého jména svého rodu. Celá kauza vygradovala do nechutných tahanic, během nichž obvinila Marie Markéta svého muže z impotence a nedostatku péče o její osobu a manželství bylo v roce 1632 anulováno.¹¹⁰

V době pobělohorské se šlechta z českých zemí snažila více přiblížit císařskému dvoru, kde pobývali muži i ženy pocházející z významných rodin téměř celé Evropy, s nimiž vytvářeli kosmopolitní sňatkové aliance. Problémy z neporozumění mezi manželi pocházející z různých kulturních oblastí mohly pak vznikat snadněji, než u párů pocházejících z obdobného prostředí. Dalšími příčinami neshod se stávala žárlivost, rozhazovačnost, nevěra, impotence nebo dokonce vymáhání si autority fyzickým násilím. Za veskrze všemi konflikty stála uražená čest (pokud nepočítáme psychicky nemocné osoby), tolik to ceněná součást každého jedince, bez níž by raně novověký člověk nemohl plnohodnotně žít.

Nesmíme si však toto slovo vyložit v dnešním pojetí – čestný = vnitřně mravný a poctivý. V raném novověku totiž vycházela čest z vnějšího uznání společností, ve které se jedinec pohyboval. Čest patřila mezi to nejcennější, co člověk vlastnil, ať se jednalo o sedláka či panovníka. Ferdinand I. považoval čest za natolik důležitou, že by na její ochranu neměl váhat i zabít člena vlastní rodiny: „*Neb poctivost jest tak drahý a vysoký klenot, že na tomto světě nic dražšího a vyššího není a býti nemůže a pro zachování poctivosti může jeden každý manželku svou vlastní [...] zabiti a otec syna svého a zase syn otce pro poctivost opustit.*“¹¹¹

Pokud o svou čest dotyčný jakkoliv přišel, ocitl se v sociální izolaci, což bylo pro většinu jedinců horší než smrt. Čestný jedinec byl pro okolí uznáván pro svou váženost, úctu, prestiž, autoritu a dobré jméno. Každý musel však být obezřetný, aby svým nevhodným způsobem chování či jednání o čest nepřišel. Jak bylo možné čest lehce získat, stejně snadné bylo ji ztratit. Nejčastějšími příčinami její ztráty se stávaly pomluvy, posmívání se a snižování

¹¹⁰ HRDLIČKA, Josef. Synové „velkých“ otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty. In BŮŽEK, V. – KRÁL, P. (edd.). *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*. České Budějovice, 2003 (=Opera historica 10), s. 249-273. ISBN 80-7040-627-5.

¹¹¹ *Akta všech těch věcí 1547*. Praha b. d., s. 30.

významu.¹¹² Jak vážně byla taková ztráta brána, je vidět i z dopisu Bernarda Ignáce z Martinic, který v souvislosti se sporem vedeným mezi jeho synovcem Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálií Martinickou z Kounic, která urazila svého muže i celý jeho rod, napsal: „... *pro každého by měla být jeho čest milejší než život*“.¹¹³

Na rozdíl od uznání mužské cti prostřednictvím jednání na veřejnosti, práce a statutu, čest ženy byla vždy spojena s jejím tělem a sexualitou. Ta měla být před sňatkem pod kontrolou příbuzenstva. Dívka směla přijít o svůj věneček až při svatební noci, jinak ztratila šanci uspět na sňatkovém trhu.¹¹⁴

Není však jednoduché proniknout do intimního soužití šlechtického páru, neboť své city lidé nedávali příliš najevo ani v dopisech. V 16. a 17. století se stále více projevoval vliv studu a snahy o intimizaci.¹¹⁵ Navíc pokud se již nějaký problém vynořil, bylo zalarmováno široké příbuzenstvo, aby se konflikt co nejrychleji vyřešil a hlavně aby se vše utajilo před po skandály dychtící veřejností. Pokud se manželská dvojice ani po zásahu rodin nedohodla, dostal se spor až před soud a ve zcela výjimečných případech, kdy nebyla nejmenší šance manžele usmířit, bylo manželství s povolením papeže rozvedeno.¹¹⁶

Šlechtické vrstvě byla předurčena kariéra, která je odváděla od rodin, ať již šlo o úřad u panovnického dvora ve Vídni či méně prestižní zemské úřady v Praze nebo Brně, kde trávili dlouhé měsíce. A ani vojenská dráha mužům nezajišťovala pohodlný život po boku své ženy. Většina žen se s tímto údělem smířila, a i když se jim po jejich pánech stýskalo, s pokorou a bez výčitek očekávaly jejich občasný návrat. Podobné náznaky je možné vyčíst právě z korespondence Zuzany Černínové z Harasova. Ale dochovaly se i listy plné hněvu a sžíravých pocitů žárlivosti. Jako pisatelka takovýchto dopisů je známá třetí žena Heřmana Černína z Chudenic Sylvie. Tato od svého muže o mnoho let mladší žena vysílala do Vídně, kde manžel pobýval kvůli svému úřadu, písemné uštěpačné poznámky, v nichž narážela na četnost jí příchozích psaní od muže otázkou, zda Heřman pro svou zamilovanost do některých

¹¹² MAŤA, P. *Svět*, s. 23. Podrobněji se o tomto tématu rozepisuje v německé studii opět MAŤA, P. *Aristokratische Prestige und der böhmische Adel (1500-1700)*. Frühneuzeit-Info 10, 1999, s. 43-51.

¹¹³ „... *wie wol einen jeden die ehr so lieb als das leben sein solle*.“ POSPÍŠILOVÁ, P. *Šlechtická manželství*, s. 41.

¹¹⁴ KOPIČKOVÁ, B. a kol. *Životní cykly*, s. 75-83.

¹¹⁵ BŮŽEK, V. *Muž*, s. 48. Zásadním díle k tomuto tématu je však: ELIAS, Norbert. *O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie I. Proměny chování světských horních vrstev na Západě*. Praha, 2006. ISBN 80-7203-838-9.

¹¹⁶ Ze závažných příčin byli rozvedeni manželé Ferdinand Leopold Špork a Apolonie Rozálie Šporková z Mitrovic. PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha a Litomyšl, 2003, s. 34, 94-100. ISBN 80-7185-573-1. Dosud neprobádaný spor, který rovněž vyústil v rozvod manželů, proběhl u Šliků: SOA Zámorsk, RA Šliků, inv. 257, kart. 27.

z tamních dam není schopen psát. Podezírání však bylo oboustranné, a jak vyplývá z korespondence, také hrabě Černín žárlil na svou ženu.¹¹⁷

Častými podněty střetů se stávala otázka domácích povinností žen a návštěvy hostinců mužů. Nejednalo se však o společensky významné konflikty, proto se jimi právo nijak zvlášť nezabývalo. Dvě konfliktní oblasti ale přece jenom vyčnívaly nejvíce – sexualita a hmotné prostředky, tedy především majetek a peníze.

Sexualita spadala jak pod právní tak i pod církevní nařízení. Co se týče trestního stíhání, zaujímaly mravnostní delikty široký prostor, neboť roztržka na tomto poli nutně musela vyvolat hádku či nenávist. Jednalo se o velmi citlivou oblast manželského soužití, která se stávala jednou z nejčastějších příčin vražd. Nevěra partnera byla posuzována jako krádež, protože podle církevního pojetí uzavřením manželství odevzdávají manželé svá těla dispoziční pravomoci jeden druhému. Nevěra ženy byla považována za horší a taky přísněji trestána, neboť hrozilo zplození nelegitimního potomka, který by neprávoplatně zdědil manželovo jméno, status i majetek. Cizoložství patřilo mezi smrtelné hříchy a navíc narušilo čest nejen nevěrníka, ale i jeho zákonitého partnera, jenž byl pak pro posměch okolí. Muž měl tedy právo ženu ztrestat kvůli skutečné i domnělé nevěře. U mužů ale byla nevěra tolerována, dokonce se stávalo, že nemanželské dítě i se svou matkou žilo ve společné domácnosti s mužovou zákonitou chotí a jejich dětmi. V legitimním manželství byl pohlavní akt povinností a jeho nenaplnění bylo považováno za prohřešek. Sterilita či impotence jednoho z partnerů znemožňovala plnit tuto povinnost a manželství hrozila bezdětnost a ztráta cti. Tato neschopnost se podstatně dotýkala mocenské pozice v manželství.¹¹⁸

V českém právu lze najít pozůstatek zvykového práva, podle něhož měl muž nebo otec právo ženu i jejího milence zabít, přistihne-li je při činu. Pokud je nezabil, měl se snažit aspoň milence poranit, aby měl důkaz pro případný soud. Při dokazování cizoložství se totiž většinou špatně hledali svědci, neboť se tak dělo potají.¹¹⁹

Je zajímavé, že se nám dochovaly zejména příběhy, v nichž vystupuje jako původce konfliktu žena – nevěrnice. Možná i toto můžeme brát jako důkaz tolerance společnosti k mužským záletům. Zřejmě kvůli neopatrnosti záletné manželky Jiřího Adama Bořity z Martinic byla odhalena nevěra. Jeho manželka Giovanna di Gonzaga di Castiglione se v roce 1636 zapletla s jedním italským důstojníkem, jenž působil ve Vídni v císařských službách. Milenci se scházeli přímo v domě Martinice, kde byli také odhaleni samotným Jiřím

¹¹⁷ TISCHER, F. (ed.). *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové*.

¹¹⁸ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 111-115.

¹¹⁹ MATYÁŠ, Jaroslav. *Aféra Adama Havla Popela z Lobkovic. Nevěra a sebevražda v rudolfínské Praze*. České Budějovice, 2004, s. 36-38.

Adamem. Ten v zuřivosti milence své ženy zabil a sám se poté dlouho léčil z těžkého zranění. Giovanna se uchýlila na krátkou dobu do kláštera a poté odcestovala do rodné Itálie. Po složitých vyjednáváních se k sobě manželé vrátili a strávili spolu zbytek života.¹²⁰

Snad nejlépe zmapovaným případem manželské nevěry je aféra Adama Havla Popela z Lobkovic. Jeho sokem v lásce se stal francouzský šlechtic ve službách císařské armády, Hanibal ze Schönbergu, který s armádou přezimoval v Praze na přelomu let 1603 a 1604. Zde ho svým šarmem a inteligencí okouzila Lobkovicova žena Markéta z Mollartu a vznikl tak románek. Nemanželský poměr se milencům dařilo utajit až do jedné osudné červencové noci roku 1604, kdy měli další dostaveníčko v lobkovickém paláci. Adam Havel se o plánu zřejmě někde doslechl a Markétu s Hanibalem přistihl při činu a při potyčce přišel Francouz o život. Podle svědků však u incidentu žádná žena nebyla a nikdo přesně nevěděl, co se v domě odehrálo. O případ se poté začal zajímat francouzský panovník Jindřich IV. a Lobkovic byl obviněn z vraždy. Celý příběh ukončila předčasná smrt obžalovaného. Jedna z verzí zní, že tento šlechtic spáchal sebevraždu, aby byla ušetřena prestiž rodu, což však Lobkovicové odmítli.¹²¹

Další třetí plochu představovaly snahy žen zasahovat do mužského světa prostřednictvím zákazu návštěv hostinců či konzumace alkoholu. Největší potupu pak ušetřila muži žena, jež si pro něho osobně došla do hostince a vyhubovala mu před kumpány.¹²² Takovýmto jednáním nejen přede všemi ukázala nedostatek respektu k manželově autoritě, dokonce ji sama přebírala, což mohlo dovést rozčileného a pokořeného muže k vraždě.¹²³

Velmi často docházelo ke konfliktům mezi manželi také kvůli majetku. Pokud žena nedala manželovi souhlas k prodeji svého majetku, na což měla právo, muž takové chování považoval za útok na svou autoritu. Žena měla v takovém případě možnost požádat o oddělení majetku, to však mohlo zapříčinit další útoky muže. Právní ochrana manželčina majetku byla sice užitečným opatřením, ovšem tvůrci tohoto nařízení zapomněli výslovně poukázat na to, že se tento krok žádným způsobem neznamená snížení autority manžela.

Problém s nekontrolovatelnými výdaji své ženy musel řešit hrabě Jan Adam z Questenberka. Svou budoucí partnerku Marii Antonii hraběnku z Friedberku a Scheeru si

¹²⁰ MAŤA, P. *Svět*, s. 557-558.

¹²¹ MATYÁŠ, J. *Aféra*.

¹²² V mnou zkoumaném případě se svědci zmiňovali o tom, že hrabě z Mansfeldu obviňoval svou ženu, že mu ředila víno vodou. Jednalo se tedy o podobnou třetí plochu, kdy se manželka dotkla mužství a cti svého váženého chotě a navíc tak bylo učiněno před svědky – jeho poddanými, čímž mohlo dojít ke snížení pánovy autority v očích poddaných. Podrobnějším rozbořem této problematiky se budu věnovat dále.

¹²³ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 119-122.

vyhlédl ve fraucimoru císařovny Amálie Vilemíny a roku 1707 se touto údajně velmi krásnou a inteligentní dámou oženil. Svůj přirozený půvab ráda zdůrazňovala drahými šperky a luxusními šaty, a ač jí manžel nedával nijak malé výživné, na její parádu jí nestačilo a zadlužovala se, kde se dalo. Také si nedovedla odepřít četné radovánky, na něž byla zvyklá. Její trpělivý choť se jí snažil rozumně domluvit, aby toho zbytečného rozhazování zanechala, leč marně. Následkem svého neuváženého jednání dokonce hraběnka potratila, což Jana Adama velmi zarmoutilo, ale ani tato smutná událost s hraběnkou nepohnula. Propast mezi manželi se dále prohlubovala. Hraběti došla trpělivost a přestal platit její četné dluhy, které se začaly kupit, až došlo k exekuci. Situace došla tak daleko, že se hrabě z Questenberka dostal do řečí, které ohrožovaly jeho čest a postavení u dvora panovníka. Když však jeho manželka ulehla v těžké nemoci na lůžko, neváhal opustit svůj úřad a starostlivě o ni pečovat až do jejího skonu. I když se později ještě jednou oženil, vytouženého potomka se nikdy nedočkal.¹²⁴

Finance jako prvotní příčina manželské rozepře se vyskytly také v rodině Bernarda Ignáce z Martinic. Tento příběh jsem zrekonstruovala ve své bakalářské práci a budu se jím podrobněji zabývat v jedné z následujících kapitol. Jen ještě zmíním, že zde určitou malou roli sehrálo zřejmě i násilí. Hlavní tématem se ovšem stalo v případě, kterým se zabývám v předložené diplomové práci, proto se nyní podíváme na problematiku násilí v raně novověkých manželstvích.

II. 3 Násilí v manželství

Sušický napsal v roce 1584 „...*muž jest pravidlo ženy, podle něhož ona se říditi, spravovati a ohýbati má a povinna jest.*“¹²⁵ Upozorňoval tedy na to, že nejdůležitější ženskou ctností byla poslušnost. Manželky měly uznávat fyzickou i psychickou nadřazenost svých protějšků, ve všem je poslouchat, neodporovat, nehádat se s nimi, ani jim nedělat naschvály. Vždyť přece žena byla stvořena z muže a pro muže. Jan Rosacius Sušický sice apeloval na muže, aby své ženy měli v lásce i přes jejich přirozenou slabost. Požadavek lásky byl kladen

¹²⁴ PLICHTA, Alois (ed.). *O životě a umění. Listy z Jaroměřické kroniky 1700-1752*. Jaroměřice nad Rokytnou, 1974. Také SMÍŠEK, Rostislav. Jan Adam Questenberk mezi Vídní a Jaroměřicemi. In BŮŽEK, V. – KRÁL, P. (edd.), *Šlechta v habsburské monarchii*, s. 331-354.

¹²⁵ SUŠICKÝ, J. R. *Čest*, s. 187.

především na muže z toho důvodu, že to byl právě on, který musel mít na fungování manželství zájem. Žena byla vychována k tomu, aby svého chotě vždy bezpodmínečně poslechla a to stačilo, láska v tomto případě znamenala pouze jakýsi bonus navíc, ale nebyla pro chod manželství nutností. V některých dobových textech byla dokonce poslušnost manželky a její oddanost muži označována přímo za lásku.

Muži, kteří se chovali k manželkám špatně, byli nazýváni zlými tyrany. Pokud měla žena doma opilce či násilníka, jenž kvůli špatným rozhodnutím vedl rodinu do pekel, podle dobových názorů musely být i tyto ženy manželům ve všem poslušné a podřízené, neboť pouze takové chování bylo v souladu s Božím řádem. Jediné, co mohla nešťastná žena udělat, bylo vysílat prosby k Bohu o nápravu svého muže. Rozhodně nebyla doporučována snaha hubováním a křikem napravovat muže, neboť takovém případě by ho žena ještě více rozdráždila: „*Nebo jakož čím toužejí vítr studený věje, tím mocněji člověk na sobě plášť drží, než když slunce hřeje a větrík teplý věje, ochotně člověk i plášť, i kabát z sebe složí.*“¹²⁶ Navíc v případě, že by se rozhodla vzít situaci do svých rukou, by svou svrchovaností narušila již tolikrát zmiňovaný Boží řád, a za to by ji po smrti čekalo věčné zatracení.¹²⁷

Kamenem úrazu se mohla rovněž stát stížnost ženy na špatného manžela svým blízkým. Žena měla svůj úděl nést sama a o manželských problémech se nezmiňovat před rodinou ani před přáteli. Jediným schvalovaným prostředkem byla modlitba za zlepšení situace či za smrt partnera, pokud žena nemohla manželské břímě unést. V opačném případě, kdy se manželka nechovala tak, jak by měla, se hlavě rodiny dovolovalo zasáhnout. Tato náprava byla nazývána „čištěním manželky“ a byla zcela v souladu s Božím řádem. Muž tak činil z lásky ke své ženě, aby ji zachránil před trestem na onom světě. Jako nevyhnutelný prostředek se považovalo zejména fyzické trestání, protože pouhé pokárání málo kdy pomohlo.

Často diskutovanou otázkou pak bylo, jaká je správná míra trestání. Muž měl nalézt rovnováhu mezi přílišnou tvrdostí a změkčilostí: „*Nemá sic býti příliš přísný, tvrdý, tyran bouřlivý, aby ženu svou za chlapa měl, nemá také býti příliš měkký a ženky.*“¹²⁸ Jeho trestání má být účinné, leč přiměřené, rozhodně se nedoporučovalo trestat v afektu, kdy se člověk příliš nekontroluje: „... *kdož v hněvě jsouc, přistupuje k trestání, nikdá pravého prostředku mezi příliš mnohým a malém nezachová.*“¹²⁹

Žena byla v tomto případě často přirovnávána k nádobě skleněné či keramické,

¹²⁶ THADAEUS MEZIRÍČSKÝ, J. Vysvětlení, s. 472.

¹²⁷ RATAJOVÁ, J. Manželství, s. 748.

¹²⁸ ŽALANSKÝ PHAËTON, T. Knížka o ctnosti anjelské, s. 556.

¹²⁹ THADAEUS MEZIRÍČSKÝ, J. Vysvětlení, s. 464.

každopádně křehké, kterou je potřeba včas a šetrně očistit, když na ní ulpí špína. V souvislosti s touto problematikou je zmiňovaná také bázeň, kterou by měla pociťovat žena k manželovi. Nesmí se ho však obávat jako svého otrokáře, nýbrž jako nejbližšího člověka, jehož má respektovat a podřídit se mu. „*Povinna tedy také jest manželka báti se manžela svého, bázni však neotrockou, způsobem služebnic a děvek přístavních, kteréž se přísností a trestání pánů svých bojíc, musejí dobře činiti a od zlého se zdržovati, ale bázni vlastenkou, kteráž při těle a oudech jeho se nalézá, s bedlivým šetřením toho, aby ničímž vědomě manžela svého neurazila, k hněvu nepopudila, neučiníc v něčem vůle jeho anebo učiněním nětco proti vůli jeho*“.¹³⁰ Takto zněly názory autorů naučných raně novověkých spisů.

Nepříliš šťastné manželství po boku tyрана prožila Perchta z Rožmberka známá jako bílá paní. Její otec Oldřich z Rožmberka ji roku 1449 provdal za Jana z Lichtenštejna. Zřejmě krátce po jejich oddání se Jan začal chovat ke své novomanželce nehezky. Manžel měl k Perchtě osobní antipatie, které navíc umocnily spory o vyplacení věna s tchánem. V každé domácnosti měla být paní pouze jedna žena a to manželka hlavy rodiny, ale v té lichtenštejnské vládla Janova matka spolu s neprovdanou dcerou, a zřejmě nechtěly své místo přenechat Perchtě. Neměly ji rády a možná se jí snažily z domu dokonce vyštvať tím, že ji pomlouvaly u Jana, který svou ženu nebránil. Nejen že se jí nezastal, ale ani se nestaral o její obživu, což bylo jeho povinností. Ačkoliv si ženy neměly na svůj úděl stěžovat, v korespondenci Perchty určené otci i bratrům nalezneme velmi smutné nářky nad svým životem. Dokonce se obávala o svůj život, byla přesvědčena, že se jí její nová rodina snaží otrávit. Její prosby o pomoc však vyslyšeny nebyly, otec jí pouze nabádal, aby se snažila vyjít muži ve všem vstříc, že se jistě brzy udobří. Manžel však o její přítomnost nestál a vyhýbal se jí. I přesto z tohoto manželství vzešly dvě děti a pár žil pod jednou střechou až do smrti Jana z Lichtenštejna v roce 1473.¹³¹

Tento příběh byl sice z konce středověku, ale podobné osudy jako ten Perchty se odehrávaly stejně tak i o jedno či dvě století později, i když možná v trochu jiném pojetí. Na první pohled nedocházelo v instituci manželství raného novověku k žádnému převratnému vývoji, přesto se však určité změny odehrály. Víme, že od poloviny 16. století docházelo přinejmenším ve Francii ke změně v organizaci manželství, což přineslo také nový pořádek mocenského chování. Základem manželské moci se stala místo fyzické moc symbolická. Tato proměna byla úzce propojena s vývojem na státní úrovni, tedy s úsilím o prosazení státního monopolu na moc a začátkem jejího absolutistického pojetí. O tomto vývoji se ještě zmíním.

¹³⁰ THADAEUS MEZIRÍČSKÝ, J. Vysvětlení, s. 469-470.

¹³¹ SKÝBOVÁ, A. *Listy*.

Manželství bylo původně považováno za záležitost spadající pod pravomoc církve, což církev také potvrdila svými závěry na Tridentuském koncilu.¹³² V druhé polovině 16. a počátkem 17. století se však manželství stále více posunovalo pod královskou soudní pravomoc. Církevní požehnání, anulace manželství a případná odluka od stolu a lože byly i nadále v kompetenci církve, ale manželské delikty začaly více řešit světské orgány. V právní praxi začalo vznikat mnoho norem a právních postupů regulujících manželský život a následně byly také definovány nové modely manželství. Přeměna v jeho nové uspořádání však nebyla plynulým procesem a prosazování trvalo dlouho.¹³³

Pro raně novověkou společnost nepředstavovalo manželství, tudíž ani násilí odehrávající se v něm, věc soukromou. O tom svědčí i mnou zkoumané případy, kdy řešení problému v manželském životě nepříslušelo samotným aktérům, nýbrž širokému okruhu příbuzných a zejména nejvýše postavenému členovi rodu.¹³⁴

Pouhým pročitáním normativního textu nezjistíme, jak (ne)fungovala manželství. Odraz myšlenkového světa lidí a jejich představ mohly být někdy v rozporu s právní normou, což dokládají nejen výslechy svědků a obžalovaných, ale také dobová literární díla, paměti, kroniky či letáky, v nichž se objevovaly aktuální události a komentované případy. Roky následující po církevních válkách byly označovány jako blížící se konec světa. Ve společnosti i v přírodě panoval zmatek a došlo k nárůstu kriminality. Autoři se začali hodně zabývat zejména tématem manželských vražd a hrůzné činy se tak dostaly více na světlo světa.¹³⁵

Rozdílně byly také posuzovány případy v závislosti na tom, jaké pohlaví se ocitlo na lavici obžalovaných. Za těžší zločin bylo považováno zabití manžela ženou. Vraždící ženy byly přirovnávány k divoké zvěři a charakterizovány jako nelidské bytosti s nepřičetným charakterem či vzpurné ženy, které nedopřejí svému muži klid, uráží ho a napadají. Někteří autoři dokonce přímo spojovali neposlušnost manželky s vraždou.¹³⁶ Pokud se stejného zločinu dopustil muž, byla záležitost označena za nehodu, protože muž dle dobového názoru jednal většinou spontánně na základě konkrétní situace. Nejčastěji zmiňovaným tématem byla

¹³² Již ve středověku bylo manželství prohlášeno za svátost a tím pádem za nerozlučitelné (ačkoliv pár výjimek bylo na základě udělení dispensu papežem přípustných). Na 24. zasedání 11. 11. 1563 došel Tridentuský koncil k těmto závěrům: potvrdil hodnotu celibátního způsobu života a zavrhl konkubinát; prohlásil, že platnost manželství je církevně-právně vázána na výměnu souhlasu před knězem a dvěma svědky, za čímž stála snaha udělat přítrž tajným sňatkům; v případě rozvodu nebylo dovoleno nevinné straně znovu se nechat seždat za života manžela, ani když se dopustil cizoložství; musí proběhnout troje po sobě jdoucí ohlášky v kostele při mši; manželé se mají právo svobodně rozhodnout pro vstup do manželství a vrchnost nesmí omezovat poddané v této svobodě. Zdroj: http://cs.wikipedia.org/wiki/Tridentusk%C3%BD_koncil (staženo 31. 5. 2010 v 21:56).

¹³³ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 2.

¹³⁴ POSPÍŠILOVÁ, P. *Šlechtická manželství*, s. 31.

¹³⁵ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 20-29.

¹³⁶ Tamtéž, s. 48

nevěrná žena, která svým činem způsobila manželovi bolest, která se mu vymkla kontrole. Pokud muž vraždil, bylo ve většině případů současně poukázáno i na vinu ženy jakožto autorky konfliktu. Často tedy docházelo k přesunutí odpovědnosti z vraha na oběť. Ženské oběti byly popisovány jako náladové, umíněné a vzteklé ženy, jež svým charakterem dohnaly „chudáky“ muže k vraždě.¹³⁷

Pokud již bylo užito násilí v manželském svazku v raném novověku, ve většině případů se staly oběťmi ženy. Agresor - muž byl však donucen se k této výchovné metodě uchýlit, aby přivedl svou choť k rozumu, neboť „*věc jest těžká, služba tvrdá doma míti, chovati a snášeti ženu nevhodnou, zpuřnou a svárlivou ...*“¹³⁸ Na vině byla tedy „špatná“ žena, která se nebyla ochotna podřídit svému muži ve všech sférách života, sloužit mu a svým jednáním udělala muži ze života peklo na zemi.¹³⁹

Tento typ „špatné“ ženy byl oblíben v satirické literatuře zejména 12. až 18. století. A v čem konkrétně vězela špatnost žen? Syn norimberského krejčího a pěvec Hans Sachs (1494-1576) napsal asi 700 moralistických básní, v nichž se často jako hlavní postavy vyskytovaly zmíněné „špatné“ manželky. Tyto ženy charakterizuje jako „...*nehospodárné ženy, které neumí nebo nemohou plnit své povinnosti. Odpor a vzpurnost vůči muži jsou ty nejhorší; vedle toho jsou pro posměch „typické ženské“ vlastnosti jako špatné vaření, hýření a pití, marnivost, parádivost a rozhazovačnost, výhrůžky, nářky před příbuznými, sprosté nadávání a klení nebo pochlebování.*“¹⁴⁰

V jedné z básní z roku 1551 radí autor mužům, jak přivést takovou ženu k rozumu: „*Radostně chci zpívat, bij svou ženu do hlavy. Obuškem bys ji měl natlouct, propij její kabát a sukni a nakopni ji a tahej za vlasy ... a dej jí pohlavek.*“¹⁴¹ Ač to zní opravdu děsivě, takové jednání mužů nebylo ničím výjimečným. Podle dobového smýšlení měl muž právo svou ženu ztrestat, neboť byl zodpovědný za zachování domácího pořádku. Pokud by se podle toho nezachoval, byl by pro posměch okolí. K rozbroji mezi mužem a ženou docházelo zejména ve

¹³⁷ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 30-42.

¹³⁸ ŽALANSKÝ PHAËTON, H. *Knížka*, s. 557.

¹³⁹ BECKER-CANTARINO, Barbara. Die Böse Frau und das Züchtigungsrecht des Hausvaters in der frühen Neuzeit. In WALLINGER, Sylvia - JONAS, Monika (edd.). *Der Widerspenstigen Zähmung. Studien zur bezwungenen Weiblichkeit in der Literatur vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Innsbruck, 1986, s. 117. ISBN 3-85124-115-0.

¹⁴⁰ „... *die unhäusliche Frau, die ihre Pflichten nicht erfüllen kann oder will. Auflehnung und Widerspenstigkeit gegen den Mann sind das allerschlimmste; daneben werden schlechtes Kochen, eigenes Schlemmen und Trinken, Eitelkeit, Putz- und Verschwendungssucht, Drohungen, Klagen bei Verwandten, übles Schimpfen und Fluchen oder auch Schmeichelei als „typisch weibliche“ Eigenschaften verlacht.*“ Tamtéž, s. 119.

¹⁴¹ „*Fröhlich will ich singen, schlag dein Weib um den Kopf. Mit Knuppeln sollst du sie schmieren, vetrinkt ihr Mantel und Rock und tritt sie mit den Füßen und zieh sie bei den Haar, ..., und gibt ihr einen Schlag.*“ Tamtéž, s. 118.

středních a nejnižších vrstvách společnosti, nevyhýbaly se však ani urozeným. Raně novověké chápání manželství jako války pohlaví se zcela rozchází s moderním pojetím manželského svazku jakožto přátelsko-partnerského vztahu.¹⁴²

Od muže bylo očekáváno, že se bude chovat jako „pán domu“, užití tělesného práva nepatřilo pouze k jeho právům, nýbrž i k povinnostem. Rezignace na něho bylo považováno za „nemužné“ či „zženštilé“. Muž byl zodpovědný jako poručník za chování a jednání všech obyvatel svého domu, tedy i ženy. Žena, které muž povolí uzdu, by snadno mohla sklouznout ke hříchu, na čemž by měl podíl i její choť. Trestání nebylo chápáno vždy jako projev agrese, nýbrž mohlo být posuzováno dokonce pozitivně, neboť „...*k bití je potřeba láska*“.¹⁴³ Ostatně právo fyzicky ztrestat poddané osoby představovalo charakteristický znak všech mocenských vztahů, od pravomoci královské po moc rodičů nad dětmi. Je potřeba zdůraznit, že se nejednalo pouze o jednostranné užití násilí muže vůči ženě, někdy se karty obrátily a také ženy vzaly potrestání do vlastních rukou.¹⁴⁴

Jako příklad by nám mohl posloužit případ, jenž se odehrál v Čechách. Jedné prosincové noci roku 1731 byl ve své vlastní ložnici na statku v Pavlově u Bechyně usmrcen příslušník rytířského stavu Ignác Josef František Sovinský Zahrádka z Eulenfelsu. Případ byl zpočátku vyšetřován jako loupežné přepadení, neboť se z jeho pokoje ztratily cennosti. A zřejmě by byla vražda uzavřena s tímto vysvětlením, kdyby díky náhodě nevyšla najevo pravá příčina této tragédie. V Pavlově byli vypátráni a zadrženi vrahové a komplicové a převezeni do Prahy do novoměstské šatlavy. Jednalo se o poddané rytíře Zahrádky. Během jejich výslechů vyšlo najevo, že strůjcem hrůzného činu byla vdova po jejich pánovi. Příčinou plánů na vraždu se stalo tvrdé a podle výpovědí i bezdůvodné chování rytíře Zahrádky ke své ženě i k poddaným. Svou choť měl bít, týrat hlady a svým poddaným odnímat půdu a dobytek.

Zahrádková vymyslela, jak se tyrana zbavit, vybrala pro své plány vhodné komplice - poddané (ševce, kočího, kováře, jeho syna a dceru, ponocného) a přemluvila je k účasti na spiknutí. Úkladné zabití bylo naplánováno na noc mezi 9. a 10. prosincem 1731. Těsně před tím nalila Zahrádková svému muži vodu do dvou pistolí, jenž měl ve své ložnici k obraně. V noci pak kočí a kovář se synem vnikli oknem do ložnice svého pána, kde ho ubili k smrti. Po usmrcení pána ukradli cenné věci, což jim poradila Zahrádková, aby prý vražda nebyla spojována s domácími lidmi.

Tresty hlavních viníků nebyly nijak mírné – pro vrahy smrt lámáním kolem, dcera

¹⁴² BECKER-CANTARINO, B. Die Böse Frau, s. 118-120.

¹⁴³ „... zum Schlagen Brecht es Liebe [...]“. NOLDE, D. Gattenmord, s. 141

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 138-141.

kováře měla být popravena mečem a veřejné práce pro toho, kdo o spiknutí věděl, ale neohlásil jej. Později byly tresty pro některé aktéry, kteří se hájili svou poslušností vůči vrchnosti (vdově Zahrádkové), zmírněny (ne však pro hlavní viníky).

Co se týče vdovy Zahrádkové, ta byla vsazena do novoměstské radnice. Případ byl protahován a až v březnu 1735 vynesl větší soud zemský rozsudek s tím, že obžalovaná byla shledána vinnou z přípravy a napomáhání k vraždě manžela. Zahrádková se bránila tím, že ji manžel bil a týral hlady, kvůli čemuž potratila a pomátla se na rozum. Podle názoru soudu však byla vražda cíleně plánována, což svědčí o zdravém rozumu. A pokud ji muž opravdu trýznil, měla se obrátit na církevní úřad s žádostí o povolení oddělení od stolu a lože. Zahrádková byla za manželovraždu odsouzena k utěti pravé ruky a poté stětí mečem, což potvrdil také císař.

Po zveřejnění rozsudku upadla Zahrádková do bezvědomí. Po žádosti o milost bylo Zahrádkové prominuto pouze uříznutí ruky před stětím a také se mělo s provedením rozsudku vyčkat, až bude odsouzená při zdravém rozumu. Zdravotní stav odsouzené se však po dlouho dobu nelepšil a výkon trestu byl tedy neustále odkládán. Veřejně nebyla milost nikdy přiznána, ale nakonec bylo v tichosti dohodnuto, že odsouzená dožije v žaláři a poté v domácím vězení. Zahrádková pravděpodobně skonala v roce 1770, ze svých 65 let strávila ve vězení plných 39 let.

Právě tento případ dal podnět císaři ke snaze o zlepšení postavení poddaných, neboť došel k závěru, že kdyby se Zahrádka nechoval špatně ke svým poddaným, nedošlo by k jejich spiknutí a k vraždě. A nebylo tajemstvím, že podobné chování bylo vlastní více vrchnostenským pánům. Císař tedy nařídil kanceláři, aby se tímto problémem zabývala. Jako výsledek jejich snah bylo později vydání třetího robotního patentu v roce 1738.¹⁴⁵

Zajímavé je také podívat se na vraždu z pohledu symboliky. Pokud se k takovému činu uchýlila žena, nešlo jen čistě o zabití, ale bylo spojeno s útokem na autoritu a jeho pozici moci. Nejčastěji byla napadána hlava jakožto důležitá část identity a vůle jedince. Hlava vládne nad tělem, jako muž panuje v manželství. Dále byly útoky mířeny na pohlavní znaky mužství. V mnohých případech byli muži usmrceni jedem. Muži naopak napadali ženy vlastníma rukama (škrcením či způsobením zranění po celém těle), čímž symbolicky docházelo ke zmocnění se celé osoby.¹⁴⁶

¹⁴⁵ PAZDEROVÁ, Alena. Vražda na objednávku podnětem k vydání třetího robotního patentu. In PAZDEROVÁ, Alena – KALUDA, Jan (edd.). *Našim jubilantkám (sborník příspěvků k počtě životního jubilea Věry Beránkové, prom. hist., PhDr. Dagmar Culkové, a PhDr. Marie Liškové)*. Praha, 2000, s. 190-209. ISBN 80-85475-64-2.

¹⁴⁶ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 42-47.

Od druhé poloviny 16. století vznikaly ve Francii nové definice manželské moci a nové hranice užití násilí. Kolem této otázky probíhala složitá vyjednávání. Někteří právníci prosazovali mírné, spravedlivé a rozumné vykonávání manželovy moci, jiní naopak trvali na původním názoru o právu muže vládnout nad ženou. Zejména humanisté s odvoláním na argumenty Aristotela propagovali rozum a umírněnost. Církev se držela starých argumentů o odvození vlády manžela od panování božského. I mezi církevními autoritami se sice našly odlišné hlasy, ty ovšem nevolaly po zákazu fyzického násilí v manželství, nýbrž po přiměřeném trestání.

Nové vymezení neznamenal zákaz tělesných trestů, ale trestání s mírností. Problém byl však v tom, že někteří v tom neviděli příliš velký rozdíl nebo takové ustanovení nebrali vůbec v potaz. Ač bylo tedy výslovně potvrzeno právo manžela na trestání ženy, důležitý mezník představoval fakt, že byly formulovány námitky proti přespřílišnému bití s poukazem na pojmy jako zabití či zranění. Neřešilo se, zda má muž ženu napravovat pomocí fyzické síly, v tomto ohledu platil jednoznačný souhlas. Jednalo se však o posun v otázce, jak hodně a za jakých okolností smí manžel trestat svou choť. Jak níže rozebereme podrobněji, v právní oblasti manželského násilí došlo k výrazné změně. Podle středověkého práva směl manžel ženu bít; později mu byla dokonce zaručena beztrestnost i při úmrtí následkem fyzických trestů, načež byly v raném novověku konečně položeny určité meze trestání.¹⁴⁷

Ruku v ruce se změnou nového vymezení užití práva trestat se objevila také nové role manželky. Od ženy byla stále vyžadována poddajnost a poslušnost vůči muži, ovšem nyní již nejen pasivně. Podřazenost byla chápána jako povinnost spjatá s od ženy vzešlým konáním, měla poslušnost přijmout a poté ji i prokazovat. Pokud se žena provdala za nesaňšenlivého a svárlivého muže, měla být trpělivá, aby jejich dům a rodinu nepostihl úpadek. Láteření ženy situaci nepomohlo, naopak ještě zhoršilo mužovo jednání, což vedlo ke skandálu. I pokud tedy příčina nesváru vzešla ze strany muže, od ženy bylo očekáváno, že bude chyby svého chotě svým chováním vyrovnávat. Aktivní podřazenost ženy fungovala jako kompenzace omezení mocenského pravomocí a hrozby ztráty moci muže.¹⁴⁸

Nyní se dostáváme k pojmu symbolického násilí. Mocenské chování se zakládalo na uznání autority ovládaným. Toto uznání nebylo dobrovolné, nýbrž vynucené a žádná další možnost volby neexistovala. Symbolické násilí tedy vychází z nátlaku, při němž nezáviselo na (ne)souhlasu ovládaného – na tomto principu byly založeny vládnoucí vztahy. Tak tomu bylo i v manželství. Fyzické a symbolické násilí stály vedle sebe, přičemž nadměrné užití prvního

¹⁴⁷ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 141-145.

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 168-171.

jmenovaného mohlo být žalovatelné.

K uznání a podřízení se symbolickému násilí vedla již výchova. O tom, jak se dobrat správného cíle, pojednávaly spisy o výchově dívek v dobré manželky. Nešlo ani tak o jejich vhodné činy, jako spíše o chování a výraz těla. Jednou z nejdůležitějších ženských ctností byla skromnost, ta měla být upevňována poníženým držením těla. Dále pak měly ženy mluvit méně a tišeji než muži. Podobných rad by se dalo najít v raně novověkých příručkách více než dost. Takovýto výchovný program sloužil k bezproblémovému přijetí symbolické moci ženou a to nejen zapsáním do její mentality, ale také do jejích postojů tělesných. Symbolické násilí způsobilo vznik absolutistického ovládnutí a omezení jakéhokoliv odporu či zpochybnění mocenského jednání.

Tento model se týkal až na pár výjimek všech manželství 16. století. Paradoxně tímto převzala žena zodpovědnost za vytvoření a udržení hierarchie v manželství, který mohla buď přivést k dokonalosti, nebo ke krachu. Je vidět, že ač se na první pohled zdá raně novověká žena jako bezmocná, není tomu tak. Některým ženám se ovšem tato logika panování přičila a snažily se o její prolomení.

Pozice žen se tímto do jisté míry ztížila. Dříve od nich byla očekávána svárlivost, protože tato vlastnost odpovídala dobovým představám a zdůvodňovala mocenské postavení mužů. Větší důraz na symbolické násilí jako základ manželské hierarchie způsobil nutnost poslušnosti, ale i velkou míru sebeovládání a sebeomezování ve všech aspektech života žen 16. a 17. století. Manželkám byla přisuzována velice rozporuplná role (aktivní podřazenost versus jednání v manželství).

Zajisté by se v dějinách našlo pár žen, které měly v manželství mocensky navrch, a povedlo se jim odstranit symbolické násilí. Ale i přes všechny tyto okolnosti docházelo k přechodu na novou koncepci manželství velmi pozvolna, neboť představy společnosti se měnily po několik generací a převládala snaha většiny zachovat stávající uspořádání.¹⁴⁹

¹⁴⁹ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 171-181.

II. 4 Násilí z pohledu práva

Jak jsem se již zmínila, původně spadaly všechny aspekty manželského soužití mezi církevní záležitosti, ale od 16. století na sebe stále více rozhodovacích pravomocí strhávalo právo světské. Vezměme ale právní vývoj pěkně popořádku.

Již od dob zvykového práva ve většině středověkých státních zřízení bylo zakotveno právo muže ztrestat svou ženu. Mohl s ní jakkoliv zacházet pod podmínkou, že žena nebude zmrzačena či dokonce usmrcena. Francouzské zvykové právo z 13. století dovoluje za účelem dobrého úmyslu bití ženy až do krve, dokud se nepolepší. Zcela nepochopitelné je pak rozhodnutí ze 14. století o trestu pro manžela, jenž v záchvatu zuřivosti usmrtil svou ženu. Stálo v něm, že pokud se dotyčný choval kajícně, neměl by být potrestán. Pozdější normy z 15. století doplňovaly, že muži nesmí v trestání své manželky či rodiny nikdo bránit. Přísné fyzické tresty byly běžnou záležitostí každodenního života. A muselo se stát příčinou tragédií spousty rodin, než postupně začalo docházet ke změnám v trestním právu. Ovšem zakořeněný způsob smýšlení společnosti se měnil velmi pozvolna po několik generací. Francouzské přísloví z 16. století doporučuje trestání i preventivní a přirovnává ženu ke zvířeti poslušnému svému pánovi: „*Dobry i špatny kuň potrebuje ostruhy, dobra i špatna žena potrebuje obušek.*“¹⁵⁰ Obdobné formulace lze nalézt také v německém právu: „*Dokud nebude muž ženu a děti bít holí a prutem, tak neprolomí nesoulad.*“¹⁵¹

Přestože ještě Tridentský koncil potvrdil své nároky na rozhodování v manželských záležitostech, od 2. poloviny 16. století činil stále větší zásahy do instituce manželství stát. Začaly vznikat zákony a královské soudy s kompetencí zasahovat do manželských nesrovnalostí. Manželství se stalo základem státní moci. Nejdříve stát převzal otěže v rozhodování v případech tajných sňatků a dědických záležitostí, až nakonec získal plnou pravomoc činit závěry ve všech aspektech manželského soužití.¹⁵² Pro církevní právní oblast znamenalo manželství konfliktní a rozporuplnou záležitost a rozsudek raději většinou nechávali na Bohu, přesto nakonec církevní představitelé uznali, že užití násilí mezi partnery spadá do právních norem řízených státem. Tudíž začalo vytyčovat hranici manželského trestání světské právo. Ačkoliv byla potvrzena mocenská a výchovná funkce manžela i užití tělesného násilí jako prostředku k prosazení jeho vůle, došlo k omezení brutálního násilnického chování. Tato regule znamenala zásah do mocenských kompetencí mužů,

¹⁵⁰ „*Ein gutes Pferd und ein schlechtes braucht die Sporen, eine gute Frau und eine schlechte braucht den Knüppel.*“ BECKER-CANTARINO, B. Die Böse Frau, s. 120.

¹⁵¹ „*Schlägt der Mann Frau und Kinder mit Stock und Rute, so bricht er keinen Frieden.*“ Tamtéž, s. 121.

¹⁵² NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 187-198.

otázkou ovšem je, zda skutečně šlo o nějaké výraznější oslabení mocenské pozice.¹⁵³

Pro týranou ženu existovala možnost požádat o rozvod. Muselo však být jednoznačně prokázáno dlouhodobé špatné zacházení, které bylo natolik závažné, že byla žalobkyně ohrožena na životě a zároveň musela být vyloučena možnost polepšení manžela. V případě, že nepolepšený manžel pokračoval v trýznění ženy, hrozilo mu uvěznění, pokuta nebo v krajním případě také vyhoštění ze země. Při prokázaném zabití byl pak posuzován jako vrah.¹⁵⁴ Prezident francouzského soudu navrhoval takovýto postup při řešení manželských konfliktů: Nejdříve má být provedeno oddělení majetku manželů. V případě, že se nevyřeší nesrovnalosti a nadále dochází k fyzickému napadání, má dojít k oddělení prostorovému. A pokud ani tato varianta nepomůže, bude zahájeno soudní řízení, při němž může za ohrožení života padnout i několikaletý trest věznění. Takto zněla teorie, ovšem v praxi často ani těžká ublížení na zdraví nevedla k rozvodu manželů.¹⁵⁵ O tom se můžeme přesvědčit na příběhu jednoho francouzského šlechtického páru.

V roce 1604 zažádala manželka šlechtice Philippa de Dannevala o oddělení majetku a prostoru. Osmnáct let byla tato ubohá žena obětí manželova trýznění. Nejdříve ji donutil k prodeji pozemku, aby se na tomto obchodu sám obohatil. Také manželku často bil tak surovým způsobem, že jí na těle zůstávaly ošklivé podlitiny, zamykal ji ve věži a týral hlady. Tyto všechny hrůzy jí potvrdili svědkové a dokonce předložila dobrozdání od lékaře. Muž na svou obranu označil svou choť jako hašteřivou ženu, jež vede zhýralý život. Soud nakonec udělil obžalovanému i žalobkyni napomenutí a doporučil oběma, aby se rozpomněli na své manželské povinnosti. Muž dostal zákaz jakýmkoliv způsobem zpronevěřit majetek své ženy, měl nadále zacházet s manželkou slušně a žena mu měla být poslušná.¹⁵⁶

V souvislosti s prosazováním státního monopolu na moc už nebyla více tolerována smrt ženy. Soudcem nad životem a smrtí se stal panovník a již ne jen Bůh. Světská moc prorazila ve snaze mít pod kontrolou všechny smrtelné delikty, čímž je zbavila soukromého rázu. Došlo k omezení mocenského postavení muže ve prospěch panovníka.¹⁵⁷

Přestože bylo trestání postupem času regulováno, vždy se našly nějaké regulérní prostředky pro vynucení si poslušnosti. Jeden soudce například poradil muži, jenž chtěl manželce vnutit svou vůli, že mezi zcela legitimním způsoby spadají rány holí nebo prutem či domácí vězení. Když bylo v 17. století diskutováno o přetvoření trestního práva, v jednom

¹⁵³ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 147-151.

¹⁵⁴ BECKER-CANTARIO, B. *Die Böse Frau*, s. 121-122.

¹⁵⁵ NOLDE, D. *Gattenmord*, s. 150.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 163-164.

¹⁵⁷ Tamtéž, s. 152.

spise poznamenal nějaký muž, že je to veselá otázka, zda je muž oprávněn bít svou choť. Lidové kazatelé ještě na počátku 18. století zastávají podobný názor.¹⁵⁸ To, že však postupně dochází k omezení mužského práva trestat svou choť, dokazuje výklad pojmu „Hauswirth“ v Universalexikonu Johanna Heinricha Zedlera (vydán 1733): *„Ačkoliv muži, jako pánovi manželky, nemůže být zakázáno trestat svou ženu slovem, ale také podle úsudku okolnosti a užití převládajícího panování skutkem; musí tedy udržet míru, a když překročí meze, je spravedlivě potrestán.“*¹⁵⁹

Týraná žena ve své bezprávní pozici však sama nemohla začít soudní proces proti manželovi, pokud za ní nestálo vlivné příbuzenstvo. Násilí obecně bylo téměř běžnou součástí raně novověkého života a bylo vykonáváno veřejně. Ženy neměly moc možností, jak se hrubostem svého chotě bránit a místo vzpoury volily většinou raději poddajnost a svou situaci před okolím tajily. I duchovní ve svých textech radili ženám pokoru a polepšení, jako by si snad ženy takové zacházení zasloužily.¹⁶⁰

¹⁵⁸ BECKER-CANTARIO, B. Die Böse Frau, s. 121-122.

¹⁵⁹ „Obwohl einem Mann, als des Weibes Herrn, nicht verwehret werden kann, seiner Frau so wohl in Worten, als auch nach Befindung der Umstände und dererselben überhand nehmende Bossheit in der Tat zu züchtigen; so muss er doch hierinnen Mass halten, und wenn er die Schranken überschreitet, ist er billig zu bestrafen.“ ZEDLER, Johann Heinrich. *Grosses vollständiges Universalexicon aller Wissenschaften und Künste*, sv. 12 (digitalizovaná verze na www.zedler-lexikon.de).

¹⁶⁰ BECKER-CANTARIO, B. Die Böse Frau, s. 122-123.

Kapitola III.

Martinická kauza (1675 – 1676)

Na tomto místě se dostáváme k dalšímu z nověji zrekonstruovaných případů, který jsem podrobněji rozebrala v bakalářské práci.¹⁶¹ Zde bych pouze připomněla, oč šlo a jaké byly závěry mého předchozího výzkumu. Důraz budu klást na vypíchnutí stěžejních bodů a situací, které budou v závěrečné kapitole diplomové práce zhodnoceny, rozebrány a porovnány s druhým analyzovaným sporem.

Případ se odehrál v rodině mladého páru Jaroslava Bernarda z Martinic (1646/49-1685)¹⁶² a Kláry Rozálie Martinické z Kounic (†1693), jejichž rodiny mezi sebou vedly vleklý spor. Ač se tyto dva vlivné rody monarchie nejdříve zaměřily na usmíření manželů, později se rozhořel boj o zachování cti obou rodin. Původní plán ve vší tichosti a rychle vyřešit konflikt nevyšel a skandál se stal na jistou dobu zajímavým tématem pro veřejnost pražskou i vídeňskou.¹⁶³

Příběh byl zkoumán na základě dochované korespondence ditrichštejské strany, která stála za šlechtičnou, neboť matka Kláry Rozálie pocházela z tohoto významného moravského rodu. K tomuto manželskému konfliktu se dochovalo 72 listů, z nichž první byl opatřen datem 4. prosince 1675 a poslední 23. září 1676. Všechny dopisy jsou psány v německém jazyce a občas se v nich objeví latinské či francouzské obraty. Podrobnějšímu rozboru dopisů jsem se věnovala v bakalářské práci.¹⁶⁴ Marie Eleonora Oprštorfská z Ditrichštejna (1623-1687) jakožto nejaktivnější pisatelka se po vypuknutí neshod obrátila s prosbou o pomoc na svého bratra – Ferdinanda Josefa z Ditrichštejna (1636-1698), který poté vyjednával s

¹⁶¹ POSPÍŠILOVÁ, P. *Šlechtická manželství*. Tato bakalářská práce byla také publikována: POSPÍŠILOVÁ, P.daß er sie also tractiret, wi es auf eine adelige Dama sich gehöret...“, s. 95-121.

¹⁶² Z literární produkce se martinickému rodu z genealogického hlediska věnovali: HEJNIC, Josef. (ed.), *Pamětní nápis Bernardu Ignácovi z Martinic*. Napsal Bohuslav Balbín. Praha, 1988; VOLF, Miloslav. *Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci*. Středočeský sborník historický 7, 1972, s. 76-90. Kavalířskými cestami mladých šlechticů z tohoto rodu se zabýval: HOJDA, Zdeněk. *Mladí Martinicové v Itálii*. Kavalířské cesty české šlechty do Itálie v 16. - 18. století. In Slánské rozhovory 2005. Itálie. Filosofie, hudba, dějiny umění, literatura. Slaný, Město Slaný, 2006, s. 35-40. O pražských palácích i dalších sídlech Martiniců se lze poučit z: LEDVINKA, Václav – MRÁZ, Bohumír – VLNAS, Vít. *Pražské paláce*. Encyklopedický ilustrovaný přehled. Praha, 1995, s. 105, 131, 193-199 (Martinické pražské paláce); PRAŽÁKOVÁ, Jana. *Městečko Smečno v druhé polovině 17. století*. Středočeský sborník historický 7, 1972, s. 35-59; PŘIBYL, Vladimír. *Baroko ve Slaném*. Bývalý františkánský klášter s kostelem Nejsvětější Trojice. Slaný, 1988; MAYER, Josef. *Zpráva o kazetovém stropě Martinického paláce*. Staletá Praha 4, 1969, s. 119-125; ŠTOVÍČEK, Jan. *Hájek, Žďárští a Martinicové*. Slánský obzor 8, 2001, s. 29-38.

¹⁶³ V Praze na Hradčanech pobývali Martinicové a ve Vídni zastával vlivnou funkci kníže z Ditrichštejna a další do sporu zasvěcení páni.

¹⁶⁴ MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 2910, kart. 649, rok 1676.

protistranou.¹⁶⁵ Kromě zmíněných osob byli do sporu zaangażováni další více či méně vzdálení příbuzní a páni a přátelé Ditrichštejnů.¹⁶⁶ Stanoviska protistrany známe díky tomu, že si ditrichštejnská koalice mezi sebou přeposílávala buď martinické názory, anebo přímo opisy korespondence.

Klára Rozálie jakožto mladá manželka se rozhodně nechovala podle výše popsaných rad raně novověkých mravokárců. Nechtěla se smířit se svým postavením v manželství a bojovala za to, „...*aby se k ní tedy choval [manžel], jak se na urozenou dámu sluší...*“¹⁶⁷ Hraběnka z Martinic se odvážila postavit svému muži, jelikož nebyla spokojená s výší výživného.¹⁶⁸ Jejich vzájemné třenice vyvrcholily po šesti letech manželství. Z náznaků z korespondence víme, že nějaká vážnější rozepré mezi manželi proběhla již dřív, zřejmě i tehdy kvůli financím. Neznáme sice její průběh, ale kvůli urovnání poměrů vznikla smlouva, jejíž obsah v listech zmiňován není. Ani tímto opatřením se nepodařilo zabránit dalším problémům.

V prosinci roku 1675 došlo k prudší výměně názorů mezi Jaroslavem Bernardem a jeho družkou. Klára Rozálie byla z původní rodiny pravděpodobně zvyklá na lepší zacházení a již déle si nechtěla nechat upírat svá práva odvozená od vysokého stavovského postavení. Zřejmě si při slovní potyčce dovolila více než kdy předtím prosadit zvýšení peněz. Jaroslav Bernard ztratil nervy a svou manželku uhodil, z pozdější korespondence se od Kláry Rozálie dozvídáme, že ji měl srazit židlí na zem. Mladé šlechtičně se rozhodně nelíbilo ani chování manžela, který jí slovně urážel. Po fyzickém napadení již na nic nečekala, opustila pražský

¹⁶⁵ Tento zámožný šlechtic byl v té době hlavou moravské větve rodu a velmi váženou osobou u dvora, kde zastával plných 31 let funkci tajného rady císaře Leopolda I., nejvyššího hofmistra tří císařoven: Markéty Terezie Španělské (1666-1673), Klaudivie Felicitas Tyrolské (1673-1676) a Eleonory Magdaleny Falckoneuburské (1676-1720) a od roku 1683 samotného císaře. *Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM*, VII., s. 507 a XV, s. 879; MAŤA, P. *Svět*, s. 437; SCHWARZ, Henry Frederick. *The imperial privy council in the seventeenth century/by Henry Frederick Schwarz. With a supplement The social structure of the imperial privy council, 1600-1674 by Henry. F. Schwarz and John I. Coddington*, Cambridge 1943, s. 220-221. Nejnověji se knížetem z Ditrichštejna podrobně zaobírá SMÍŠEK, R. *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.* České Budějovice, 2009. ISBN 978-80-7394-165-9.

¹⁶⁶ Zejména se jednalo o manžele Ferdinandových sester, mezi něž patřil František Eusebius z Pöttingu, Jakub Leslie, Karel Eusebius z Lichtenštejna, Raimund Montecuccoli a Johan Fridrich z Trauttmansdorfu. Viz obr. č. 4.

¹⁶⁷ „... *daß er sie also tractiret, wie es auf eine adelige Dama sich gehört...*“ MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 2910, kart. 649, rok 1676. Psaní Eleonory Oprštorfské z Ditrichštejna pro bratra Ferdinanda z Ditrichštejna vzniklo 5. 1. 1676.

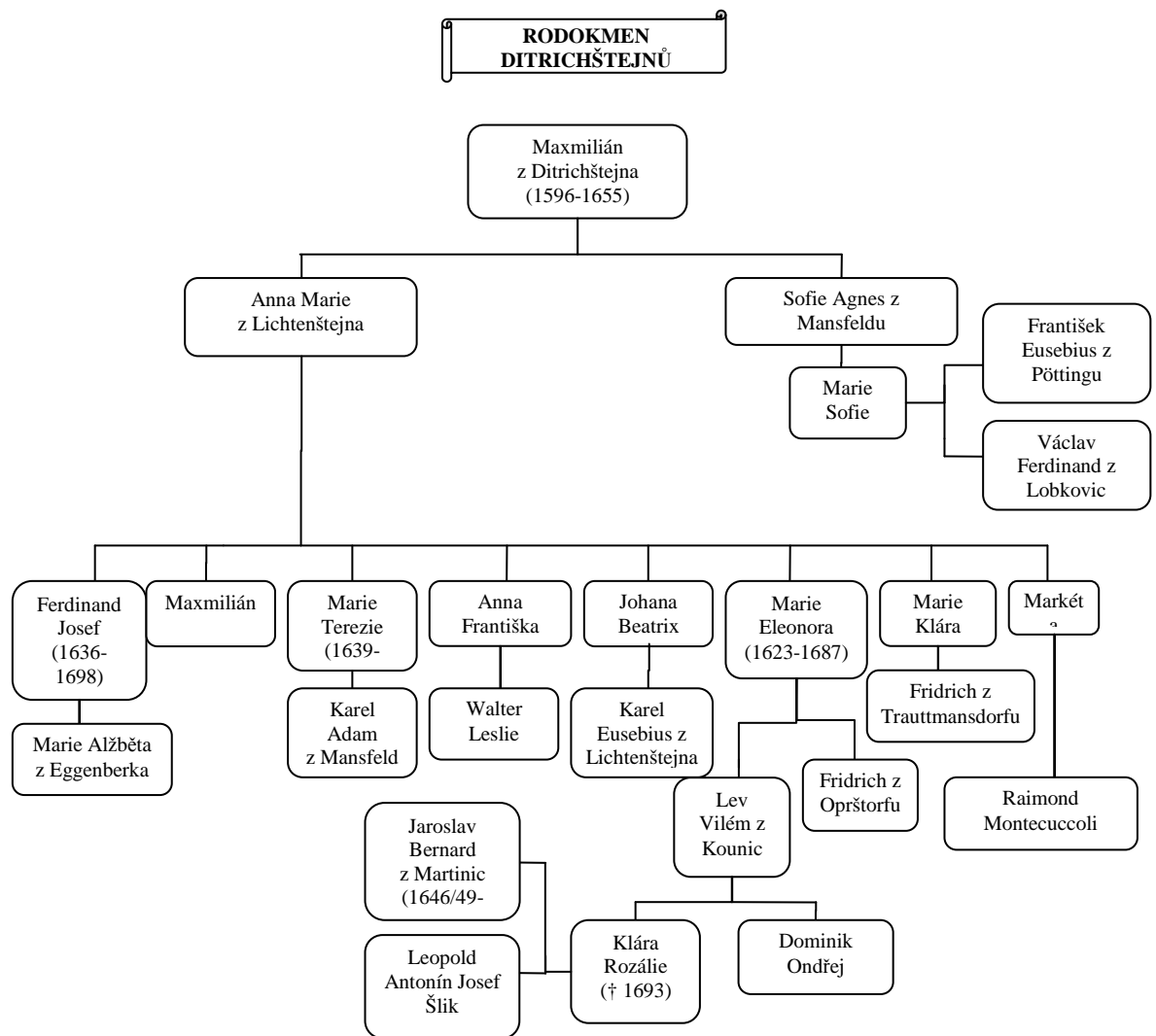
¹⁶⁸ Klára měla od manžela dostávat 400 zlatých. Nedomnívám se, že by šlechtična neuměla s penězi hospodařit nebo je zbytečně rozhazovala za parádu jako zmíněná hraběnka z Questenberka. Ačkoliv tato suma nebyla opravdu nijak závratná, pravděpodobně se s nimi vyjít dalo, ale od tak zámožné rodiny, jakou Martinicové bezpochyby byli, očekávala Klára víc.

palác muže a odstěhovala se k matce do Brna.¹⁶⁹ Svě unáhlené jednání zdůvodnila tím, že se obávala o svůj život, a tak ji matka poskytla přístřešek a ochranu svou i celého rodu v čele s bratrem, knížetem z Ditrichštejna.

Tento nečekaný vývoj události se mohl stát kamenem úrazu, neboť manželka byla povinna svého muže poslechnout v každé situaci, a o jakémkoliv jejím pohybu musel předem vědět a schválit ho. Takže nejen že její odjezd Jaroslav Bernard nedovolil, ale navíc padla výtka i na hlavu její matky, neboť původní rodina po provdání dcery a vyplacení věna manželovi již neměla právo zasahovat do záležitostí nově vzniklého svazku. Vždyť ani poté, co ženy ovdověly, se nevracovaly pod křídla svých rodičů. I přes to všechno poskytla matka Kláře Rozálii azyl a dostalo se jí za to příkrého jednání ze strany zetě a jeho rodiny.

V tuto chvíli se do záležitosti vyřešení manželské krize zapojily obě široké rodiny a rozhodující slovo měly hlavy rodů, které po předešlé poradě s dalšími vlivnými rádci rozhodli o tom, jakým směrem se bude vyjednávání ubírat. Klára Rozálie byla dcerou Marie Eleonory Oprštorfské z Ditrichštejna a Lva Viléma z Kounic. Lev Vilém zemřel v roce 1655 a Eleonora se znovu provdala za Fridricha z Oprštorfu. Důležité však je, že pocházela z rodu Ditrichštejnů a právě prostřednictvím jeho členů se matka Kláry Rozálie snažila konflikt dcery urovnat. Hlavní slovo měl bratr Marie Eleonory Oprštorfské z Ditrichštejna kníže Ferdinand z Ditrichštejna.

¹⁶⁹ Matka Kláry Rozálie pobývala v Brně, odkud písemně komunikovala se svým bratrem. V korespondenci se však objevovala i další ditrichštejnská sídla, na něž z Vídně vyjížděl kníže Ferdinand z Ditrichštejna – Mikulov, Uherský Brod, Křižanov a Hodonín.

Obr. č. 4: Rodokmen ditrichštejnských aktérů martinického i mansfeldkého případu a spřízněných osob. Vypracovala autorka.

Jaroslav Bernard se také měl o koho opřít, na jeho straně stáli zejména strýc Bernard Ignác z Martinic (1615-1685), který zastával úřad nejvyššího purkrabí, a otec s funkcí nejvyššího hofmistra Maxmilián Valentin z Martinic (1621-1677). Na první pohled by se mohlo zdát, že větší právo zasahovat do záležitosti by měl mít otec, ovšem nejvýše postaveným představitelem rodu byl Jaroslavův strýc, a tudíž se stal v kauze vyjednavatelem. Dokonce v průběhu sporu došlo k třenicím mezi samotnými bratry, když se do případu vložil právě otec Maxmilián Valentin z Martinic, což uražený Bernard Ignác pochopil jako neúctu ke své osobě, svého bratra kritizoval a z dalšího možného zásahu vyšachoval. Martinicové a Ditrichštejnové patřili mezi dvě nejvznešenější rodiny v habsburské monarchii, navíc byly

Po Klárině odchodu z manželova domu začala probíhat čilá korespondence mezi členy jednotlivých rodin i mezi znesvářenými stranami navzájem. Klára Rozálie prohlásila, že pokud manžel změní své chování, zejména zanechá bití a hrubých slov, je ochotná se k němu vrátit. Martinicové však zpočátku naznačovali, že po takové nekázní již Jaroslav Bernard svou ženu zpět ve svém domě nepřijme, ale nakonec se uvolili k vyjednávání. Obě rodiny na sebe vytahovaly špínu a tvrdily, že právo stálo na straně jejich chráněnce, a popíraly argumenty druhého tábora. Objevily se také úvahy o oddělení manželů od stolu a lože, ale ty byly zamítnuty jako větší zlo.¹⁷⁰ Všichni se tedy nakonec shodli, že chtějí manžele usmířit, ale jednalo se o to, kdo z nich bude označen za viníka této nepřijemnosti. Jaroslavův otec prohlásil, že si výpovědi jeho snachy v lecčems odporovaly, hodně v nich přeháněla a celý problém dělala větším, než ve skutečnosti byl. V ditrichštejnské korespondenci se zase objevovaly nářázky na Jaroslavovu „*neovladatelnou vzteklost*“¹⁷¹ a odepření potřebných peněz manželce.

Snahu Ditrichštejnů o dohodu ovšem nabolourala pomluva, která se donesla k uším Bernarda Ignáce z Martinic. Podle nejmenovaného zdroje Martiniců „*paní Klára ústně i písemně proklíná celý martinický dům*“¹⁷² ve Vídni u dvora a nejen to, ale podle Bernarda Ignáce z Martinic měla „...*paní Klára na mnoha místech obvinít svého muže z impotence*“.¹⁷³ Těmito obviněními však šlechtična ohrozila čest nejen manžela, nýbrž celého rodu. Pokud si přála obnovení spořádaného manželského života, pomluvy chotě i jeho příbuzných nebyly zrovna tím nejlepším prostředkem. Po tomto jejím jednání se Jaroslavův otec i strýc cítili být hluboce uraženi a odmítali se do vyřešení konfliktu angažovat. Martinicové však nezůstali pomlouvačně šlechtičně nic dlužni a Jaroslava strana prohlásila, že se obvinění Kláry Rozálie nezakládají na pravdě, nýbrž právě naopak ona vícekrát odmítla splnit „*manželskou povinnost*“.¹⁷⁴ Po těchto vzájemných napadeních již nešlo pouze o vyřešení problému a usmíření manželů, ale zejména o boj o prestiž a čest rodiny.

Ferdinand z Ditrichštejna nejdříve zvolil vyčkávací taktiku. Nechtěl se příliš ukvapit a radši chtěl počkat, než Martinice přejde vztek na mladou dámu, a budou moci pokračovat v rozumném jednání. Klářina matka se mezitím pokusila sejít s Bernardem Ignácem

¹⁷⁰ Celá kauza by se jednáním o oddělení manželů od stolu a lože velmi protáhla, neboť by se celá situace musela probrat s učeným teologem a právním zástupcem. Jako důkaz, že hrabě svou ženu bil, by se musely obstarat svědecké výpovědi služebnictva a nejvíce nepřijemností by vzniklo ze znepřátelení rodů, jež byly tak úzce propojeny, a zaangažovaných přátel. Navíc život obou mladých lidí by se sice oddělil, ale nikdy by ho již nemohli spojit s nikým jiným. MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 2910, kart. 649, rok 1676.

¹⁷¹ „*der beharrlichen grimigkeit*“. Tamtéž.

¹⁷² „*die frau Clarel so mündt[lich] als schriftlich daß ganze martinizische hauß verfluchet*“. Tamtéž.

¹⁷³ „*die frau Clarel vieler ohrten ihren man pro impotente außgeschrien*“. Tamtéž.

¹⁷⁴ „*eheliche pflicht*“. Tamtéž.

z Martinic, ten ji ale odmítal přijmout a vyslechnout. Rovněž ditrichštejnští spřízněnci, zejména František Eusebius z Pöttingu, se za mladou šlechtičnu přimlouvali u Jaroslavova otce. Všechny snahy byly ovšem marné. Maxmilián Valentin z Martinic se vyhýbal i osobnímu kontaktu s knížetem Ferdinandem. Několikrát přijel do Vídně, aniž by dal knížeti z Ditrichštejna vědět, a zakrátko odcestoval. Buď byli Martinicové natolik dotčeni, že si již nepřáli přijmout zpět do své rodiny snachu, která tolik pošpinila jejich rodovou čest. Nebo se jednalo o promyšlený tah, aby si posléze mohli diktovat podmínky, za jakých Jaroslav přistoupí na znovunastolení plnohodnotného svazku.

Klára Rozálie však stále velmi stála o usmíření s mužem a zdálo se jí, že se celý spor moc protahoval. Zároveň se obávala, že postupem času bude mít rodina manžela menší a menší chuť ji mezi sebe přijmout zpět, a tak se rozhodla sama jednat. Se svým plánem nejdříve seznámila matku a ta ho poté přednesla bratrovi. Knížeti se jejich záměr sice nelíbil a varoval je před možnými neblahými následky, ale obě šlechtičny se nedaly odradit. Když nebyla s Jaroslavovými příbuznými řeč, vypravila se Klára Rozálie do Prahy, kde chtěla spolu s doprovodem spřízněného šlechtice navštívit svého muže a promluvit si s ním, zda by byl ochoten se usmířit a opět s ní sdílet domov. Jaroslav Bernard se však zachoval zcela jinak, než jeho žena očekávala, a v noci před plánovanou návštěvou odcestoval z Prahy. Možná byl zaskočen jejím nezvyklým přímým jednáním, možná se taky obával hněvu strýce, že převzal jednání a rozhodování do vlastních rukou. Klára Rozálie i nadále setrvala v hlavním městě, ale ani za týden se manželova návratu nedočkala.

Vyplnilo se tedy to, co Klářin strýc předpovídal. Nešťastná šlechtična prosila strýce o radu, jak tuto nepříjemnou záležitost napravit. Situace se tím však zkomplikovala a Bernard Ignác z Martinic nyní žádal, aby Klára Rozálie vyhotovila jakýsi ponižující revers. Tu manželovo jednání sice velmi zklamalo, i přesto se rozhodla o záchranu manželství dále bojovat a přes strýcův nesouhlas revers vyhotovila. Jednalo se již o třetí situaci v pořadí, kdy tato šlechtična vybočila ze stereotypu utlačované a ve všech směrech podřizující se raně novověké ženy. Poprvé dala všem jasně najevo, že se nenechá bez odporu slovně i fyzicky napadat. Ale její manžel zřejmě nebyl typ žádného velkého tyрана, když i přes tyto všechny zvraty bojovala za znovunastolení jejich pokojného manželství. Podruhé tak učinila, když se sama rozhodla zakročit do vyřešení sporu a odcestovala do Prahy, aby celou kauzu prodiskutovala se svým chotěm. A nedlouho poté kvůli záchraně manželství podepsala revers, v němž zřejmě přiznala svou chybu.

Požadovaný revers patrně obměkčil Bernarda Ignáce z Martinic a aktivně se zapojil do snahy o usmíření manželů. Byl to právě tento šlechtic, který připravil a vedl celý plán

usmíření svého synovce s chotí. Přes bratrovu nelibost se také Maxmilián Valentin z Martinic několikrát v Praze sešel se svou snachou a s největší jistotou bylo hlavním tématem jejich rozhovorů obnovení spokojeného manželství. Ještě než však k usmíření došlo, vyjednávaly obě strany o obsahu smlouvy, v které by byly vyřešeny sporné otázky, jež páru bránily ve spořádaném a šťastném manželském životě. K setkání Kláry Rozálie Martinické z Kounic a Jaroslava Bernarda z Martinic došlo prostřednictvím Bernarda Ignáce z Martinic v září roku 1676. Proto je podivuhodné, že již v srpnu téhož roku kolovaly ve Vídni zprávy o tom, že mladý martinický pár byl usmířen a Jaroslavův otec z toho má velkou radost. Zřejmě se veřejnost dozvěděla o přípravách udobření a fámy předstihly samotnou akci.

Za vhodný den ke schůzce manželů byl vybrán svátek Narození Panny Marie. Oba hlavní aktéři se nejdříve odebrali do františkánského kláštera k loretě v Hájků u Unhoště, kde se věnovali modlitbám. Po vykonání pobožností proběhl krátký rozhovor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic, jeho ženou a Bernardem Ignácem z Martinic. Zřejmě chtěl nejvyšší purkrabí slyšet potvrzení toho, že si oba manželé přejí spolu opět žít ve svornosti. K podpisu dohody došlo druhého dne v domě Bernarda Ignáce z Martinic, kam byli jeho synovec i s ženou pozváni na oběd. Přesné znění smlouvy neznáme, Klára Rozálie Martinická z Kounic matce vzkázala, že body, které podepsala, nebyly nijak závažné a že jí je později ukáže. Korespondence končí poděkováním, teď již opět šťastné manželky, strýci Ferdinandovi z Ditrichštejna, neboť právě ten měl na usmíření velké zásluhy.

Zda se podařilo učinit přítrž neshodám mezi manželi již navždy, nám není známo a ani nevíme, zda si svým jednáním vymohla vyšší výživné či lepší zacházení. Jedno je však jisté a to, že tato dáma si byla vědoma svých práv a ozvala se, když jí je chtěl někdo odepřít. Z šestnácti společných let nevzešli žádní potomci. Obvinění Kláry z impotence manžela se mohlo tedy zakládat na pravdě. Klára Rozálie Martinická z Kounic se po smrti muže podruhé provdala a s tímto manželem měla jednu dceru.¹⁷⁵

Konflikt Kláry Rozálie Martinické z Kounic a Jaroslava Bernarda z Martinic nepatřil mezi zcela ojedinělé jevy. Právě v 17. století se dozvídáme o stále častějších manželských hádkách a dokonce i žádostech o rozvod. Ne že by se podobné problémy nevyskytovaly i dříve, ale bylo jich zřejmě méně. Až s nastolením „ženské otázky“ se ženy přestávají velmi pomalu obávat říct svůj názor nahlas, a pokud žily v nešťastném manželství, řešit to. Na základě tohoto případu i poznatku, že se v archivech nachází ještě spousta materiálů

¹⁷⁵ Druhým manželem Kláry Rozálie Martinické z Kounic se stal hrabě Leopold Antonín Josef Šlik (1663-1723).

k zmapování problematiky sporů mezi šlechtickými manželi, je možné podepřít tezi, že od 17. století docházelo k pozvolné změně v pojetí manželského života.¹⁷⁶

Samozřejmě nelze říct, že tomu tak bylo ve všech rodinách. Záleželo na individuální výchově a sebevědomí zejména žen, což se pak odrazilo v postoji k manželově absolutní nadřazenosti. Ale je patrné, že někteří otcové či jiní členové rodu již nepovažovali ženy za pouhé loutky, prostřednictvím nichž se mohli dostat do vlivné rodiny, ale také jim záleželo na jejich dalším osudu, a byli ochotni se za ně postavit, pokud se vyskytl nějaký problém. Ač se zajisté jednalo o světlé výjimky, rozhodně se jich našlo již více než v předchozích staletích. Většina rodin se však pravděpodobně stále ještě držela konzervativního postoje, v jehož duchu vychovávaly také další generace. U Kláry Rozálie Martinické z Kounic byla vidět aktivní snaha o zlepšení svého postavení, zcela opačný přístup měla další urozená a velmi mladá dáma, jejíž smutný osud si představíme níže.

¹⁷⁶ Například nezpracované spisy týkající se konfliktu Otty z Friedbergu s Marií Sidonií Šlikovou v letech 1661 – 1663, jenž vyústil v rozvod. SOA Zámorsk, RA Šliků, inv. 257, kart. 27.

Kapitola IV.

Marie Terezie Mansfeldská z Ditrichštejna versus Karel Adam z Mansfeldu (1658 – 1666)

Další typologicky odlišný konflikt se udál v rodině Mansfeldů, tentokrát již ovšem s tragičtějšími následky. Hrabě Karel Adam z Mansfeldu byl obviněn ze zavraždění své ženy. Mansfeldové byli velmi starobylým hraběcím rodem původem z Německa, později se rozdělili na dvě větve. Větev původně protestantská, k níž patřil i Karel Adam z Mansfeldu, nosila titul hraběcí. Druhá, katolická větev se honosila od roku 1600 knížecím titulem. Obě větve však vymřely v 18. století (protestantská v roce 1710 a katolická v roce 1780). Alodní statky poté připadly sňatkem dcery posledního knížete z Mansfeldu knížecímu rodu z Colloreda.¹⁷⁷ Případ se blízce dotýkal také druhého, neméně významného rodu Ditrichštejnů. Jednalo se tedy o spor mezi rody, jež by se daly označit za smetánku habsburské monarchie.

K tomuto sporu se dochovalo 32 listů ditrichštejnské strany, a to především korespondence mezi knížetem Ferdinandem z Ditrichštejna a jeho právním zástupcem, a výpovědi svědků. Korespondence je uložena v Moravském zemském archivu Brno.¹⁷⁸ Všechny listy jsou psány v německém jazyce, a jelikož se jednalo o právní problematiku, objevuje se v nich velké množství latinských právnických obrátů. V první třetině 20. století si kníže Colloredo-Mansfeld¹⁷⁹ vyžádal opisy dopisů od ditrichštejnských archivářů, jež se dnes nachází ve Státním oblastním archivu Zámorsk v rodinném archivu Colloredo-Mansfeldů. Nebyly však provedeny opisy všech listů, jen zřejmě těch nejpodstatnějších v počtu 19.¹⁸⁰ Většinou se jedná o čistopisy, pouze výjimečně koncept listu. Vždy lze určit adresáta i odesílatele, datum a místo vyhotovení korespondence. Forma dopisů odpovídá dobovému schématu.¹⁸¹

¹⁷⁷ *Ottova encyklopedie*, XVI, s. 783-784.

¹⁷⁸ Hlavní kostru korespondence tvoří, jak jsem se již zmínila, listy mezi knížetem z Ditrichštejna a jeho právním zástupcem. Dalšími dopisy vyjadřovali svou účast a podporu také přátelé knížete. V jediném případě se zde nachází dopis zhotovený mansfeldskou stranou, jedná se o opis listu psaného hrabětem z Mansfeldu a jeho advokátem pražským místodržícím. MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 2073, kart. 526, léta 1658-1665.

¹⁷⁹ S největší pravděpodobností tak učinil kníže Josef z Colloredo-Mansfeldu (1866-1936). KUBEŠ, J. Colloredové z Wallse a jejich pokus o integraci do prostředí panovnického dvora v habsburské monarchii (Edice instrukce Jeronýma Colloreda o výchově jeho nejstaršího syna z let 1723-1725). In *Sborník prací východočeských archivů* 11, 2007, s. 52. ISSN 0231-6307.

¹⁸⁰ SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mansfeldů, neinv., provizorně kart. 36 (za zprostředkování děkuji dr. Jiřímu Kubešovi). Ke svému rozboru jsem používala zejména tyto opisy, neboť na základě jejich porovnání se všemi originály jsem usoudila, že byla veškerá korespondence prozkoumána a opsány již pouze stěžejní listy k případu.

¹⁸¹ Skládala se z pěti základních částí, které mají původ již v antické době: salutatio, exordium, narratio, petitio a conclusium. Zejména pro úvod a závěr každého listu se ustálila určitá zdvořilostní forma. V úvodu nesmělo

Jako další významný zdroj informací mi posloužila korespondence ze sbírky Stará manipulace v Národním archivu Praha.¹⁸² Většinu z přibližně 88 listů¹⁸³ tvořilo předávání zpráv mezi pražskými místodržícími¹⁸⁴ a hejtmany litoměřického kraje. Často s místodržícími komunikoval také kníže Ferdinand z Ditrichštejna, většinou prostřednictvím svého advokáta. Pro zkoumání případu ze všech úhlů pohledu je velmi přínosné, že se zde nachází také několik listů od obžalovaného hraběte, který spolu se svým advokátem vyjednával ze svých říšských statků pouze písemně. Rovněž jeho sestra Sofie Agnes Ditrichštějnská z Mansfeldu se spolu s hrabětem Trautsonem písemně přimlouvala za rozhodnutí v kauze ve prospěch jejich rodu. Tyto všechny listy byly často posílány do Vídně k posouzení panovníkovi. Dále jsou zde uloženy dopisy od ditrichštejnských spřízněných osob, od poddaných hraběte z Mansfeldu vyžadujících vyplacení dluhu, od mansfeldského správce statků, sekvestrátora či nějakého jiného úředníka. Až na dvě výjimky je i v těchto listech komunikačním jazykem němčina.¹⁸⁵

IV. I Vznik sporu a jeho hlavní aktéři

O ústřední osobě této kauzy, tedy Karlu Adamovi z Mansfeldu, toho mnoho nevíme. V jiných pramenech a literatuře nalezneme pouhou zmínku o jeho existenci, ale o životních osudech tohoto šlechtice chybí podrobnější záznam. Karel Adam ztratil svého otce, císařského

chybět oslovení spojené s titulem adresáta a na konci poděkování, rozloučení, datum a místo vyhotovení listu a vlastnoruční podpis. Jádrem dopisu pak tvoří úvahy a názory pisatele na řešenou problematiku. O tom více MAREK, P. (ed.). *Svědectví*, s. 25-27.

¹⁸² NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482.

¹⁸³ Počítala jsem vždy průvodní dopis, do něhož byly často vloženy kopie další korespondence, k níž se záležitost vztahovala. Některé takové svazky tvořily až 14 dopisů. Celkový počet prošlé korespondence by se proto vyšplhal na číslo o několik desítek vyšší.

¹⁸⁴ Pod jedním z listů knížeti z Ditrichštejna byli místodržící jmenovitě podepsáni: Bernard Ignác z Martinic - nejvyšší purkrabí, Kryštof Ferdinand Popel z Lobkovic - nejvyšší hofmistr, Maxmilián Valentin z Martinic - nejvyšší komorník, Vilém Albrecht Krakovský z Kolovrat - nejvyšší sudí, Mikuláš z Gerštorfu - nejvyšší písař a Jan Vilém z Gerštorfu - podkomoří. NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482, dopis z 9. 3. 1658 a PALACKÝ, František. *Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků*. In: CHARVÁT, Jaroslav (ed.). *Dílo Františka Palackého I.* Praha, 1941, s. 391-393.

¹⁸⁵ V českém jazyce je napsána zpráva o smrti manželky hraběte z Mansfeldu, o níž se ještě zmíním, a v latině byla pořízena výpověď šluknovského faráře. NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482, 21. 2. 1658 a 30. 3. 1658.

generála Volfa z Mansfeldu (1575-1638), již jako dítě.¹⁸⁶ V korespondenci ho pisatelé titulovali jako císařského komořího. Hrabě Karel Adam z Mansfeldu vlastnil v litoměřickém kraji kromě panství Šluknov také Hanšpach (Lipová). Město Šluknov bylo založeno ve 13. století pro německé kolonisty. V 16. století sem proniklo Lutherovo učení. Na počátku 17. století bylo panství prodáno Albrechtovi ze Šlejnic a v roce 1618 jej koupil rytíř Ota ze Staršeldu. Ač byl katolíkem, zapojil se do účasti na odboji českých stavů proti králi a panství mu bylo odebráno. V roce 1623 jej zakoupil Volf z Mansfeldu za 105 000 kop míšenských.

V roce 1635 pak hrabě Mansfeld získal darem od královské komory sousední panství Lipová (Hanšpach), čímž spojil panství, která kdysi za Berků z Dubé tvořila jeden celek. Panství Lipová leželo v severních Čechách nedaleko saské hranice. Ve 14. a 15. století byl Hanšpach v držení pánů Berků z Dubé, po nich Šlejniců ze Šlejnic a od roku 1602 Kinských z Vchynic a Tetova. Posledně jmenovaným bylo panství v roce 1635 odňato a darováno Volfovi z Mansfeldu. Po svém otci panství zdědil jeho syn Karel Adam, který je vlastnil v letech 1638 – 1662. Protože neměl žádné potomky, staly se po jeho smrti vlastníky jeho sestry.¹⁸⁷ Mansfeldové rovněž vlastnili hrabství, které se nacházelo v Říši (dnešním Horním Sasku) a byla v něm města Mansfeld, Eisleben a Sangerhausen.¹⁸⁸

Svatba Karla Adama hraběte z Mansfeldu (1629-30. 5.1662) a Marie Terezie z Ditrichštejna (1639-5. 2.1658)¹⁸⁹ se konala 8. 11. 1654 ve Vídni¹⁹⁰ a hostina proběhla téhož

¹⁸⁶ SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36; ZEDLER, Johann Heinrich. *Grosses vollständiges Universallexicon aller Wissenschaften und Künste*, sv. 19, sl. 571 (digitalizovaná verze na www.zedler-lexikon.de).

¹⁸⁷ O dalším osudu panství víme, že sestry Karla Adama z Mansfeldu na něm první rok vládly společnými silami (Sofie Agnes vydávala instrukce spolu se švagrem Janem Františkem Trautsonem z Falkenštejna). V říjnu 1663 došlo k rozdělení panství, po němž se vlastníkem Lipové stala Kristina Alžběta z Mansfeldu, provdaná Trautsonová z Falkenštejna. Po své matce zdědil polovinu panství František Eusebius Trautson a druhou část obdržela její dcera Marie Markéta, provdaná Slavatová z Chlumu a Košumberka, která s manželem v roce 1666 vyplatila bratrovi podíl, aby manželé opět panství sjednotili. Šluknov přešel při dělení v roce 1663 přes Žofii Alžbětu na ditrichštejnský rod. Tato energická žena postupně rozšiřovala své državy o další panství. V roce 1668 se šluknovské panství prostřednictvím dcery Žofie Alžběty ocitlo mezi majetkem Lobkoviců.¹⁸⁷ Informace o Šluknově byly čerpány z těchto zdrojů: *Ottova encyklopedie*, XXIV, s. 680-681; KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, 2008, s. 289-299. ISBN 80-85983-12-5 a <http://www.mesto-sluknov.cz/cz/707-historie-zamku.html> (staženo 25. 5. 2010 v 21:25). August Sedláček zaznamenal pověst, podle níž měl hrabě Karel Adam z Mansfeldu shodit z okna v podkroví svou manželku. V muzeu se také měla nacházet vyřezávaná přeslice, na které předla sama hraběnka. SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 14. Praha, 1923, s. 127. O panství Lipová: *Ottova encyklopedie*, X, s. 867-868; KUBEŠ, J. Sídla Jana Jiřího Jáchyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/37-1689) v proměně. In *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice* 9, 2003, s. 62, 68 a 70. ISBN 80-7194-594-3. ISSN 1211-6629; KUČA, K. *Města*, s. 506.

¹⁸⁸ *Ottova encyklopedie*, XVI, s. 783.

¹⁸⁹ Údaje o narození, úmrtí a sňatku Marie Terezie Mansfeldské z Ditrichštejna a Karla Adama z Mansfeldu pochází z genealogického zdroje: <http://www.genealogy.euweb.cz/dietrich/dietrich6.html#MTM> (staženo 7. 11. 2009). Skon obou manželů i jejich svatbu si ve svém deníku poznamenal kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu: Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv Wien, Familienarchiv Harrach, Karton 399, Tagebuch des Kardinals Ernst Adalbert Harrach vom 1. Januar 1656 bis 31. Dezember 1660, fol. 161; Tamtéž, Karton 400, Tagebuch des Kardinals E. A. Harrach vom 1. Januar 1661 bis 31. Dezember 1665, fol. 96. V

večera v ditrichštejském vídeňském domě.¹⁹¹ Mansfeldové i Ditrichštejnové patřili mezi významné rody habsburské monarchie, které byly úžeji příbuzensky propojeny. Hrabě z Mansfeldu se oženil s dcerou svého švagra. Sestra Karla Adama Sofie Agnes z Mansfeldu (nar. 1619) se totiž stala druhou ženou Maxmiliána z Ditrichštejna (1596-1655), kterému zbylo z prvního manželství s Annou Marií z Lichtenštejna několik dětí včetně dcery Marie Terezie. Mezi její sourozence patřil například kníže Ferdinand Josef z Ditrichštejna,¹⁹² který stanul po otcově smrti v čele rodu a na jehož bedra doléhaly veškeré problémy v rodině. Marie Terezie stejně jako její sestry byly provdány za šlechtice dalších mocensky důležitých rodů monarchie, mezi něž patřili bezesporu právě Mansfeldové, ale i Lesliové, Lichtenštejnové, Kounicové, Trauttmansdorfové nebo Montecucoliové.

Marie Terezie byla provdána jako velmi mladá ve věku 15 let, což ovšem nebylo v raném novověku žádnou výjimkou. Manželství se většinou neuzavírala z citových pohnutek, tedy že v sobě dva lidé našli zalíbení. Šlo o složitou sňatkovou politiku, na níž měl zájem celý rod, a rozhodnutí o sňatku v žádném případě nezáviselo na přáních budoucích snoubenců. Ačkoliv Obnovené zřízení zemské zakazovalo vynucené sňatky, praxe však byla zřejmě jiná a rodiče měli hlavní slovo při výběru životního partnera svého potomka i nadále.¹⁹³

Manželství mansfeldského páru nepatřilo mezi ta šťastná. Marie Terezie byla zřejmě obětí, jak bychom řekli dnes, domácího násilí, jemuž za necelé čtyři roky od sňatku podlehla. Její podezřelé úmrtí bylo vyšetřováno pražským zemským soudem.¹⁹⁴ Pobělohorské právo a soudnictví upravovalo Obnovené zřízení zemské pro Čechy (1627) a pro Moravu (1628)¹⁹⁵ a jeho rozšiřující Deklatoria a novely z roku 1640.¹⁹⁶

rodinném archivu Harrachů se také nacházejí stručná latinsky psaná oznámení o skonu a pohřbu hraběnky i jejího muže. Tamtéž, Familienarchiv Harrach (Mappen und Rollen), Historica, Karton 793, Gräfl. Mansfeld'sche Familie-Grabschriften.

¹⁹⁰ August Sedláček v kapitole o zámku Šluknově chybně uvádí rok sňatku 1655. SEDLÁČEK, A. *Hrady*, s. 127.

¹⁹¹ Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv Wien, Familienarchiv Harrach, Karton 460, Tagebuch des Kardinals E. A. Harrach vom 1. Januar bis 28. Dezember 1654.

¹⁹² Tento vážený šlechtic zastávající významnou funkci u dvora byl spojovací osobou mansfeldského i martinického případu. Jakožto hlava rodu cítil povinnost postarat se o své příbuzné a v případě nouze jim podat pomocnou ruku.

¹⁹³ MAŤA, P. *Svět*, s. 622.

¹⁹⁴ Jednalo se o nejvýznamnější stavovský soud, do jehož kompetence náležely spory o svobodný majetek a kriminální delikty šlechtických osob. Soud zasedal třikrát ročně na 18 dní s podmínkou, že se sešlo minimálně devět soudců. Soudních přelíčení se účastnili nejvyšší úředníci, zemští soudci, kteří byli prakticky nesesaditelní, a další úředníci dosazení panovníkem. Přítomní naslouchali předčítání akt a poté případ prodiskutovali. Každému z nich příslušel jeden hlas a o rozsudku rozhodovala prostá většina. KADLECOVÁ, Marta. *České a moravské právo procesní v první polovině 17. století*. Praha, 2005, s. 98-112. ISBN 80-86861-83-X.

¹⁹⁵ Edicí obou zemských zřízení vyhotovil Hermenegild Jireček: Dr. JIREČEK, H. (ed.). *Obnovené právo; týž. Obnovené zřízení zemské dědičného markrabství moravského*. Brno, 1890.

¹⁹⁶ Podle obecných představ došlo v pobělohorské době k rychlé přeměně zemského soudu z původně ryze stavovské instituce v byrokratický aparát jmenovaný panovníkem s jasně vymezenými pravomocemi. Výzkumy z poslední doby však poukazují na poněkud jinou skutečnost. Jiří David ve své studii poukázal na to, že

Obr. č. 6: Kníže Ferdinand z Ditrichštejna. SMÍŠEK, Rostislav. *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I.* České Budějovice, 2009, s. 101. ISBN 978-80-7394-165-9.

Z dochované korespondence se můžeme pokusit zrekonstruovat, jak se přibližně vyvíjely události po hraběččině smrti. Jak již bylo zmíněno, pocházela Marie Terezie z ditrichštejnského rodu, v jehož čele stál vlivný kníže Ferdinand z Ditrichštejna. A byl to právě on, kdo se chopil iniciativy a rozhodl se najít a nechat potrestat viníka této tragédie, o jehož jméně neměl sebemenších pochyb.

moravský zemský soud si zachoval i po vydání Obnovného zřízení velkou mírou rozhodovací autonomie, což dokládá na jedné právní při z poloviny 17. století. Systém právních institucí se na Moravě ustálil po roce 1651 a je otázkou, v jaké fázi zcela pronikl také do soudní praxe. Nezpochybnitelnou změnou byla ztráta nalézacího normativního charakteru zemského soudu, tuto pravomoc na sebe stáhl panovník. Ale i nadále drželi klíčové pravomoc ve svých rukou představitelé místní elity. Pro český zemský soud obdobný výzkum chybí, můžeme se tedy pouze domnívat, že soudní praxe v Čechách byla alespoň v základních rysech podobná moravské. DAVID, Jiří. „Alles von Rechts wegen.“ *Sonda do právního života na Moravě v polovině 17. století.* Časopis matice moravské 127, 2008, s. 3-33. ISSN 0323-052X.

Čtyři dny po smrti Marie Terezie (9. 2. 1658) napsal vdovec knížeti z Ditrichštejna: „... s velmi zarmouceným srdcem dávám vědět, že Nejvyšší ve své nevyzpytatelné vůli, vysoce urozenou hraběnku Marii Terezii Ignacii, mou ze srdce milovanou manželku, si po... třítydenní nemoci ... k sobě bez pochyb k věčné radosti a blaženosti povolal a vyžádal. Ačkoliv jsem využil všechny lidské možnosti a prostředky, abych ji udržel při životě, nepomohlo nic, nýbrž [hraběnka] 5. tohoto měsíce mezi jednou a druhou hodinou ranní ... skonala.“¹⁹⁷ Hraběnka byla krátce po smrti uložena k věčnému odpočinku do stejné hrobky, kde již odpočíval bratr Karla Adama a další předchozí majitelé šluknovského panství. Dále uvedl, že ještě při dobrém rozumu odkázala hraběnka z Mansfeldu svému zpovědníkovi, služebné a dalším chudým lidem, kteří pobývali v její blízkosti, značnou finanční hotovost (5000 zlatých).¹⁹⁸

Ke konci února 1658 vznikla česky zpráva o úmrtí manželky Karla Adama z Mansfeldu. Poddaní z panství žádali po hejtmanech litoměřického kraje odpověď na otázku, proč byla hraběnka pohřbena tak rychle, a co je pravdy na tom, že odešla z tohoto světa neobyčejným způsobem. Chtěli vědět, na jakou nemoc zemřela a jakou roli v tom hrál hrabě.¹⁹⁹ Je tedy zřejmé, že lidé z okolí mansfeldského páru se doslechli nebo byli dokonce přímo svědky nepřiměřeného zacházení jejich pána s hraběnkou.

Ani sám Ferdinand z Ditrichštejna neuvěřil slovům svého ovdovělého švagra, že hraběnka zemřela na následky nemoci. Důvody své nedůvěry sepsal a poslal pražským místodržícím.²⁰⁰ Jako důkaz mu posloužily dva dopisy psané Karlem Adamem své sestře kněžně Ditrichštejnské z Mansfeldu, která svou nevlastní dceru a zároveň švagrovou měla obviňovat ze zcela nepodložených a absurdních záležitostí.²⁰¹ Dále z těchto dopisů vyplývalo, že svým krutým a bestiálním zacházením připravil Karel Adam z Mansfeldu hraběnku o život. Podezřelý Ferdinandovi také bylo, že hrabě nedal nikomu z rodiny vědět, když jeho choť onemocněla. Až po jejím skonu informoval příbuzné, ovšem až byl dopis s oznámením úmrtí hraběnky od Karla Adama datovaný 9. 2. 1658, k rukám knížete dorazil teprve 23. 2. a stejně tak pozdě došla zpráva i dalším členům rodiny. Z toho podle Ferdinanda z Ditrichštejna

¹⁹⁷ „... sol ich hiemit aus hoch betrubten kummerlichen hertzen unangedeütet nicht laßen, wie daß der höchste nach seinen unerforschlichen willen, die hoch und wohlgeborne frau Graffin Maria Theresia Ignatia meine herzliebste gemahlin nach ... drei wochigen kranckheit zu sich außer zweifel in die ewige freudt und seligkeit beruffen und abgefördert. Wie wohl ich nun alle menschliche möglichkeit und mittel angewandtet so viel sich au(f)en landt thun last sie beim leben zu erhalten, so hat doch solches nichts verfangen mögen sondern ist den 5ten dieß monatß früh zwischen ein und 2 Uhren ... entschlaffen...“ NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482, list z 9. 2. 1658.

¹⁹⁸ Tamtéž, list vyhotovený 9. 2. 1658 ve Šluknově.

¹⁹⁹ Tamtéž, 21. 2. 1658.

²⁰⁰ Tamtéž, psaní vzniklo 1. 3. 1658 v Mikulově.

²⁰¹ O co konkrétně šlo, se kníže bohužel blíže nezmínil.

vyplývalo, že hrabě nechtěl případ tak brzy zveřejnit, nýbrž co nejdéle držet v tajnosti, protože jinak by psaní dorazilo dříve.²⁰²

Mezi vdovou Ditrichštejskou z Mansfeldu a zesnulou hraběnkou vzniklo pravděpodobně nějaké nedorozumění. Kníže Auersperg²⁰³ se je snažil vyřešit a chtěl, aby se Marie Terezie Mansfeldská z Ditrichštejna dostavila do Prahy. Hrabě tam však i přes výzvy knížete nechtěl svou ženu ani samotnou, ani v jeho doprovodu pustit.²⁰⁴

Dalším předmětem doličným proti hraběti z Mansfeldu se stal dochovaný dopis dokazující duševní stav jeho zesnulé manželky. Kníže z Ditrichštejna uvedl: „*existuje psaní od zesnulé paní hraběnký, v němž si nevědomky stěžuje na zlé zacházení svého muže, ...*“²⁰⁵ Marie Terezie v listě také poznamenala, že k jejímu bídnému stavu mohlo přispět to, že její muž otevíral všechny její dopisy. Její další prosby o pomoc tudíž nemohly být vyslyšeny. Na závěr kníže podotkl, že bylo v Praze i ve Vídni všeobecně známo, jak se hrabě ke své ženě choval, a říká se, že je zodpovědný za její smrt. Sám kníže i další příbuzní, když se dozvěděli o hrůzách, jaké si musela vytrpět mladá šlechtična během svého manželství, byli zděšeni: „... *hrabě přinutil svou ženu vysvléct si šaty, potom ji ostrým prutem zbil, než měla tělo žalostně zřízené, lazebník jí musel rány obvázat a hraběti slíbit, že vše udrží v tajnosti. Poté se hrabě na svou ženu ještě více rozzlobil a zuřivě jí všechny obvazy z těla strhal. Byla tak zřízená, nakonec byla pohřbena se zkrvavenou hlavou a úplně oteklýma očima a obličejem.*“²⁰⁶

Všechny výše zmíněné indicie nasvědčovaly tomu, že Karel Adam z Mansfeldu svou ženu buď sám zabil, nebo její smrt zapříčinil svým krutým zacházením. Proto Ferdinand

²⁰² Je otázkou, do jaké míry byly některé protesty knížete z Ditrichštejna opodstatněné. Podle Pavla Krále nebylo v raném novověku standardní, že by se s pohřbením šlechtičen vyčkávalo. Oproti jejich protějškům byly často uloženy k věčnému odpočinku do několika málo dnů. Výjimku tvořily významné ženy, mezi něž patřila například Polyxena Lobkovická z Pernštejna. V těchto případech byl pohřební obřad vykonán i po několika týdnech od úmrtí. O pohřbech české šlechty se dočteme například v: KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice, 2004. ISBN 978-80-7040-697-7. Přímo ženám věnoval autor článek: týž. *Žena a smrt v 16. a 17. století*. In LENDEROVÁ, M. a kol. *Eva nejen v ráji*, s. 105-130.

²⁰³ Mohlo se jednat o Jana Weikharda Auersperga (1615-1677). Tento tajný rada, státní a konferenční ministr a rytíř zlatého rouna byl roku 1653 povýšen do stavu říšských knížat. *Ottova encyklopedie, II, s. 1020*.

²⁰⁴ Od července 1657 do konce ledna 1658 pobýval Leopold I. i se svým dvorem v Praze, odkud vyjednával a připravoval se na blížící volbu římským králem ve Frankfurtu nad Mohanem. Karel Adam z Mansfeldu si byl zřejmě dobře vědom toho, že kdyby se svou ženou odjel do Prahy, dvořané by si mohli povšimnout jejího bídného stavu. O korunovaci Leopolda I. v Říši: KUBEŠ, J. *Trnitá cesta Leopolda I. za římskou korunou (1657-1658). Volby a korunovace ve Svaté říši římské v raném novověku*. České Budějovice, 2009, s. 85-86, 98-99, 104-108. ISBN 978-80-86829-43-2.

²⁰⁵ „... *ist ein schreiben, von der hoch seligen frauen Gräffin vorhanden darinnen sie ihres gemahls unbeschieden und boses tractiren klaget, ...*“ NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482, psaní z Mikulova ze dne 1. 3. 1658.

²⁰⁶ „... *der Graff seine Gemahlin gezwungen ihr kleider auszuziehen und ab dan auff derselben etzliche spieß ruthen zerschlagen also, als sie an ihrem leib erbarmlich zugericht gewesen, und hette ein bader ihr die wunden verbinden müssen, der auch dem Graffen gleich zugesprochen und was es geschan, purgehalten, darauff aber derselbe nach heftiger erzürnte zu seiner Gemahlin geloften, und mit abscherlicher gräusambkeit alle wundspflaster ihr vom leib wiederumb abgerissen, sie nach ubler, und zwahr also zugericht, sie endtlich mit einem blutigen kopff und ganz auffgeschwollenen augen und angesicht begraben worden.*“ Tamtéž.

z Ditrichštejna žádal místodržící o zahájení procesu, vyslechnutí sloužících a šluknovského faráře. Již v dřívějších dobách vykonával právnícké služby pro knížete Gottfried Waldorff.²⁰⁷ Zřejmě byl s jeho prací spokojen a i tentokrát využil jeho odborných rad. Na Waldorffovo doporučení se poté ujal případu Dr. Preibisch a společně připravili žalobu na Karla Adama z Mansfeldu.²⁰⁸

Co měla taková žaloba obsahovat, jak a v jakých lhůtách se mělo postupovat a spousta dalších okolností v trestním právu řešilo Obnovené zřízení zemské. Základní kroky se příliš nelišily od dřívější praxe. Soudní řízení tvořila tři základní stádia, tedy řízení přípravné, nalézací a vykonávací. Ze všeho nejdříve měl žalobce stručně vyhotovit obžalobu v českém nebo německém jazyce, v níž uvedl jméno své a druhé strany, popsat předmět sporu, požadavek, jak by měl soud rozhodnout; a na závěr uvést důkazy či jména svědků. Taková žaloba pak měla být odevzdána menším úředníkům desk zemských.²⁰⁹ Ti vyhotovili obelání pro obžalovaného, v němž mu dali na vědomí obsah žaloby, s uvedením termínu, do kdy se má buď dostavit na úřad a vyjádřit se k obžalobě, nebo poslat písemné sdělení.²¹⁰ Pokud došlo v odpovědi (excepce) k popření žaloby nebo námitkám ze strany obviněného, celý proces se protáhl, neboť byla vyžadována reakce žaloby (replika) a poté opět obžalovaného (duplika). Následovalo zveřejnění důkazního materiálu obou stran, zejména přečtení svědeckých

²⁰⁷ Licenciát Gottfried Waldorff, ač ovládal pouze německý jazyk, sloužil úspěšně zkoušky a roku 1665 se stal moravským zemským advokátem, čímž odstartoval svou úspěšnou kariéru. V roce 1664 mu císař Leopold udělil inkolát pro Moravu a povýšil ho do nového rytířského stavu. Poté získal titul dvorního a později i císařského rady. Vrcholem jeho zářivé kariéry se stalo jmenování tajným sekretářem české dvorské kanceláře a povýšení do starorytířského stavu v roce 1670. KOMÁREK, Filip. *Moravští zemští advokáti v 2. polovině 17. století a jejich knihovny*. Brno 2008, s. 29. Tato diplomová práce je zveřejněna na internetových stránkách: http://is.muni.cz/th/64459/ff_m_b1/Moravsti_zemsti_advokati_v_2.polovine_17.stoleti_a_jejich_knihovny.txt. (staženo 7. 11. 2009). Waldorffové byli v následujících letech na Moravě velmi úspěšní.

²⁰⁸ Pobělohorská doba nově zaznamenala průnik profesionálních právníků (většinou se jednalo o zemské advokáty) do dosud výhradně šlechtických záležitostí. Na významu však neztrácely ani výhody v podobě osobních kontaktů. DAVID, J. „*Alles von Rechts wegen*.“, s. 15. Kromě požadavku na odbornou kvalifikaci byla od prokurátorů podle Obnoveného zřízení zemského požadována také počestnost, dobrá pověst a serióznost. Právní zástupci nesměli úmyslně protahovat spor a museli zastupovat klienta od začátku až do úplného konce soudního řízení. Měli odpovědnost za škody způsobené zastupující straně. Jejich odměna byla upravena formou dohody o roční mzdě. Speciálně pak byly upraveny honoráře za ukončený spor hrdelní a to ve výši 25 kop grošů. Pokud advokát prokázal v řízení mimořádnou iniciativnost, mohl od svého klienta obdržet navíc štedrý dar, či navýšení platu. KADLECOVÁ, M. *České a moravské právo*, s. 56-57; KLABOUCH, J. *Staré české soudnictví (jak se dříve soudívalo)*. Praha, 1967, s. 293-314.

²⁰⁹ Český i moravský úřad zemských desk měl tři funkce. Byl archivem království a markrabství, registraturou zemského soudu a měl samostatnou soudní pravomoc. Byl to pomocný orgán zemského soudu většího. Jeho úředníci připravovali podklady pro soudní jednání, zapisovali jeho průběh i rozsudek do desk zemských. Po vydání Obnoveného zřízení zemského přestala být funkce menších úředníků doživotní a vybíral je panovník na pět let, poté museli podat demisi a jmenování bylo obnoveno. KADLECOVÁ, M. *České a moravské právo*, s. 34, 37.

²¹⁰ Pokud obžalovaný neodpověděl do šesti týdnů, při čemž měl možnost požádat o odklad v délce tří a poté ještě dvou týdnů, bylo na něho uvaleno stanné právo a byl tudíž uznán vinným. Tamtéž, s. 67.

výpovědí (publikace svědectví), inrotulaci akt a jejich odevzdání zemskému soudu. V tuto chvíli skončilo první stádium procesního řízení.²¹¹

Na konci ditrichštejnské žaloby se tedy jistě nacházela jména svědků a to mansfeldských služebníků a poddaných, jejichž výpovědi se staly hlavním důkazem proti obžalovanému. Díky nim vyšly na světlo světa hrůzy, které se děly za zdmi šluknovského zámku.

Obr. č. 7: Šluknovský zámek.

Zdroj: <http://www.mesto-sluknov.cz/cz/706-sluknovsky-zamek.html>
(staženo 25. 5. 2010 22:40).

²¹¹ KADLECOVÁ, M. *České a moravské právo*, s. 63-78.

IV. 2 Svědecké výpovědi

Svědci měli odpovídat na celkem 17 otázek, které se ovšem nedochovaly. Máme k dispozici pouze jednotlivé odpovědi, z nichž lze většinou pochopit význam i bez toho, že známe otázku. Pouze v jednom bodě je zmíněna neurčitá osoba mužského pohlaví, jehož jméno bylo zřejmě uvedeno pouze v otázce.

Svá svědectví vydali: poddaná Alžběta Sachsová, malířova žena Alžběta Logová, lokaj Johann Khirchner, kuchař Johann Arndt, komorník Johann Adalbert von Löwen z Prahy a Anna ze Šluknova. Výpovědi se ve všem podstatném shodovaly. Svědeckých výpovědí zajisté muselo být mnohem více, pravděpodobně se nám bohužel nedochovaly.

Nejpodrobnější svědectví podala poddaná Alžběta Sachsová. Ta uvedla, že si zpočátku nevšimla, že by se manželé k sobě chovali špatně. Dokonce po ní občas nechal hrabě Mansfeld vzkázat své choti pěkné pozdravení. Je tedy možné, že první léta po sňatku se hrabě Mansfeld choval ke své ženě patřičně a až později se projevila jeho násilnická povaha, nebo si jen dával dobrý pozor a dařilo se mu své trýznění lépe skrývat.

Později si však Alžběta nemohla nevšimnout hrubosti hraběte vůči jeho ženě. Více než týden před tím, než hraběnka zůstala upoutána na lůžku, ji její muž bil v pokoji téměř denně po čtvrt hodiny, jak uvedla. Posledně dokonce Alžběta zaslechla, že jí hrabě přikázal, aby se před bitím vysvlékla, poté však z pokoje odešla a nic víc neslyšela a ani neví, co přesně se dělo, ale hrabě ji podle ní zcela jistě zbil.

Během pobytu u Drážďan slyšela ona i další služebné, když už ležely, z vedlejšího pokoje hraběnčin křik. Svědkyně vypověděla, že si ale nebyla jistá tím, co ten křik znamenal. Hraběnka se Alžbětě dokonce jednou svěřila, že jí její muž zbil v jídelně „*španělskou puškou*“.²¹² Jednou jí dokonce musela Alžběta zavázat a olejem namazat hluboké rány na zádech. Následující den již hraběnka ze svého lože nevstala. Ale ani to nezabránilo jejímu muži v pokračujícím trýznění. Pár dní nato přišel pán pro Alžbětu a nařídil, aby pomohla hraběnce vstát z postele. Když však služebná vešla do pokoje své paní, spatřila ji, že již vstala sama, proto opět z pokoje odešla, mezi tím však zahlédla hraběte, jak drží v ruce karabáč, a poté slyšela šlehání.

²¹² „*mit spanischen Rohr*“. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36. Jedná se o typ lovecké střelné zbraně, jenž byl v Čechách v oblibě zejména v 16. a 17. století. LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. *Lovecké zbraně v Čechách*. Praha, 1980, s. 100-101. ISBN 07-083-80-04/55.

Jaká byla příčina tohoto chování, nedokázala vypovědět a víckrát se jí její paní nesvěřila. Pouze zaslechla něco o tom, že se hrabě zlobil, že „*je mu víno ředěno vodou*“,²¹³ což mohla být jedna z příčin jeho vzteku na manželku. Ona sama označila pak svou paní jako velmi pokornou. Dva týdny po posledním velkém výprasku hraběnka již pouze ležela, jen občas jí Alžběta pomohla vstát. Zda ji po tu dobu stále hrabě bil karabáčem nebo puškou, však nevěděla, ale uvedla, že svou paní pohlavkoval.

Zdravotní stav její paní nebyl nijak příznivý. V modřinách na hraběncině těle se objevily malé ranky, které se poté spojily tak, že měla „*na zádech tři a na levé straně jednu hlubokou otevřenou ránu*“.²¹⁴ Rány jí tedy ošetřovala olejem od své paní. Jednou přistihla hraběte, jak své manželce strhával obvazy z ran, domnívala se však, že tak jednal v dobrém úmyslu a chtěl jí obvazy vyměnit. Hraběnka již ke konci svého života nemohla komunikovat a trpěla zimnicí.

Až do konce jejích dní u ní pobýval duchovní. Hraběnka zemřela 5. února 1658 ve Šluknově dvě hodiny po půlnoci. Když její paní zemřela, Alžběta jí sama uložila a nechala vše tak, jak bylo. Hrabě stál opodál mrtvého těla a poté z pokoje odešel. Poslední otázka byla směřována na jistého pana von Brümmer(n), který měl po hraběncině skonu přijet do Šluknova, zúčastnit se pohřbu a o něčem se radit s hrabětem.²¹⁵

Na závěr ještě služebná vypověděla, že vše, co po ní hraběnka žádala v nemoci, vždy vyplnila. Také uvedla, když zřejmě odpovídala na otázku, že si nevšimla, že by hrabě tahal v pokoji hraběnku za vlasy. Zcela na konec každé výpovědi bylo uvedeno, zda dotčený poddaný po hraběncině smrti něco obdržel.²¹⁶ Alžběta Sachsová vypověděla, že žádné šaty ani nic jiného nedostala. Hrabě jí měl slíbit zlato, když se hraběnka uzdraví, jelikož však zemřela, nic neobdržela.

²¹³ „*der wein würde ihm verfälschet und mit wasser vermischt*“. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36. Stejně vypovídali i všichni ostatní svědci. Je tedy možné, že se jednalo o alkoholika, jenž posilněn vínem po nocích týral ženu i poddané? Nebo se mohlo jednat o pouhou záminku hraběte.

²¹⁴ „*auf den rücken drey und in der linken seiten in den weichen eine grosz offene wunden*“. Tamtéž.

²¹⁵ Zřejmě se jednalo o advokáta, který mohl přicestovat ze Saska.

²¹⁶ Pravděpodobně chtěl kníže z Ditrichštejna zjistit, zda se Karel Adam z Mansfeldu nepokusil podplatit poddané, aby mlčeli o tom, co viděli.

Druhá svědkyně, Alžběta Logová, vypovídala obdobně, že často slýchávala u stolu, jak se hrabě zlobil na stolníka Sebastiána a na hraběnkou, že je mu víno ředěno vodou. Alžběta také vypověděla, že hrabě zůstal do poslední chvíle jejího života u hraběnkou a den před tím mu jeho žena „*políbila ruku a poslala polibek*“.²¹⁷ Po její smrti pak tělo musela hlídat a odkrývat ho lidem, když někdo přišel, ale zároveň prohlásila, že s tělem nebylo hýbáno. Na závěr uvedla, že jí příslušel roční plat 50 zlatých.²¹⁸

Lokaj Johann Khirchner prohlásil, že když přišel na mansfeldské panství do služby, hned postřehl, jak hrabě nehezky zacházel se svou paní. Dokonce byl dvakrát přítomen u toho, když hrabě Mansfeld svou ženu bil již zmíněnou palnou zbraní, poprvé ihned z pokoje odešel, podruhé však zůstal, což bylo tři týdny před hraběnkou smrtí. Prohlásil, že slýchával hraběnkou křik. Také se shodl s ostatními ohledně ředění vína. Poté se dozvěděl, že je hraběnkou nemocná. Po její smrti přišel podle jeho výpovědi uplakaný hrabě do dalšího pokoje, aby všem oznámil skon jeho ženy a chtěl, „*aby se každý pomodlil Otče náš*“.²¹⁹ Také Johann potvrdil výpovědi ostatních ohledně onoho muže, jenž ihned přicestoval na šluknovský zámek a zůstal s hrabětem dva dny, během nichž o něčem diskutovali.

Kuchař vypověděl, že zaznamenal již před rokem, jak byl hrabě na svou ženu hrubý. Také on slýchával její křik, ale nikdy přímo neviděl, co se dělo, neboť měli zakázáno k hraběti chodit. Do výpovědi navíc uvedl, že kuchař Johann i se švadlenou Christinou byli pánem zbiti, když nevykonali dobře svou práci, jednou dokonce hrabě zlomil o kuchařovu hlavu pažbu pušky. Pak museli oba odejít z jídelny a pán ztrestal také svou manželku. I kuchař věděl o ředění vína. Podle něho devět dní před smrtí již hraběnkou nevstávala, jak na tom byla špatně. Nic nevěděl o tom, že by hraběnkou měla být svým mužem tahána po místnosti za vlasy. V jednom z posledních bodů vypověděl jako všichni ostatní o příjezdu dotyčného muže a jeho poradách s hrabětem. Na závěr uvedl, že mu nikdo nic nesliboval, ani nevěnoval.

Další svědkyní byla Anna ze Šluknova, která oblékala mrtvou hraběnkou. Nevěděla tedy, co se dělo v předchozích měsících. Vypověděla, že hraběnkou ulehla tři týdny před svým

²¹⁷ „*die handt geküeszet und einen Kusz geworffen*“. SOA Zámrsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neiniv., provizorně kart. 36.

²¹⁸ Obvyklý finanční příjem služebnictva v druhé polovině 17. století lze jen stěží sjednotit. Jednak bylo služné pouze jednou z forem platu, druhou část pak tvořil deputát a také se služné odlišovalo v závislosti na funkci u dvora i na jednotlivých panstvích. Petr Maťa ve své práci uvádí na příkladu knížecího dvora Ferdinanda Augusta z Lobkovic, že roku 1685 dostával nejlépe placený úředník (hofmistr) 500 zlatých ročně a naproti tomu nejnižší postavený služebník obdržel i méně než 10 zlatých ročně: MAŤA, P. *Svět*, s. 243. Podobné závěry uvádí ve své studii také Jiří Kubeš, podle něhož činil průměrný plat v roce 1671 20-30 zlatých pololetně. KUBEŠ, J. Sídla, s. 65.

²¹⁹ „*esz soll ein ieder ein Vatter Unser betten*“. SOA Zámrsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neiniv., provizorně kart. 36.

skonem. Když však strojila mrtvé tělo své paní, všimla si „širokých otevřených ran, v nichž chyběly kusy masa“²²⁰ a spousty modřin po jejím těle. U oblékání hraběnky po její smrti byl přítomen také hrabě, který pouze stál opodál. Také ona zaznamenala příjezd dotyčné mužské osoby.

Komorný Johann Adalbert von Löwen z Prahy působil ve službě hraběte Mansfelda zhruba půl roku a i během této krátké doby si všiml jeho agresivity vůči manželce. Podle jeho názoru to vše začalo po Novém roce. Také on byl přítomen tomu, když v jídelně hrabě udeřil hraběnkou pažbou zbraně, a navíc dodal, že jednou hrabě ve vzteku shodil všechno jídlo ze stolu a „vyhrožoval hraběnce, že po ní hodí talíř“.²²¹ Vypověděl rovněž, že svědky jeho týrání ženy byli také slečna Francisca z Mansfeldu a písař Ferdinand Wagner. Poté již hraběnka po týdny polehávala a po její smrti viděl tělo, a jak uvedl, nebylo podle něho nijak změněno. Rovněž komorný věděl o příjezdu tolikrát zmiňovaného pana von Brümmern, který se zúčastnil pohřbu a podle jeho mínění odcestoval čtvrtý den. Když se však radili s hrabětem, všichni museli odejít. Zřejmě nedlouho po pohřbu své choti odcestoval i hrabě. Komorný k tomu totiž podotkl, že nevěděl nic o plánování jeho odjezdu, ale jedné noci kolem půlnoci uslyšel nějaké zvuky, vstal a zahlédl hraběte na koni.

Svědectví poddaných tedy zcela jasně vypovídají o spáchaném zločinu. Lze je však brát za zcela věrohodné? Mohlo se sice stát, že by si poddaní z pomsty, zejména pokud bil pán i je, svou výpověď poněkud přibarvili, zdá se mi však nepříliš pravděpodobné, že by si vše vymysleli. Nicméně vztah poddaný – pán nabýval různých podob, v 2. polovině 17. a téměř po celé 18. století většinou dost komplikovaných. Zejména protože v době po třicetileté válce došlo k velkému úbytku pracovních sil, a tudíž se zvyšovala robotní povinnost, která se ovšem panství od panství lišila podle libovůle majitele. Teror vůči poddaným občas vyvrcholil v selské rebelie²²² či přímý útok na pána. Známe i případy, kdy došlo k vraždě šlechtice.²²³

Mezi vyslychanými v mansfeldském procesu převažovalo služebnictvo. Jednalo se o menší skupinu lidí pobývajících v bezprostředním či vzdálenějším okolí šlechtice. K pánovi je vázal služební poměr, z něhož plynula odměna jak ve formě peněžní, tak i deputátu (strava, šat, ...). Do této kategorie můžeme zařadit jak dvořany, tak čeled' nebo úředníky a všechny

²²⁰ „breit offene wunden, worauß daß fleisch gantz herauß und wegk gewesen“. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36.

²²¹ „die Gräffin mit den Taller zuwerfffen gedrohet“. Tamtéž.

²²² Povstáním podaných se zabýval například ČECHURA, Jaroslav. *Broumovská rebelie*. Praha, 1997. ISBN 80-7106-215-4 nebo PETRÁŇ, Josef. *Nevolnické povstání 1775: prolegomena edice pramenů*. Praha, 1972.

²²³ V roce 1720 byla nalezena na silnici mrtvola Jana Vratislava hraběte Clary, jenž byl zavražděn svými poddanými. PAZDEROVÁ, A. *Vražda*, s. 190.

další osoby vyskytující se u dvora. Z původně ryze vojenské družiny, jež měla ochraňovat šlechtice, se s rozvojem velkostatkového hospodářství vyvinula skupina osob s funkcí reprezentativní (dvořani) a správní (úředníci zajišťující administrativní chod dvora). Celkový počet služebnictva se lišil v závislosti na životním stylu jejich pána. Každý měl svou přesně stanovenou úlohu. V blízkosti šlechtice se objevovali zejména lidé, kteří měli na starost kuchyni, komoru, stáj a kancelář. Služebníků bylo však u dvora podstatně více, a přestože se nejednalo o složku nezbytně nutnou ke každodennímu fungování domácnosti, jejich počet do první poloviny 17. století neustále narůstal, poté došlo k jejich redukci. Sem lze zařadit například lékaře, lazebníka, preceptora, šaška, hudebníky, malíře, stavitele, alchymisty atd.²²⁴

Výpovědi v mansfeldském případě však nebyly dlouho kompletní. Jak se již v jedné z odpovědí zmínil komorný, měla být u týrání hraběnky z Mansfeldu přítomna i jistá Francisca z Mansfeldu. Jednalo se o příbuznou hraběte, jenž se stal jejím poručníkem. Mladá šlechtična však odmítala proti hraběti vypovídat. Jednak z toho důvodu, že byla nezletilá, a mimo to uvedla, že se to nehodí, protože je s hrabětem z Mansfeldu „*spřízněna docela blízkým krevním přátelstvím*“.²²⁵ Komplikace způsoboval také fakt, že Francisca náležela pod říšský právní systém. Přece jen se však měla zmínit, že věděla o tom, že byla zesnulá hraběnka bita, dokonce ji slyšela křičet, ale neměla tušení, jak a čím jí mělo být ubližováno. Tato mladá šlechtična jistě stála na straně svého příbuzného, dokonce se snažila zpochybnit výpovědi poddaných. Kníže z Ditrichštejna se svým právním zástupcem však usilovali o to, aby byla slečna Francisca vyslechnuta. Nezbylo jim ale nic jiného, než rok vyčkat, podle advokáta totiž Říše uznávala zletilost ženským osobám starším patnácti let.

Zbývalo ovšem vyslechnout více svědků, například lazebníka, který po hraběčině smrti odešel do Prahy a jehož výpověď byla pro případ klíčová, dále pak stolníka, o němž padlo několik zmínek ve výsleších služebnictva, nebo šenkýře, kterému musela dokonce být rok poté dána lhůta k dostavení se na úřad a vydání svého svědectví pod hrozbou pokuty.²²⁶ Prostřednictvím litoměřického biskupa Maxmiliána Rudolfa ze Šlejnic²²⁷ byla získána

²²⁴ MAŤA, P. *Svět*, s. 238-242.

²²⁵ „*mit gantz naher blut freundschaftt verwandt*“. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36. O termínu přátelství a jeho významu v raném novověku se zmiňuje MAŤA, P. *Svět*, s. 641-656.

²²⁶ Povinnost vydat písemně či osobně svědectví u zemských desek měl podle Obnoveného zřízení zemského každý bez ohledu na stavovskou příslušnost, jinak dotyčnému hrozila sankce ve formě pokuty. Ve sporech o čest, hrdlo a dědictví musel svědek vypovídat osobně před úředníky pod přísahou. Pokud se jednalo o poddaného, musela mu strana, která si výpověď vyžádala, cestu do Prahy proplatit (2 groše za 1 míli). KADLECOVÁ, M. *České a moravské právo*, s. 79-80.

²²⁷ Maxmilán Rudolf svobodný pán Šlejnic se narodil roku 1605 ve Šluknově. Osvědčil se jako generální vikář ve službách kardinála Harracha. Zasloužil se o zřízení litoměřického biskupství v roce 1655 a téhož roku byl

výpověď šluknovského faráře. Ten vypověděl pouze o posledních dnech hraběnčina života, které vyplňovala příprava na dobrou smrt. Na rozkaz Karla Adama z Mansfeldu zaopatřil farář duchovně jeho ženu před cestou na věčný život. Mimo jiné se jednalo o provedení poslední zpovědi a dle faráře v jejím vyznání nezaznělo nic neobvyklého. Šluknovský farář označil ve své výpovědi umírající za slabou a choromyslnou. Nezaznamenal však, že by si hraběnka na cokoliv nebo kohokoliv stěžovala, nebo že by naříkala. Duchovní správce prohlásil, že si nebyl vědom žádné příčiny předčasné hraběnčiny smrti a pouze se mu doneslo od jakéhosi pomocníka hraběte podezření, že se tak stalo následkem zlého zacházení jeho pána s chotí. K umírající šlechtičně byl připuštěn pouze její muž, který jí podle farářových slov pomáhal. Po skonu Marie Terezie Mansfeldské z Ditrichštejna byla sloužena zádušní mše.²²⁸

potvrzen papežem Alexandrem VII. jako první biskup. Zemřel v roce 1675. Zdroj: www.dltm.cz/historie (staženo 4. 2. 2010); *Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM*, XXIV, s. 670.

²²⁸ Opis výpovědi šluknovského faráře byla pořizena 26. března 1658. SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36.

Anno 1658. die 26 mensis Martij R^{mo} P^{ro} Andreas
Doctores G^{ra}ff Ord. S. Francisci p. l. Parochus Schulte
narravit, ad quaestiones sibi a d^{no} Curiali propo-
sitas, juramento ob solam et integritatis statum ei remissis
respondit

- 1. Si non ita pridem defuncta B. Comitissa ante mortem Sacra-
mentum Confessionis, pro consuetudine illi celebrari consilendi
frequentia admiserit; d^{ix} in sacra et regulari ordine, utq^e
ibidem cum sub sacrificio Missae se administrari commiserit
 - 2. Dixit in articulo mortis se quoz. ad mortem ex causa Sacra-
mentum administrari
 - 3. Et famula et ipsa Comiti, ad Confessionem infra et debite condi-
tionem seq. comparavit, et Sacramenta Confessionis in
vitis et extrema Verbera contulisse
 - 4. Dixit de Confessione faciente in corpore bene constitutam
Se interrogata etiam alia moribunda, et nihil sibi de ipso cog-
noscere posse. Et Comiti quousq. seipsum presentem
 - 5. Refert se nihil de causa et genere mortis scire, ad indicium
se a Sacerdote qui Comiti fuit a. Cellam, una vel altera
septimana ante obitum B. Comitissa. / Nihil, nempe pro-
prie / proferre B. Comiti nisi tractatum fuisse
 - 6. Dixit se defunctam B. Comitissam ad spiritualium d^{ix} /
utq^e Comiti in causa illi regere non comitatis
 - 7. Et moribundam admiserit fuisse de, Moribus Manifestatione,
p^{ro} / nempe proter Comitem, alio proferre
- Quae quod veritate et integritate videtur, in superius fides
hominum propter delictis / Comitissae non suspensa
Et ad ea veritas, delictis / Comitissae propter delictis.

Alam Schulte magi et d^{ix}

P. Carolus A. P. P.
p. l. parochus parochus
Hilberm. videndum
et parochus Comitissae
F. A. D. Bartholomaeus
p. l. parochus Schulte
Comitissae

Obr. č. 9: Svědectví šluknovského faráře ohledně smrti hraběnky Mansfeldské z Ditrichštejna. MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 2073, kart. 526, léta 1658-1665.

Nechme nyní promluvit samotné prameny. Pro ukázkou na tomto místě uvádím komentovaný pramen a to první, nejobsáhlejší svědeckou výpověď. Otázky, jež byly pokládány svědkům, nám nejsou známy. Podle odpovědí si je většinou lze domyslet, ale i bez nich nám výpovědi poskytly důležité informace o případu a objasnily, jak byl vztah manželů vnímán bezprostředním okolím.

Výpovědi sloužících hraběte Mansfelda

Šluknov 5. dubna 1658.

Alžběta Sachsová poddaná

První otázka byla pravděpodobně směřována na období dřívější, kdy ještě k násilnostem nedocházelo, nebo o nich poddaní zatím nevěděli. Mohlo se jednat o dobu krátce po uzavření sňatku. Alžběta na ní odpověděla:

1. Řekla, že nikdy nezaslechla, že by si hrabě z Mansfeldu se svou ženou špatně žili, rovněž u toho nikdy nebyla přítomna, pokud se tak dělo, byla vždy z pokoje vypovězena, nemá tedy k tomu co říct, vypověděla také, že pokud hned opět do pokoje k hraběnce přišla, neshledala nikdy, že by hovořila o hraběti nebo si stěžovala, zaznamenala, že hrabě jejím prostřednictvím vzkazoval pěkné pozdravení hraběnce.²²⁹

Další otázka se mohla vztahovat k tomu, kdy a jakým způsobem se poddaní dozvěděli o násilí páchaném na nebohé paní domu:

2. Posledně už hrabě sám nemohl utajit, že svou ženu v jejím pokoji zbil, osm dní před jejím ulehnutím ji bil karabáčem téměř denně po čtvrt hodiny oblečenou a posledně chtěl, aby se vysvlékla z šatů, což Alžběta zaslechla, když odcházela z pokoje, zda se tak stalo, neví, ale zbil ji.²³⁰

²²⁹ *Außsagen derer Graff Mannßfeldischen Bedienten, Schluckenau den 5. April 1658. Elisabeth Sachsin Undterthanin.*

1. Saget, sie hette niemahlen waß vernohmen, daß der Graff von Mannßfeldt mit seiner Gemahlin übel gelebt, auch sie niemahlen dabei geweßen wäre, dergleichen zu geschehen, seie sie iederzeit auß dem Zimmer geschafft worden, wieste also von nichten zue sagen, berichtet auch, ob sie gleich wieder ins Zimmer zur Gräffin khommen, hette sie niemahlen selbe, weder betrieht gefunden, noch von derselben, das sie wieder den Graffen was geredet, oder sich beklaget, vermercket, aber dieß wohl das der Graff iedesmahl durch sie der Gräffin eine schöne befohlung sagen.

²³⁰ *2. Wäre sie allererst zue lezt, da der Graff es nun selbst nicht mehr verschweigen khönnen, daß er die Gräffin in ihrem Zimmer geschlagen habe, acht tage vor ihrer lagerung hette er sie fast täglich mit einer Karbatschen bei einer viertl stundt, in Klaidt angezogener gepeutschet, und leztens hette er gewölt, sie solle sich auß den Klaiden außziehen, da sie Elisabeth nun dieß gehöret, währe sie auß dem Zimmer gangen, ob es geschehen, habe sie nit wießenschafft, aber geschlagen hette er sie.*

Na tomto místě je uvedena další událost, kterou poddaná zaznamenala, a zřejmě již věděla, že u mansfeldského páru není vše v pořádku. Dotazovaná mohla odpovídat na to, zda někdy viděla nebo slyšela něco podezřelého:

3. *V Rödernu u Drážďan, když již mladá slečna a Mahlerin byly v pokoji a ležely, hrabě a hraběnka leželi ve svém pokoji, slyšela hraběnku dvakrát křičet, co ale ten křik znamenal, neví.*²³¹

Za čtvrté mohla zaznít například otázka, zda se někdy hraběnka někomu svěřila se svou bolestí, nebo také, zda poddaná viděla následky Mansfeldova týrání:

4. *Ve Šluknově se jí hraběnka svěřila, že ji hrabě v jídelně zbil španělskou puškou, kolika ranami ale neví, neboť u toho nebyla přítomna, poslední den, když hraběnka ulehla, musela jí Alžběta olejem namazat modřiny a hnědé fleky na zádech, které byly docela hluboké, a šátky obvázat.*²³²

Další situace, kdy byla Alžběta svědkem brutálního trestání hraběte, od něhož ho neodradilo ani to, že byla již jeho zesláblá manželka upoutána na lůžko:

5. *Dva dny poté, co hraběnka ulehla, chtěl hrabě, aby vstala, a sám došel pro Alžbětu, aby hraběnce pomohla, ale mezitím, než ji přivedl, již hraběnka vstala sama, když Alžběta přišla a hraběnku spatřila, opět z pokoje odešla a zahlédla, že již hrabě drží v rukou karabáč, když vyšla ven, slyšela, že hraběnku zmrskal tak, jak vstala z postele v noční košili a kamizolce, kolika ranami ale neví.*²³³

²³¹ 3. *Zue Rödern nahe bei Dreßden, alß sie mit der freile und Mahlerin in der Cammer geweßen, und schon gelegen wären, der Graff und Gräffin in der Stueben gelegen, hette sie zweimahl die Gräffin schreien hören, waß aber daß schreien bedeutet hette, wüeste sie nicht.*

²³² 4. *Zue Schluckenau hette ihr die Gräffin gesagt, daß der Graff sie, in der Taffel stueben mit einem Spanischem Rohr geschlagen habe, aber wie viel streich geschehen, khöndte sie nicht wießen, maßen sie nit dabei geweßen, die lezte tage, da die Gräffin sich gelegt, hette ihr sie Elisabeth die blau und braune flecken auf den Rucken, welche ganz weich gesehen, mit Öl schmieren, und mit Tüchern verbinden müeßen.*

²³³ 5. *Zwei tage nach dem sich die Gräffin gelegt, wolte der Graff daß sie aufstehen solle, und holet selbst die Elisabeth, daß sie der Gräffin aufhelffen sollte, undter des aber, so er sie holet, ist die Gräffin aufgestanden, da nun sie Elisabeth khommen, und die Gräffin aufgesehen, wäre sie wieder auß dem Zimmer gangen und gesehen, daß der Graff schon die Karbatschen in händen habe, auch alß sie herauß khommen, gehöret, daß er die Gräffin, wie sie in hemmet und camisol auf dem bette aufgestanden, gepeitschet, mit wie viel streichen wüeste sie aber nicht.*

Další otázka mohla být položena na domnělé příčiny tvrdého zacházení hraběte s ženou. Je otázkou, zda si ředění vína hrabě vymyslel, aby měl nějakou záminku pro své sadistické sklony, nebo se hraběnka k tomuto jednání uchýlila ze strachu ze svého muže:

6. Proč se tak dělo, neví nic jiného, ani od hraběnky, než že si všimla nebo se mohla dozvědět, že hrabě předstíral, že je mu víno znehodnocováno a ředěno vodou, což bylo vždy, když byla hraběnka ztrestána bitím, ona sama se chovala s velkou pokorou.

Zde měl dotázaný pravděpodobně odpovědět na to, zda byl někdo z poddaných přímo přítomen trýznění hraběnky:

7. Nikdo nebyl přítomen u tohoto nepřiměřeného zacházení.²³⁴

Otázka zřejmě směřovala na dobu, kdy již hraběnka kvůli své nemohoucnosti nebyla schopna vstát z postele:

8. Tři týdny ležela hraběnka v posteli a během té doby, kromě toho, když jí Alžběta pomáhala vstát, neměla povědomí o tom, že hrabě dál bil hraběnku karabáčem nebo španělskou puškou, ale různě ji pohlavkoval.²³⁵

Na základě dotazu na popis zranění, vypověděla Alžběta to, co na vlastní oči viděla:

9. Vypověděla, že v modřinách se hraběnce nejdříve udělaly malé rány a poté se spojily tak, že měla na zádech tři a na levé straně do hloubky jednu velkou otevřenou ránu.

Zde se vyslychající jistě zajímali o to, jakým způsobem a kým byla hraběnčina zranění léčena:

10. Dříve, než ji lazebník rány zavázal, musela jí Alžběta sama mazat rány olejem, ve kterém vařila něco, co jí hraběnka sama dala, ale co neví, jak se jmenuje.²³⁶

²³⁴ 6. Warumben dieß geschehen, wüßte sie nicht anders, hette auch von der Gräffin nichts vermercken oder vernehmen können, als der Graff vorgeben, der wein würde ihm verfälschet, und mit waßer vermischet, so offt nun, daß die Gräffin also mit schlägen tractirt worden, sie selbe in großer demuth gesehen.

7. Seie niemands bei solcher üblen tractirung, wie obstehet, außer sie, so offt alß beuor gemeldet, gewesen.

²³⁵ 8. Drei wochen wäre die Gräffin auf der stelle gelegen, und niemahlen, außer da sie Elisabeth ihr aufgeholfen, aufgestanden; Unter wehrend Zeit wüßte sie nicht, daß der Graff mehr die Gräffin mit der Karbatschen oder Spanischen Rohr geschlagen, aber undterschiedtlich mit ohrfeigen tractiret.

²³⁶ 9. Saget sie, daß in denen blauen flecken, der Gräffin erst kleine löcher worden und zue lezt sich die zuesammen gezogen, daß auf den rucken drei, und in der linken seiten in dem weichen eine groß offene wunden worden.

10. Ehender dann die Gräffin, der Barbierer verbunden, hat die Elisabeth selbe mit einem Öl, in welchem ein saamen, den die Gräffin ihr selbst hinzue gegeben, aber sie ihn nicht zuenennen wüßte, gesotten, schmieren müeßen.

Alžběta v této části výpovědi o léčbě hraběnky poznamenala, že se do ošetřování vkládal sám hrabě, na což se zřejmě ve výsledku ptali:

11. Jednou viděla, než přišel lazebník hraběnku převázat, jak hrabě sám strhal náplasti, jindy ale, když do pokoje přišla, byly náplasti, které ležely na posteli, hrabětem strhány, musela je vzít a vynést.²³⁷

Otázka byla zřejmě směřována na pohled vyslychaných na zásahy hraběte během manželčina léčení:

12. Domnívala se, že se tak dělo z dobré vůle, když hrabě sám odstraňoval náplasti, přičemž hraběnce slíbil, že když počkám, sám jí náplasti sundá, což se nestalo.

Otázka asi směřovala na páchání dalšího násilí těsně před hraběčinou smrtí:

13. V tomto bodě bylo vypovězeno jako v předchozím 8. bodě, o tom, co se poté potají dělo, neví.²³⁸

Tato otázka jednoznačně směřovala k posledním hodinám hraběčina života a těsně po jejím skonu:

14. Tehdy hraběnka bez ustání ležela, spatřila hraběte, ale již nemohla hovořit. Duchovní řekl hraběti, že chtěla vstát a možná chtěla zemřít dříve, než hrabě vstane, také se tak stalo 5. února 1658 dvě hodiny po půlnoci a duchovní u ní zůstal do jejího konce a celou noc.²³⁹

²³⁷ 11. Einmahl habe sie gesehen, alß der Barbier khommen, die Gräffin zue verbinden, das der Graff die pflaster selbst wegk gerießen, zum andern mahl aber wie sie ins Zimmer khommen sei, wären die pflaster schon durch den Graffen herunter gerießen geweßen, welche sie auf dem bette liegend, nehmen und nur hinauß tragen müeßen.

²³⁸ 12. Vermeinet sie es währe guetter meinung geschehen, daß der Graff selbst die pflaster abgenohmen habe, in deme er zur Gräffin gesprochen, wart ich wil dier pflaster selbst herunter nehmen, es sol dier nichts wiederfahren.

13. Dieser punct ist wie forne punct 8. außgesaget, seie dann, daß was in geheimb geschehen währe dann sie nicht wießenschafft habe.

²³⁹ 14. Da die Gräffin in Züegen gelegen und den Graffen angesehen, aber nicht mehr Reden khönnen, habe der Geistliche zum Graffen gesagt, aber wolte aufstehen, und vielleicht möchte sie ehender sterben, alß baldt nun der Graff aufgestanden, ist sie auch den 5. Februari 1658 zwei Uhr nach mitter nacht verschieden, und wäre der geistliche bei ihr, bieß zue ihrem endt, und die gantze nacht verblieben.

V této otázce se zřejmě předmětem zájmu stala potrava již nemohoucí hraběnky:

15. *Když měla hraběnka jídlo, bylo slyšet do třetího pokoje jektání zubů. Alžběta pak vyšla z pokoje a řekla to hraběti, on odpověděl, ať počkám, že tam půjde, a utrl se na ni ostře, aby toho jektání nechala, což se také stalo, ale nic nepomohlo. Přinesli jí tam klozet. Nevěděla o žádném dřevě, které by měla hraběnce vkládat do úst, kromě toho, že hraběnka vždy měla ve zvyku u sebe nosit sladké dřevo, a to tehdy žádala od Alžběty, dala jí tedy kousíček, který snědla.*²⁴⁰

Důležitou informací bylo, zda s hraběnciným tělem nebylo po smrti nikým hýbáno, zejména hrabětem:

16. *Zesnulou hraběnkou Alžběta sama ukládala, ale nezaznamenala žádné změny oproti tomu, v jakém stavu ji viděla ihned po smrti, hrabě se k mrtvému tělu vůbec nepřiblížil, nýbrž do pokoje vcházel a vycházel s odstupem.*²⁴¹

Tato otázka směřovala na určitou osobu, již se mi nepodařilo přesně identifikovat. S největší pravděpodobností se jednalo o advokáta, který mohl přicestovat ze Saska:

17. *Nevěděla, zda pan von Brümmern přijel do Šluknova ten první nebo některý další den po hraběncině smrti a zda tam ještě byl také při pohřbu, a ani neví, zda se s hrabětem o něčem radil, neboť vycházeli z pokoje zřídka, a pan von Brümmer zůstával rovněž ve svém pro něj zvláště zařízeném pokoji.*²⁴²

²⁴⁰ 15. *Alß die Gräffin die fras gehabt, hette man sie bieß ins dritte Zimmer mit denen Zähnen klappern gehört, da nun die Elisabeth auß dem Zimmer herauß khommen, und es dem Graffen gesaget, habe er geantwortet, warte ich wil hinein gehen, und sie in der schärffe anfahen, vielleicht sie das klappern laßen wird, welches auch geschehen, aber hat doch nichts helfen wollen, sondern bieß ihr von Ehlennds Klo eingegeben worden. Von keinem holtz, so der Gräffin hette sollen in den mundt gesteckt werden, wüeßte sie gahr nichtß außer das wohl, weilen die Gräffin iederzeit im gebrauch gehabt, süeß holtz bei sich zuetragen, und solcheß damahlen von ihr Elisabeth begehret, hette sie ihr ein stücklein gegeben, welches sie gebrauchet*

²⁴¹ 16. *Die Gräffin nach ihren todt hette sie Elisabeth selbst angelegt, aber khein verwandlung wahr genommen, sondern wie sie anfangs todt geweßen, also auch und in der gestalt hernach gesehen worden, der Graff wäre auch gar nit nahe zum todten Körper khommen, sondern von ferne im Zimmer auf und abgegangen.*

²⁴² 17. *Nicht eigentlich wüeßte sie, ob der ersten oder andern tag nach der Gräffin todt, der von Brümmern nach Schluckenau khommen, und ob selbiger auch bei der beisezung annoch da gewesen, und ob er mit dem Graffen waß geredet, ist ihr unwießend, dann sie wenig auß ihrem Zimmer außkhommen, und der von Brümmer auch in seinem, absonderlich ihme in dem Schloß angeordneten Zimmer verblieben.*

U výsledku se rovněž mohli mimo jiné zajímat o to, jaké služby byly hraběnce v nemoci poskytovány:

Jinak hraběnka vše, co v nemoci žádala, řádně dostala, víno a pivo si zaměnila za uvařenou vodu s červenou skořicí, kterou potřebovala, [Alžběta] byla pořád v blízkosti hraběnky, ale nikdy neviděla, ani nepostřehla, že by hrabě tahal v pokoji hraběnku za vlasy.

Na závěr byla položena otázka na věčné dary od hraběnky či jejího muže:

Předepsané obdarování bylo odloženo, také žádné z šatů neobdržela a nedostala, žádné zlato, co jí hrabě slíbil, pokud se hraběnka uzdraví, ale protože zemřela, nic neobdržela.²⁴³

IV. 3 Role alkoholu v kauze

Z výpovědí svědků zcela jasně vyplývá, že nezanedbatelnou roli v nelidském zacházení hraběte Mansfelda s jeho chotí hrál alkohol. Ač bylo obžerství hned po cizoložství považováno za jeden z nejtěžších hříchů, byla konzumace piva či častěji vína nedílnou součástí každodenního života aristokratů, neboť se podávalo při obědech i večeřích. Většina šlechticů neskrývala svůj kladný vztah k těmto lahodným mokům. Někteří urození muži mohli v pohárech utápět své osobní, kariérní či zdravotní problémy. Většinou však prostřednictvím alkoholu docházelo k utvrzování sounáležitosti v rámci určité sociální skupiny či uzavírání přátelství.²⁴⁴

„Kdo nebyl nikdy opilý, ten není správným mužem.“²⁴⁵ Takto zní staré německé přísloví, v němž se odráží postoj společnosti ke vztahu muže a alkoholu jakožto elementu

²⁴³ *Sonsten hat die Gräffin alles das jenige, was sie in wehrender Krankheit begehret, richtig bekhommen, des wein und biers habe sie sich enteufert, in deme sie eines gesottenen Zimmet waßers sich gebrauchet, sie seie iederzeit zu nechst bei der Gräffin geweßen, aber niemahlen gesehen, oder vermercket, daß der Graff die Gräffin beim haaren im Zimmer gezogen hette.*

Geschenckter verschriebener, auch gar khein klag kleidt habe sie nichts erhalten und bekhommen, was vom gelde hette der Graff, was die Gräffin wieder gesundt wirdt, ihr zue eben versprochen, aber weilen sie gestorben, habe sie auch nichts bekhommen. Celý opis výpovědi je uložen v SOA Zámorsk, RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36.

²⁴⁴ HRDLIČKA, Josef. *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*. České Budějovice, 2000, s. 235-236. ISBN 80-7040-462-0.

²⁴⁵ „Wer niemals einen Rausch gehabt, der ist kein braver Mann.“ FRANK, Michael. *Trunkene Männer und nüchterne Frauen. Zur Gefährdung von Geschlechterrollen durch Alkohol in der Frühen Neuzeit*. In DINGES, Martin (ed.). *Hausväter, Priester, Kastraten. Zur Konstruktion von Männlichkeit in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Göttingen, 1998, s. 187. ISBN 3-525-01369-8.

dokazujícímu mužnost. A to, že je zde zmíněno pouze mužské pohlaví, není nikterak náhodné, protože ženám byl až na zcela výjimečné příležitosti alkohol odepřen.²⁴⁶ Tehdejší společnost obecně hodnotila ženy pod vlivem alkoholu takto: „*opilá žena [...] anděl v posteli, ale ďábel v domě.*“²⁴⁷ Také čeští raně novověcí autoři normativních textů neměli pro alkohol v rukách žen pochopení: „... *žena nevěrná, ožralá, bublavá, nepoddaná jest saně lita, jest příšera, jest smrt manžela, jest služebnice ne Kristova, než satanova.*“²⁴⁸

Proč však společnost přimhouřila u opilců-mužů oči a ženy za stejné chování odsoudila? Katolický kazatel Abraham a Santa Clara napsal v roce 1709, že je: „*opilá žena nejvíce opovrženíhodný tvor na zemi.*“²⁴⁹ A k tomu dodává, že u mužů lze občasné pití snést, ale u žen nikoliv, protože špatné ženské vlastnosti, mezi něž patří lehkomyšlnost, nestálost a slabost, se alkoholem (a žena se opije mnohem rychleji) ještě zhorší a ta pak ztrácí šanci na vdavky. Podle dobového klišé se ženy měly chovat slušně, cudně, poníženě, žít v ústraní a přizpůsobit se, což opilá žena nesplňovala. V takovém jednání spatřovali útok na mužskou identitu, a proto byly ženy pod přísnější sociální kontrolou. A v neposlední řadě se muži obávali, že žena pod vlivem alkoholu je náchylnější k nevěře.²⁵⁰

Ovšem ne všichni se ztotožňovali s výše zmíněným příslovím o potvrzení mužnosti prostřednictvím co největšího množství vypitého alkoholu. Někteří raně novověcí autoři nehodnotili tento způsob dokazování „pravého“ mužství vůbec pozitivně, nýbrž v něm spatřovali spíše destruktivní účinky na jedince. Svůj názor mohli vyjádřit jiným známým příslovím: „*Kořalka se pije dobře, ale dělá z člověka prase.*“²⁵¹

Vezměme tedy v potaz, že alkohol byl v raném novověku doménou zejména mužů bez ohledu na jejich postavení, stav či věk. Z jakého důvodu byla však konzumace alkoholu mužům tolerována? Etnolog David Gilmore vychází ze své úvahy, že mužství není biologická danost, nýbrž kulturní produkt, o jehož získání musí muž během svého života usilovat.²⁵² Muži jsou připisovány určité vlastnosti jako například tělesná síla a statečnost a okolí očekává jejich veřejné dokazování. Vypít větší množství alkoholu než spolustolovník a neztratit kontrolu nad svým tělem, to byl podle tehdejších měřítek důkaz síly a mužnosti.

²⁴⁶ Jednalo se o příležitosti, jakou byla například sešlost u šestinedělky či některé místní slavnosti. FRANK, M. *Trunkene Männer*, s. 195-196.

²⁴⁷ „*ein trunken Weib [...] ein Engel im Bette, aber ein Satan im Hause.*“ Tamtéž, s. 187.

²⁴⁸ ŽALANSKÝ PHAËTON, H. Knížka, s. 557.

²⁴⁹ „*die betrunkenen Frau als das verachtenswerteste Geschöpf auf Erden.*“ FRANK, M. *Trunkene Männer*, s. 197.

²⁵⁰ Tamtéž, s. 197-198.

²⁵¹ „*Branntwein geht gut ein, aber er macht aus dem Mann ein Schwein.*“ Tamtéž, s. 187.

²⁵² Tamtéž, s. 194.

Toto dokazování „pravého“ mužství bylo vázáno na přítomnost jiných mužů. Opíjení v ústraní považovala společnost za slabost, neboť nebylo propojeno s kolektivními rituály. O tom, zda byl dotyčný úspěšný či nikoliv, rozhodlo přítomné publikum. Jednalo se o jakousi pomyslnou soutěž kdo z koho a vítěz byl oslavován jako hrdina. Centrálním místem pospolitosti i těchto „soubojů“ byly hostince, kde se muži scházivali, aby si znovu a znovu prostřednictvím komunikace, alkoholu a agrese potvrdili svou specifickou mužskou identitu. Při takovýchto sešlostech nebylo o kolize nouze. Spolu se zvyšující se hladinou alkoholu v krvi přítomných narůstalo na své intenzitě i agresivní chování vůči okolí. Bohužel ne vždy uplatňoval muž svou sílu pouze vůči ostatním účastníkům pitek, ale mnohdy ji demonstroval také po návratu domů na své ženě, služebnictvu či dětech.²⁵³

Picí duely nebyly známy pouze u nižších vrstev společnosti. Ve svých pamětech z 16. století popisuje rytíř Jan von Schweinichen každodenní pitky na německých dvorech, během nichž se snažil každý každého opít. Dokonce byl jednou svědkem události, kdy dvě knížata vybrala jako své zástupce dva jinochy, kteří měli bojovat o čest svých pánů v konzumaci co největšího množství alkoholu. Protože však nechtěl ani jeden prohrát, sdělili nakonec, že partie zůstala nerozhodnutá, z čehož měla obě knížata velkou radost.²⁵⁴ Tato událost ukazuje, že v pití nesoutěžily pouze negramotné masy nejnižší společenské třídy, nýbrž se jednalo také o jakousi „diplomatickou“ dovednost urozených, ať již se účastnili osobně či prostřednictvím svých „bojovníků“.

Z deníku jednoho ze tří francouzských kavalírů, kteří navštívili Prahu na přelomu 16. a 17. století, se dozvídáme o heroických výkonech pijáků v českých zemích. Pierre Bergeron navštívil jednoho červencového dne Trautsonův palác na Hradčanském náměstí, kde spolu s mnoha dalšími pány poobědval. Do svého deníku si kromě chvály na výborné jídlo o devíti chodech a obdivu nádherných křišťálových sklenic poznamenal svůj dojem ze spolustolovníků: *„Pokud jde o společnost shromážděnou v sále, jedinou jejich péčí bylo jako o závod se oddávat nemírnému jídlu a pití, takže jsme nemálo pánů viděli v té půtce klesnout. Což nikterak neodradilo ostatní, aby v soutěži pokračovali.“*²⁵⁵

Panské pitky se neodehrávaly pouze se společensky rovnocennými partnery za zdmi paláců, nýbrž se šlechtici nevyhýbali ani více či méně časté návštěvě hostinců. Víme, že mezi šlechtice, kteří se již neostýchali vyprázdnit nejen jeden pohár vína, patřil například Adam II. z Hradce, Jindřich starší ze Švamberka, Mikuláš Trčka z Lípy, Humprecht Jan Černín

²⁵³ FRANK, M. *Trunkene Männer*, s. 198-199.

²⁵⁴ Tamtéž, s. 200.

²⁵⁵ FUČÍKOVÁ, Eliška. *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze: Jacques Esprincharde, Pierre Bergeron, François de Bassompierre*. Praha, 1989, s. 57-58. ISBN 80-7038-043-8.

z Chudenic či Rudolf z Valdštejna.²⁵⁶ Znamé a v pramenech zaznamenané jsou také nejrůznější oslavy a pitky na zámku Petra Voka z Rožmberka v Bechyni.²⁵⁷

Konzumace alkoholu byla spjata s rituály. Jedním z nich bylo připíjení ve společnosti šlechticů, kdy hostitel pozvedl číši naplněnou vínem či pivem a následován hosty ji vyprázdnil. Odmítnutí přípitku mohlo mít nepříjemné následky.²⁵⁸ Již výše zmíněné picí soutěže nabyly také podobu rituály, v nichž se utkávala nejenom domácí šlechta mezi sebou, nýbrž i u pražského dvora pobývajících aristokracie zahraniční. Zmínku o jedné z nich nám přináší opět deník Francouze Pierra Bergerona, kam si poznamenal: „*Na této hostině Francouzi zvítězili nad Němci, neboť vypili najednou tolik, co ostatní nedokázali nadvakrát.*“²⁵⁹

Utváření mužství prostřednictvím alkoholu mělo svá pravidla. Muž mohl snadno přijít o svou čest. To, že se jednou někdo „pochlapil“ a přepil ostatní kumpány v putice, neznamenalo, že mu zůstane status „hrdiny“ navždy. Kdykoliv mohlo dojít k pijanovu klopýtnutí a následkem toho ke snížení či zničení jeho pověsti. Snadno se mohlo stát, že muž ztratil nad svým pitím a posléze i nad funkcí svého těla kontrolu a byl pak pro posměch okolí.²⁶⁰ Dá se říct, že mužství bylo stále nově utvářeno.²⁶¹

Otázkou míry požití alkoholických nápojů se hojně zabývali doboví moralisté, ale i autoři kázání, medicínských a právnických traktů. Hlavní argumenty byly formulovány zejména v první polovině 16. století²⁶² a později stále reprodukovány. Někteří autoři hlásali striktní abstinenci, jiní zase tvrdili, že nejlepší je nalézt střední cestu mezi dvěma extrémy (přílišným holdováním alkoholu a přísnou abstinencí). Kazatelé se shodli na tom, že velká míra pijáctví má za následek nemorální chování, mezi něž patří neřest, zahálčivost a necudnost a rozrušuje vztah mezi Bohem a člověkem. Hlavním zdrojem argumentů pro ně byla Bible. Na

²⁵⁶ HRDLIČKA, J. *Hodovní stůl*, s. 232-233 a KNOZ, Tomáš. *Karel st. ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*. Praha, 2008, s. 174. ISBN 978-80-7021-956-0.

²⁵⁷ Tyto pijácké akce pořádané Petrem Vokem z Rožmberka se konaly od 70. let 16. století v Bechyni zřejmě podle vzoru zábav Ferdinanda II. Tyrolského na zámku Ambras. BŮŽEK, V. *Pijácké zábavy na dvorech renesančních velmožů (Ambras-Bechyně)*. In BŮŽEK, V. – KRÁL, P. *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. České Budějovice, 2000, s. 137-161. ISBN 80-7040-384-5.

²⁵⁸ Jedna hostina skončila roku 1600 v české metropoli žalobou, poté co Karel st. ze Žerotína odmítl vypít přípitek na zdraví císaře Rudolfa II. REJCHRTOVÁ, Noemi. *Karel starší ze Žerotína*. Praha, 1982, s. 134-135.

²⁵⁹ FUČÍKOVÁ, E. *Tři francouzští kavalíři*, s. 66.

²⁶⁰ ELIAS, N. *O procesu civilizace*, s. 140-155.

²⁶¹ FRANK, M. *Trunkene Männer*, s. 199-202.

²⁶² Podle názoru některých sociologů souvisel rozhodující obrat v boji proti alkoholismu s nástupem konfesí. Protestanti zastávali názor, že katolíci holdují rádi alkoholu, kdežto přívrženci reformace ho striktně odmítají. Mezi nejznámější protipijácké kazatele z jejich řad patřil Luther (1483-1546), který považoval alkohol za ďábla zžírající německý národ. Zajímavé však je, že nepatřil mezi ty, kteří kázali striktní abstinenci. Reformátoři 16. století však nebyli první, kdo s touto kritikou přišel, neboť již Augustinus (354-430) brojil proti přemíře pití. Později na něho navázali například Tomáš Akvinský (asi 1225-1274) a Erasmus Rotterdamský (1466 nebo 1469-1536). Tamtéž, s. 189-190.

příkladech v ní uvedených dokazovali, že pijáctví způsobuje nejenom chudobu, nemoci a morální úpadek, ale zejména spadá pod obžerství, a je tudíž smrtelným hříchem. Ve Svaté knize ovšem nalezneme i zcela opačné argumenty sdělující, že víno bylo od začátku stvořeno k radosti.²⁶³

Přestože většina raně novověké šlechtické společnosti bez ostychu holdovala alkoholu, našlo by se i pár vzácných výjimek, kdy si jedinec uvědomoval škodlivost nadměrné konzumace alkoholu a dobrovolně se jí vzdal, nebo ji alespoň zmírnil. Opilství nesnášel a kritizoval například Karel st. ze Žerotína. Sice tyto nápoje nechyběly na jeho stolech, ovšem musely být konzumovány se střídmostí. Žerotín sám si občas dopřál trochu piva nebo vína, ovšem ve svém výběru byl náročný a rozhodně upřednostňoval kvalitu před kvantitou.²⁶⁴ Za abstinenta je pak v literatuře považován Vilém z Rožmberka, který se alkoholu vzdal ze zdravotních důvodů.²⁶⁵

Někteří autoři přesně takové jednání vyzdvihovali, alkohol považovali za zkázu, neboť zatemňoval mysl a podněcoval člověka k nepravostem nabourávajícím spokojená manželství. Dle dobových rad se měl člověk vyhnout: „*pokrmu a nápoje, předně takového, kterýž by podněcoval k chlipnosti a rozpaloval tělo, jako jsou takoví pokrmové perní a pálcivý, nápojové silní a opojní všelijací.*“²⁶⁶

Později se s rozvojem medicíny objevily spisy dokazující negativní působení alkoholu na lidské tělo a psychiku. Odpověď na otázku, proč autoři raného novověku tolik brojili proti alkoholu, se dá shrnout do tří bodů: 1) pijáci znamenali ekonomickou hrozbu, protože opilec zanedbává svůj dům a hospodářství, hrozí tedy zchudnutí rodiny; 2) alkohol má negativní vliv na tělesné zdraví jedince a zatemňuje mu rozum; 3) přemíra pití ohrožuje křesťanskou výchovu a tím způsobuje úpadek církve.²⁶⁷

Největší ohrožení však mravokárci viděli v rozpadu klasicky rozdělených rolí v rodině. Žena alkoholika je nucena převzít mužskou roli v domácnosti a muž se stává v takovém případě závislý na schopnostech své ženy, což je pro něho ponižující okolnost. Žena je podle dobových představ bytost s nižšími rozumovými schopnostmi, lehkomyšlná, slabá, náchylná ke svodům a hříchu. Kdežto muž by měl být obdařen mimo jiné větším rozumem,

²⁶³ FRANK, M. *Trunkene Männer*, s. 190-192.

²⁶⁴ KNOZ, T. *Karel st. ze Žerotína*, s. 174.

²⁶⁵ HRDLIČKA, J. *Hodovní stůl*, s. 232.

²⁶⁶ THADEUS MEZIRIČSKÝ, J. *Vysvětlení*, s. 400.

²⁶⁷ FRANK, M. *Trunkene Männer*, s. 193-194.

kterého se sám pomocí alkoholu vzdává. Opilí, nerozumní muži na jedné straně a střízlivé, rozumné ženy na druhé - zřejmě tento fakt byl hlavním trnem v oku mužských teologů.²⁶⁸

V případě hraběte Mansfelda se alkohol stal jedním z hlavních důvodů či spíše záminek pro napadání jeho ženy. Pravděpodobně se po večerech rád napil vinného moku a poté takto posilněn nekontrolovatelně trýznil manželku. Jedna verze by mohla znít, že z obavy ze svého chotě se tedy zřejmě Marie Terezie uchýlila k pokusu zmírnit jeho alkoholová opojení a nabádala číšníka, aby pánovi víno naředit vodou. Hraběti se však toto jednání mohlo donést, nebo ošizené víno sám odhalil podle chuti. V takovém případě mohl jednání manželky za jeho zády brát jako útok na své mužství. Co pro raně novověké muže znamenalo dokazování mužství prostřednictvím alkoholu, jsme rozebrali výše. Navíc by si Marie Terezie dovolila urazit jeho čest před hraběcím služebnictvem a on mohl mít obavy ze snížení váženosti své osoby před poddanými.

Druhou verzí by mohlo být to, že se za obviněními skrývala jen záminka pro ukojení své touhy po páchání násilí. Vzhledem k svědeckým výpovědím bych se spíše přikláněla k této druhé verzi. V tomto případě by si byl hrabě dobře vědom, jaké urážky by se žena ředěním manželova vína dopustila, a že by za tyto její činy mělo následovat spravedlivé fyzické potrestání. I přes všechny okolnosti se zřejmě jednalo o psychicky labilního jedince. Žádný člověk byť sebevíc opilý by se přece nedopustil takového strašlivého týrání na své nejbližší osobě, které jasně potvrzovaly hrůzné výpovědi svědků.

IV. 4 Útěk před spravedlností

V poslední výpovědi se dostáváme ke zmínce ohledně dalšího vývoje případu. 8. března 1658 byl Karel Adam z Mansfeldu písemně předvolán před větší zemský soud, aby zde vydal své svědectví. Do kanceláře na Pražský hrad se měl dostavit do osmi týdnů po obdržení oznámení, které mu měli předat v následujících dnech hejtmani litoměřického kraje. Také byl vyzván, aby se nevzdaloval z místa svého pobytu. Ještě o den později ujišťovali královští zástupci Ferdinanda z Ditrichštejna, že mají vše pod kontrolou. Dokonce vyjednávali i se saským kurfiřtem Janem Jiřím II. (vládl v letech 1656 – 1680), na jehož území ležely

²⁶⁸ FRANK, M. *Trunkene Männer*, s. 202-203.

mansfeldské statky, že kdyby se k němu hrabě Mansfeld odebral, učiní taková opatření, aby neunikl spravedlnosti.²⁶⁹ Hrabě tedy 15. března slíbil krajským úředníkům rukoudáním, že se dostaví do Prahy před místodržící. Mezitím se ve Šluknově, kde hrabě pobýval na zámku, ubytovalo asi 150 vojáků a navíc se k němu donesla zpráva, že asi tři míle odtamtud se pohybuje 30 až 40 mušketýrů, kteří si pro něho jdou. Hraběte to překvapilo, neboť dal kavalírský slib a potvrdil ho rukoudáním a nyní proti němu šli násilím. Rozhodl se tedy raději odcestovat na jiné své statky, odkud by se mohl bránit. Mušketýři však měli hraběti poskytnout ozbrojený doprovod při cestě do Prahy. Navíc byl jeho kvapný odjezd brán jako útek, neboť do poslední chvíle hrabě všem tvrdil, že se chystá na cestu do Prahy, v noci však osedlal koně a uháněl za hranice.²⁷⁰ Kardinál Arnošt Vojtěch z Harrachu si o tomto útěku poznamenal do svého deníku: „*Hrabě z Mansfeldu, který byl předvolán do Prahy kvůli smrti své manželky, odcestoval ze svých statků a nikdo neví kam.*“²⁷¹

Kníže z Ditrichštejna apeloval na místodržící, zejména svého švagra Bernarda Ignáce z Martinic, aby byly vynaloženy všechny prostředky na zjištění místa pobytu hraběte. Požadoval, aby byl zadržen a dopraven před zemské právo.²⁷² Karel Adam zase posílal na Pražský hrad písemné omluvy, že se nemohl dostavit kvůli jistým komplikacím a zejména kvůli své nemoci. Prosil místodržící, aby to nebrali jako neposlušnost, a slíbil, že se po vyléčení dostaví osobně. A problémy měl hrabě Mansfeld vskutku nemalé - k obvinění ze zabití své choti a nalomenému zdraví se posléze přidaly i potíže finanční.²⁷³ Dluhy a nedoplatky hraběte narostly do takových výšek, že situace již nebyla déle udržitelná a došlo k sekvestraci jeho českých statků v nepřítomnosti.²⁷⁴ Ten se se svým advokátem Schostallem sice pokoušel na dálku písemně bránit a hájit, leč marně. Statky mu byly odejmuty a on musel vyžít z nepřilíš velkého kapesného, jak si v dopise stěžoval.²⁷⁵

²⁶⁹ NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482, 9. 3. 1658.

²⁷⁰ MZA Brno, RA Ditrichštejnů, inv. č. 2073, kart. 526, léta 1658-1665, list z 12. 4. 1658.

²⁷¹ „*Der graf von Mansfeldt, so nacher Prag in materi seiner verstorbenen gemahell citirt worden, solle sich gahling von seinen guet absentirt haben, ohne das man weiß wohin.*“ Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv Wien, Familienarchiv Harrach, Karton 399, Tagebuch des Kardinals Ernst Adalbert Harrach vom 1. Januar 1656 bis 31. Dezember 1660, fol. 169. Kardinál z Harrachu (1598-1667) byl velmi významnou osobností své doby se zájmem o kulturu, aktuální dění a především o středoevropskou šlechtu. Jeho deníky jsou velmi cenným zdrojem historických informací. CATALANO, Alessandro von. *Kardinal Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667) und sein Tagebuch*. In: *Frühneuzeit-Info*. Heft 2. Wien 12/2001, s. 71-78. ISSN 0940-4007. Catalano ve spolupráci s Katrin Kellerovou vydá letos deníky tiskem.

²⁷² NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482, dopis z 23. 3. 1658.

²⁷³ Jednalo se zejména o nevyplacené mzdy šluknovských a hanšpašských sloužících ve výši 5.457 a 2.583 zlatých. Tamtéž, 26. 4. 1658.

²⁷⁴ Touto tematikou se zabývá Aleš Valenta. K porovnání VALENTA, Aleš. *Bankrot Karla Kajetána Buquoye: geneze, průběh důsledky*. In *Jihočeský sborník historický* 76, 2007, s. 58-96. ISSN 0323-004X.

²⁷⁵ NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482, psaní vložené v listě královského prokurátora pražským místodržícím 6. 8. 1658. Do vyjednávání se zapojila také sestra Karla Adama Sofie Agnes Ditrichštejnská z Mansfeldu s Janem Františkem Trautsonem, manželem jejich sestry Kristiny Alžběty Trautsonské z Mansfeldu.

Hrabě Karel Adam z Mansfeldu odeslal v dubnu 1658 list císaři, v němž prohlašoval, že byl neprávem obviněn ze zapříčinění smrti své ženy. Jelikož se prý obával, že by mohl být zatčen, uprchl z Čech na mansfeldké hrabství²⁷⁶ a prosil císaře o ochranu, aby se mohl bránit takovému bezpráví. Podle Obnoveného zřízení zemského totiž v případě, že se obžalovaný do určené lhůty nedostaví k pražskému úřadu a navíc uprchne za hranice, mohlo být na obžalovaného uvaleno stanné právo. Obžalovaný však měl možnost zplnomocnit určitou osobu, která by za něho jednala. Je tedy možné, že tak učinil a pověřil svého advokáta.

V korespondenci z následujících let byl řešen především sekvestrovaný majetek a nemalé dlužné položky hraběte. Ač mohla sekvestrace vypadat jako další nepříjemná komplikace pro Karla Adama, on ji paradoxně využil ve svůj prospěch. Již v listopadu 1658 žádal Mansfeldův právní zástupce o vyplacení 1 000 zlatých ze zabavených panství. Hrabě Mansfeld pobývajících stále v Říši dlouho stonal a léčba stála hodně peněz, a proto podle jeho slov již neměl finanční prostředky na cestu zpět do Království českého, aby mohl prokázat svou nevinu.²⁷⁷

Zatímco probíhalo jednání o nároku na vyplacení požadované částky hraběti, ditrichštejnský advokát žádal místodržící, aby nebyly blokovány dlužné výsluhy sloužících, neboť po sekvestraci přišli o práci a potřebují peníze na obživu.²⁷⁸ Ti vyslyšeli prosbu Dr. Preibische a přikázali hejtmanům litoměřického kraje, aby byla sloužícím vyplacena polovina ze zbylé dlužné renty, což by jim prozatím na nejnutnější obživu mělo stačit.²⁷⁹ Nevíme, zda byly hraběti z Mansfeldu finanční prostředky vyplaceny, ale v červnu téhož roku pro svého bratra a švagra vymohli kněžna Ditrichštejnská z Mansfeldu a hrabě Trautson vydání 800 zlatých do Frankfurtu nad Mohanem, kde zřejmě tou dobou pobýval. Navíc ho v dopise adresovaném císaři obhajovali, „... že náš bratr a švagr byl v mnoha ohledech nevinně obviněn ...“,²⁸⁰ z Čech utekl ze strachu, poté byl nemocen a kvůli špatným instrukcím se nedostavil zpět, aby se ospravedlnil a zatím pobýval v Sasku. Oba pisatelé se zasazovali o to, aby byl proces proti hraběti zrušen. První část žádosti byla vyřízena kladně a peníze byly

Tvrdila, že hraběte poškodilo obvinění z týrání manželky a nedostavil se do Čech částečně kvůli nemoci a z části kvůli špatným instrukcím. Zabavení majetku se dotklo celé široké rodiny a způsobilo mezi příbuznými rozbroje. Nakonec se podařilo, aby obě panství zůstala v mansfeldském držení. Majitelkami panství Šluknov i Hanšpach se staly sestry Karla Adama.

²⁷⁶ Mansfeldské psaní dorazilo do Vídně k rukám kancléře panovníka 20.4. 1658. NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482.

²⁷⁷ Tamtéž. List mansfeldského advokáta Schostalla z listopadu 1658 byl adresován pražským místodržícím.

²⁷⁸ Tato starostlivá prosba byla vyslána do Prahy 4. 3. 1659. Tamtéž.

²⁷⁹ Pražští místodržící reagovali velmi pohotově a list s příkazem splnění požadavku byl odeslán již 12. 3. 1659. Tamtéž.

²⁸⁰ „... daß Unser bruder und schwager in vile weeg unschuldiger weise bezüchtiget wird ...“. Dopis do kanceláře císaře datovaný 17. 6. 1659. Tamtéž.

hraběti poslány po jeho zplnomocněncích (jeho sestra a švagr), za což později panovníkovi poslal vřelé poděkování spolu s omluvou za svou nepřítomnost v českých zemích, ale proces pokračoval i nadále.

Nejen že se Karel Adam z Mansfeldu po vydání peněz neukázal u českého zemského soudu, aby se obhájil, jak tvrdil, dokonce v lednu roku 1660 napsal z Hamburku opět císaři, že potřebuje další peníze na své výživné a zejména pro to, aby se mohl vrátit domů. Zřejmě si řekl, že když už mu to jednou vyšlo, proč to nezkusit znovu. Uvedl zde, že kvůli své chorobě a dalším okolnostem dluží 3000 až 4000 zlatých. Zároveň prosil císaře, aby pro toto své prodlení neupadl v jeho nemilost a aby mu bylo dovoleno vrátit se na své statky v Čechách, kde by pobýval do rozhodnutí soudu a odkud by mohl volně cestovat.²⁸¹ O rozhodnutí Leopolda I. ohledně této horentní sumy nemáme informace. V červnu téhož roku byl hrabětem z Mansfeldu vyslán do litoměřického kraje delegát, který měl převzít pro svého pána stvrzenku na 300 zlatých na výživné a cestovní náklady. Je tedy možné, že panovník odmítl hraběti vyplatit požadované tisíce a přispěl mu nejnütnějšími financemi na cestu zpět s tím, že se musí co nejdříve vrátit, když si nechal peníze vydat.²⁸²

Na neustále ataky ze strany Karla Adama z Mansfeldu na zvýšení výživného reagovala žalující strana. Ditrichštejnský právní zástupce vyhotovil protestující dopis místodržícím, kde se rozhořčoval, že hrabě Mansfeld nemá nárok na tyto své požadavky, a k tomu připojil spoustu argumentů, proč mu nemá být vyhověno. Opakoval již několikrát výše zmíněná fakta, zejména poukazoval na jeho útěk před spravedlností před více než dvěma lety a také kritizoval, že si hrabě vyžádal 1000 zlatých od císařského dvora ne sám, ale prostřednictvím dalších osob, a navíc se jednalo o nějakou pochybnou machinaci. Z jeho slov vyplývá, že se Karel Adam pokusil uchytit u švédského panovnického dvora, ale byl odmítnut poté, co se přiznal, že je již třetím rokem na útěku. Dále mu bylo trnem v oku, že i přes již mnohokrát vyřčené sliby nedocházelo k žádnému vývoji v procesu, který byl proti němu veden při deskách zemských. A neposlední řadě nebyla podle Dr. Preibische sekvestrace statků zadluženého hraběte provedena správně a spravedlivě. Advokát se domníval, že pokud hrabě měl prostředky na cestování po Říši, mohl je použít na cestu z mansfeldského hrabství do Prahy, proto požaduje další finance neoprávněně.²⁸³

²⁸¹ Žádost byla vyhotovena hrabětem z Mansfeldu 24. 1. 1660 a k rukám vídeňského kancléře panovníka se dostala 17. 4. 1660. NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482.

²⁸² Korespondence mezi pražskými místodržícími a hejtmany litoměřického kraje ohledně vydání peněz určených pro hraběte z Mansfeldu prostřednictvím jím poslaného delegáta probíhala 14. 6. 1660. Tamtéž.

²⁸³ Protestující list zaslal Dr. Preibisch místodržícím 29. 7. 1660. Tamtéž.

Na tento ditrichštejnský protest reagovala protistrana s tím, že kníže z Ditrichštejna a jeho advokát znevažují královské rozhodnutí, když o něm pochybují. Dále mansfeldský delegát uvedl, že hrabě působil zcela legálně ve švédských službách po jeho jmenování a uvedení. Již dříve bylo sjednáno, že hrabě nebude nikým haněn, což nyní ditrichštejnská strana porušila tím, že ho neustále očerňuje, aniž by byl Karel Adam dosud uznán vinným, což by ho mohlo poškodit před okolím. Co se týkalo peněz, stanovil si za svou osobu písemně včas zplnomocněnce, kteří měli za něho jednat. Také zde objasnil, na jaké pochybné machinace ditrichštejnský právní zástupce narážel. Peníze mu byly poslány po dvou osobách, které obdržely příkaz, aby je dovezly zpět do Šluknova, kdyby Karla Adama na hrabství nezastihly. Což se také stalo, neboť se hrabě na hrabství Mansfeld zdržoval jen zřídka, častěji pobýval u svých známých v Brunšvicku, kde byl právě v tu dobu na devítidenní pobožnosti, a občas se také odebral ke švédskému dvoru. Švédský král Karel X. Gustav dal hraběti svolení k pobytu u dvora, i přesto že byl informován o záležitosti ohledně smrti manželky hraběte.²⁸⁴ Karel Adam dokonce podle jeho slov rytířsky odpřísáhl svou nevinu také v Hamburku před zraky několika tisíců lidí, kde padl na kolena, což si ditrichštejnský právník mohl mylně vyložit jako kající gesto odmítnutého hraběte.

V listě byla dále vyjmenována již známá fakta, proč se hrabě dosud nemohl do Prahy dostavit. Sekvestrace i vše ostatní bylo vykonáno podle práva a ditrichštejnský advokát nepodloženě zpochybňuje královský reskript, neboť hrabě Mansfeld má právo na to, aby si vyžádal výživné a cestovní náklady ze svých statků. A na námitku, že si může vzít potřebné finance ze svých statků na hrabství Mansfeld, odpověděl, že praděd hraběte Bruno z Mansfeldu byl daleko více vinen, že jsou nyní mansfeldké državy tolik zadlužené, než samotný Karel Adam. Z podílu hraběte z Mansfeldu jsou tedy umořovány již dříve nabyté dluhy na bydlení a na regále důlním a dalších. Neví tedy, kde by měl peníze na obživu vzít, když si v této těžké době nemůže ani obstarat žádné lidi, kteří by mu sloužili. Mansfeldův delegát tedy prosil za svého pána, aby mu byla výplata peněz co nejrychleji povolena.²⁸⁵

Finanční prostředky byly tedy hraběti vyplaceny, o čemž byl vyrozuměn i ditrichštejnský advokát, který již nic nenamítal snad proto, že doufal, že poté již začne být proces konečně projednáván. Celá kauza se však i nadále protahovala. V dochovaných listech

²⁸⁴ Švédský král (1622-1660) vedl v této době tažení proti Dánsku. Na pomoc Dánsku vyslali svá vojska Braniborsko, habsburská monarchie a polsko-litevské soustátí. Téměř celý svůj pobyt na trůnu Karel X. Gustav (1654-1660) proválčil a švédské války ukončila až jeho předčasná smrt. ENGLUND, Peter. *Nepřemožitelný. Historie první severní války*. Praha, 2004, s. 500-665. ISBN 80-7106-490-4.

²⁸⁵ Dopis mansfeldského delegáta Brosemana místodržícím z léta roku 1660. NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482.

z roku 1660 se vesměs řešilo vyplacení pohledávek, kterých se věřitelé neustále hlasitěji dožadovali. V prosinci 1660 se hrabě snažil narušit právoplatnost na něho podané ditrichštejnské žaloby s odůvodněním, že nebyl obviněn podle soukromého práva, nýbrž jako zločinec, na což poukazoval již dříve sám královský prokurátor. A užitek z jeho statků mu byl odepřen zejména na základě této chybné žaloby.²⁸⁶

V lednu 1661 se hrabě opět osmělil a pokusil se argumenty přesvědčit panovníka, že nutně potřebuje 6000 zlatých ze svých statků k umoření dluhů v Hamburku. Před jejich splacením nemůže odejít, protože by mohl být obviněn z úskoku, tudíž se nemůže odebrat do Prahy kvůli dořešení kriminálního procesu. Obhajoval se tím, že veškeré dluhy zdědil po svém otci a u jeho jména se v deskách zemských nenacházely žádné dlužné položky. Aby přidal na váze svým slovům, podotkl navíc v dopise, že se v nekatolickém prostředí cítí být ohrožen na těle i na duši, na což zřejmě katolický panovník slyšel a v dubnu poslal písemný příkaz do Prahy, aby hraběti byla vydána celá suma ve výši 6000 zlatých.²⁸⁷ Ihned poté následovaly opětovné protesty ditrichštejnské strany. Dr. Preibisch argumentoval tím, že se jedná již o třetí vydání peněz ze sekvestrovaných panství oproti příslibu návratu zpět do českých zemí a dostavení se k zemskému soudu, ale doposud tak hrabě neučinil. Vyplacení částky podmiňoval tím, že se mají finance odeslat do Hamburku do tamní panovnické rezidence, nebo je svěřit do jistých rukou důvěryhodné osoby v místě, kde hrabě Mansfeld pobývá, aby dohlédla na správné využití peněz, tedy na umoření dluhů a návrat do Prahy. Ditrichštejnské námitky však rázně ukončil v únoru téhož roku panovník nařízením o neprodleném vyplacení částky.²⁸⁸ Zřejmě v této době byla tedy stanovena výše výživného pro hraběte z Mansfeldu a v listech se uvádí roční renta 6000 zlatých.²⁸⁹

V Obnoveném zřízení zemském byly stanoveny na každý krok v průběhu procesu lhůty, jež se pohybovaly vždy v řádu několika týdnů, navíc bylo možné žádat o odklady. Obviněný hrabě z Mansfeldu, jenž stále pobýval na svobodě, se svým advokátem toho hojně

²⁸⁶ NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482. Karel Adam z Mansfeldu se takto hájil v listu z 20. 12. 1660.

²⁸⁷ Korespondence hraběte z Mansfeldu a pražských místodržících z ledna 1661. Tamtéž.

²⁸⁸ Ditrichštejnský právník neuspěl s námitkou proti vyplacení dalších peněz Mansfeldovi sepsanou v lednu 1661. Naopak popudil panovníka, který ihned v únoru nařídil bez dalších námitek vydání velkého obnosu. Tamtéž. Zarážející je fakt, že Leopold I. vycházel vstříc muži, jenž uprchl před spravedlností a navíc pobýval u dvora habsburského nepřítele.

²⁸⁹ Majiteli sekvestrovaného panství bylo vždy vypláceno jakési kapesné, jehož výši navrhoval sekvestrátor. Výše výživného měla být odvozena od výnosů statků. V tomto případě se shodovala s potřebou, kterou hrabě Mansfeld již dříve označil jako nezbytně nutnou vzhledem ke své tíživé situaci. Pro šlechtice zvyklého žít v přepychu to však většinou znamenalo nutnost uskromnit se. Víme, že například Karlu Kajetánu Buquoyovi byla v roce 1735 ze zabaveného novohradského panství vyměřena částka 4000 zlatých. Šlechtic ale dlouho u císaře protestoval a bojoval za její navýšení přesvědčen, že s tímto obnosem nemůže vést vzhledem ke svému stavu plnohodnotný život. O tomto případě více: VALENTA, A. *Bankrot*, s. 58-98, o výživném pak s. 89-90.

využívali, žádali odklady a vznášeli protesty, aby získali čas. Sporné strany měly také právo podat výhrady proti svědkům. V lednu roku 1661, tedy tři roky po násilné smrti, se ještě mansfeldský právní zástupce oháněl tím, že si přeje, aby byli vyslechnuti svědci hraběte.²⁹⁰

Ditrichštejská strana se však nevzdávala a i v listech z následujícího období se vyskytují protesty proti vyplacení celé výše roční mzdy.²⁹¹ Námitky byly od března 1662 podpořeny údaji o špatném hospodaření na mansfeldských sekvestrovaných statcích, i přesto všechno měla být hraběti vyplacena celá podpora. Za svého nepřítomného bratra si na špatné hospodaření a velké daně stěžovala u císaře Sofie Agnes Ditrichštejská z Mansfeldu. Jako důsledek nespokojenosti měla proběhnout na mansfeldských statcích speciální inspekce. Touto problematikou se zde zabývat nebudeme, vraťme se k obvinění Karla Adama z Mansfeldu ze zapříčinění úmrtí své manželky.

Šetření nijak kupředu nepostoupilo a nakonec bylo v květnu 1662 přerušeno smrtí Karla Adama z Mansfeldu. Arnošt Vojtěch z Harrachu si ve svém deníku 16. června 1662 poznamenal: „*Ríká se, že hrabě z Mansfeldu zemřel v Hamburku na nějakou cizí nemoc*“.²⁹² O jaké smrtelné onemocnění šlo, nelze zcela přesně určit, mohlo se však jednat o syfilis. V korespondenci z následujících čtyř let se ústředním tématem staly zděděné nebožtíkovy dluhy. Zejména se jednalo o složité a zdlouhavé vyjednávání mezi Sofií Agnes Ditrichštejskou z Mansfeldu, po jejímž boku stál přítel Jan Jáchym Slavata z Chlumu a Košumberka, a jistým Maxmiliánem Pankrácem von Bürenem ze Saska. Ten na kněžnu dokonce podal žalobu kvůli nesplacení dluhu 100 tisíc zlatých.²⁹³

Co se týká původní obžaloby hraběte z Mansfeldu, v březnu 1666 poslal Ferdinand z Ditrichštejna císaři prostřednictvím úředníků desk zemských žádost kvůli stále ještě nedořešenému procesu. Sestra zesnulého hraběte z Mansfeldu a vdova po Maxmiliánovi z Ditrichštejna se spolu s Janem Jáchymem Slavatou z Chlumu a Košumberka postarali o to, aby byl případ zahrán do ztracena, s čímž ovšem Ferdinand nesouhlasil. Sofie Agnes Ditrichštejská z Mansfeldu tehdy navrhovala svému nevlastnímu synovi vyrovnání.²⁹⁴ Ferdinand však takové řešení odmítl a žádal panovníka, aby přikázal znovuotevření případu a

²⁹⁰ Akta mansfeldského případu skončila ve fázi přípravné a ani se nedostala k zemskému soudu.

²⁹¹ Zejména se jednalo o dopis z února 1662. NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482.

²⁹² „*Man saget das der graf von Mansfeldt zu Hamburg gestorben seye an einer außlendischen khranckheit.*“ Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv Wien, Karton 400, Tagebuch des Kardinals E. A. Harrach vom 1. Januar 1661 bis 31. Dezember 1665, fol. 96. Hrabě zemřel 30. 5. 1662 v pouhých 33 letech, aniž by po sobě zanechal nějaké potomky.

²⁹³ Korespondence z doby po smrti hraběte z Mansfeldu do prosince 1666. NA Praha, SM, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482.

²⁹⁴ V listu z března 1666 císaři žádá kněžna Ditrichštejská z Mansfeldu o schůzku zástupců obou stran u desk zemských, kde by měla být akta případu probrána a následně uzavřena. Podle jejích slov by se ráda s nevlastním synem pokojně vyrovnala a opět nastolila mír. Tamtéž.

prozkoumání akt u desek zemských a na dalších místech tak, aby byl zachován stávající právní pořádek. Až si kněžna a hrabě Slavata seženu právníky, měl by být případ podle knížete opětovně projednán. Takový postup navrhoval Ferdinand a v psaní prosil panovníka o vyjádření jeho názoru.²⁹⁵

Tímto dopisem končí veškeré informace o dalším průběhu kauzy a nadále bychom mohli již pouze hádat, co se událo. Jisté však bylo, že obžalovaný byl již mrtev a nebylo tedy koho potrestat. Za snahou o zjištění pravdy se mohla skrývat potřeba dokázat svá tvrzení a ukázat prstem na rodinu viníka bez ohledu na to, že oba rody byly velmi úzce příbuzensky propojeny. Je však otázkou, zda by se skutečná pravda dala nelézt, neboť pohled na celou událost nebyl, ani již nikdy nemohl být, objektivní, když chybělo stanovisko obviněného hraběte. To, že téměř ihned po manželčině smrti uprchl za hranice, a i přes četné sliby se nedostavil do Prahy, aby učinil výpověď, by mohlo vést k úvaze, že byl hrabě vinen. A vydaná svědectví tomu nahrávají. I přesto se však jedná o pouhou dedukci, neboť bez potvrzení soudem nelze obžalovaného prohlašovat za vinného.

²⁹⁵ Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv Wien, Familienarchiv Harrach (Mappen und Rollen), Historica, Karton 793, Mannsfeld Graf Karl Adam-Fürst Ferdinand von Dietrichstein gegen ihn propter uxoricidium 1666.

Závěr

Ač se to možná na první pohled nezdá, mají oba případy, které jsem na základě dochované korespondence podrobně prozkoumala, mnoho společných rysů. V této kapitole se pokusím porovnat spor vzniklý v rodině Bernarda Ignáce z Martinic s konfliktem, který se odehrál ve Šluknově u Mansfeldů.

Příběhy nevydařených manželství, které známe, by se zajisté daly typologicky rozdělit například podle příčin vzniku neshod. Takovéto členění jsem nastínila v části věnované problematickým párům, v níž jsem uvedla nejčastější příčiny hádek, fyzických napadení či vražd v manželských svazcích (majetek a finance, sexualita, povinnosti manželek, alkohol, násilí). Ke každé z nich jsem pak připojila příběh, jenž se udál ve šlechtické raně novověké rodině. Ačkoliv by šla tato typologie podrobněji rozvést, já se nyní budu zabývat především dvěma nově zrekonstruovanými spory, které mezi sebou porovnám. Podívám se zejména na to, z jakých důvodů konflikt mezi manželi vyvstal, jak byl řešen a vyřešen, a zda postupy odpovídaly normativním požadavkům.

Oba případy se dají podle výše zmíněné typologie zařadit mezi spory vzniklé kvůli fyzickému násilí. Problematika je však mnohem složitější, neboť se jednalo o soubor různých faktorů. V prvním konfliktu lze za zcela prvotní problém označit finanční otázku. Mladá šlechtična Klára Rozálie Martinická z Kounic byla pravděpodobně ze své původní rodiny zvyklá na určitý standart a životní styl, kterého se ani po sňatku s Jaroslavem Bernardem z Martinic nechtěla vzdát. Nelíbila se jí výše výživného, jež dostávala od svého manžela. A jelikož se tato šlechtična nebála dát hlasitě najevo svůj nesouhlas, s největší pravděpodobností na toto téma probíhaly v mansfeldském paláci hádky. Manžel se mohl cítit uražen, že jeho choť nebyla ve všem poslušná, jak se na dobrou ženu slušelo, a stavěla se mu na odpor. Klára Rozálie byla zase dotčena Jaroslavovým chováním, které neodpovídalo jejímu stavu a vznešenému původu. Jedna z výměn názorů přerostla v ostřejší slovní napadení a fyzický útok, po kterém Klára opustila muže, což byl na tu dobu odvážný vzdor.

V porovnání s druhou kauzou se martinické problémy mohou jevit jako malicherné. V mansfeldské rodině se jednalo především o kruté fyzické týrání, při kterém šlo o život. Toto špatné zacházení hraběte s manželkou mohlo zapříčinit opět uražené mužství. Marie Terezie Mansfeldská z Ditrichštejna byla po nocích trýzněna opilým manželem, proto ze strachu z něj mohla chtít snížit promile kolující v jeho krvi naředěním vína. Karel Adam její jednání však mohl brát opět jako důkaz neposlušnosti a zasahování do mužských záležitostí, do kterých ženě nic není. To, že jednala za jeho zády a proti němu, zřejmě považoval za útok na váženost

hlavy rodiny, navíc se tak pravidelně dělo před očima a ušima poddaných. Trestání nepoddajné ženy se tím naopak ještě zhoršilo a agresivita vzrůstala, jak vyznívá z vydaných výpovědí služebnictva hraběcího páru. Stejně tak mohlo jít o pouhou záminku hraběte z Mansfeldu, aby měl důvod zbít svou ženu. V tomto případě je patrné, že ohrožení mužství bylo raně novověkou společností bráno jako opodstatněný argument pro důraznou nápravu manželky.

Obě šlechtičny pocházely ze stejné společenské vrstvy, ovšem v lecčems se hodně lišily. Klára Rozálie Martinická z Kounic vyrostla v mladou sebevědomou a nebojácnou dámu, která se neohroženě postavila za svá práva a odmítla se podřídít dobové představě pasivní a ve všem se bez námitek podřizující manželky. Těžko říct, zda měla povědomí o tom, co se před necelými dvaceti lety stalo její tetě Marii Terezií Mansfeldské z Ditrichštejna, a zda se mohla z jejího nešťastného osudu poučit.

Mnoho nevíme ani o tom, jestli se hraběnka Mansfeldská kromě tajného ředění vína muži bránila i jinak jeho násilnickému zacházení. Podle slov Ferdinanda z Ditrichštejna naznačila svou smutnou situaci v několika listech příbuzným. Poté, co se o tom dozvěděl její druh a začal jí kontrolovat odchozí korespondenci, již zřejmě neměla šanci volat o pomoc. Proč ovšem neodešla od svého muže, jako to udělala o několik let později její neteř? Vždyť k takovému jednání měla podstatně závažnější důvod. Je pravdou, že takto řešit tíživou životní situaci nebylo zvykem, ale měla i jiné možnosti jako například požádat o oddělení od stolu a lože. Marie Terezie se stala manželkou Karla Adama z Mansfeldu ve velmi mladém věku (15 let). Jako nezkušené děvče se tedy mohla obávat vystoupit proti svému pánovi. Většinou až ženy starší a životem protřelé se dokázaly bránit křivdě ze strany manžela vůči nim či dětem.

Marii Terezií by autoři mohli dát jako vzorný příklad do normativních textů, o kterých jsem se zmiňovala v předchozích kapitolách této práce, jež tvrdily, že manželky nemají vzdorovat a protivit se vůli manželů – tyranů. Jedinou jejich akcí mohla být modlitba za polepšení muže. Podle těchto spisů by hrabě z Martinic i hrabě z Mansfeldu měli právo napravit svou vzdorující ženu a naučit jí poslušnosti a absolutní podřízenosti. V rámci „čištění“ manželek bylo dokonce doporučováno přivést jí k rozumu prostřednictvím tělesného trestu. U Jaroslava Bernarda by se jeho reakce tudíž dala pochopit a omluvit tím, že byl ženou vyprovokován a jednou ztratil nervy. Ale Karel Adam zcela překročil rozumnou míru nápravy a spíše než o snahu manželku vychovat k poslušnosti se jednalo o nelidské týrání, které by si nezasloužila žádná žena, ať již by se provinila čímkoliv.²⁹⁶

²⁹⁶ ELIAS, N. *O procesu*, s. 266-280.

Tyranů podobných hraběti z Mansfeldu známe již několik. Také manželka Ferdinanda Leopolda Šporka se právem obávala o svůj život. Ferdinand Leopold Špork byl mladším bratrem známějšího barokního kavalíra Františka Antonína Šporka. Bratři přišli o své rodiče v mladém věku a František Antonín se staral o svého bratra. Ani přesto se mezi nimi nevytvořilo pevné pouto a jejich vztah by se dal označit za nepřátelský. Ferdinand Leopold surově nezacházel nejen se svou manželkou, která mu dala čtyři syny, ale i krutě trestal poddané. V roce 1693 byl dokonce odsouzen k peněžní pokutě za vraždu svého štolby. Když se jeho žena Apolonie Rozálie, rozená Vratislavová z Mitrovic dozvěděla, že její manžel nařídil kuchařovi, aby jí přidal do polévky jed, neváhala a požádala o rozvod, který byl v roce 1698 schválen. Rok poté se Apolonie Rozálie dokonce snažila docílit uvalení kurately na jejího bývalého muže. Ta byla stanovena až po dalším incidentu, jenž se odehrál v roce 1701, kdy Ferdinand Leopold Špork zranil dýkou svého komorníka, a správou Ferdinandových statků byl pověřen jeho bratr. Ferdinand Leopold byl sice zadržen a uvězněn, ale podařilo se mu uprchnout. Hrabě se netajil tím, že se chce pomstít svým příbuzným a to tím, že nechá svou ženu i bratra zavraždit a své zámky vypálit. Ferdinand Leopold si však najal velmi schopného advokáta, jemuž se podařilo svého klienta zprostit kurately.

Po návratu Ferdinanda Leopolda na jeho panství nedošlo k žádné změně, ničil vše, co bratr za jeho nepřítomnosti na panství vytvořil, nenavštěvoval mše a jedinou jeho činností bylo organizování divokých pitek, rozprodávání rodinného majetku a kupení dluhů. Manželka tedy zažádala o obnovení kurately, ale tentokrát již chtěla jeho majetek spravovat sama. Toto její jednání sblížilo oba bratry, kteří se spojili proti Apolonii Rozálii a označili ji za intrikánku. Nakonec byla kuratela zrušena a majetek rozdělen mezi rozvedené manžele. Dobré vztahy Františka Antonína Šporka s jeho švagrovou se však neobnovily a oba proti sobě stanuli dokonce před soudem.²⁹⁷ Na tomto příkladu vidíme, že pokud manžel usiloval ženě o život, jejím právem bylo požádat o ukončení manželství. Pokud by Apolonie Rozálie ihned nejednala, když se dozvěděla o plánovaném útoku na její osobu, a vyčkávala, mohla dopadnout stejně tragicky jako Marie Terezie Mansfeldská z Ditrichštejna.

Případu konfliktu mezi martinickým párem se v mnohém podobá další spor. Manželství Alžběty Lukrécie z Těšínska (druhá manželka) a knížete Gundakera z Lichtenštejna, kteří byli oddáni v roce 1618, trvalo sedm let. Pár měsíců po porodu třetího potomka odmítla Alžběta Lukrécie sdílet domov se svým mužem a jemu se nepodařilo přimět svou ženu k návratu. Počáteční příčinou neshod se stalo odmítnutí šlechtičny učinit svého

²⁹⁷ PREISS, P. *František Antonín Špork*, zejména s. 34, 94-100.

manžela spoluregentem Těšínského vévodství, kde vládl její bratr. Měla totiž obavy o duchovní život tamních luteránů, neboť Gundaker jakožto nejvyšší hofmistr císaře chtěl prosazovat katolickou víru. V roce 1625 tedy opustila společný domov a po smrti bratra se sama ujala vlády v Těšínském vévodství. V dopisech se pak manželé vzájemně napadali a dohadovali se, kdo na krachu manželství nese vinu. Alžběta Lukrécie v dopise manželovi poznamenala: „*jak málo miluje oheň vodu, tak máš jste mne kdysi miloval Vy.*“²⁹⁸ Také mu vyčítala, že si ji vzal jako kněžnu, ale choval se k ní hůř než ke služebnictvu. Gundaker její tvrzení popřel, podle jeho názoru dával své ženě vše potřebné a až poté, co se obklopila špatnými lidmi, jí snížil přísun financí. Rovněž v tomto vztahu hrálo určitou roli násilí. Alžběta Lukrécie se v jednom listu zmínila, že jí muž víckrát udeřil. Kníže se však bránil, že se tak stalo pouze jednou. Poté, co ho žena urazila, když napsala, že ona je jeho žena a on její sluha, odpověděl rozzuřený Gundaker, že její chování je nepřijatelné a on nebude trpět její panovačností. Pár se neusmířil a manželský klid se již neobnovil. I přesto k faktickému odloučení manželů nikdy nedošlo, zaniklo až smrtí Alžběty Lukrécie v roce 1653.²⁹⁹

Přejdeme ale zpět k porovnání původních dvou sporů. Proč k neshodám mezi manželi došlo, jsme již rozebrali. Kláry Rozálie se po přestěhování k matce ujal strýc Ferdinand z Ditrichštejna. A zde se dostáváme k postavě, která měla klíčovou úlohu v obou případech, neboť se jednalo o představeného ditrichštejnského rodu. Tyto hlavy rodů neměly zrovna lehkou úlohu, neboť se na ně s prosbami o pomoc obraceli všichni rodinní příslušníci. Stejně tak i matka Kláry Rozálie písemně osvětlila svému bratrovi, co se událo v rodině její dcery, a žádala po něm vyřešení nepříjemné situace. Ten se bez váhání spojil s Jaroslavovým strýcem jakožto nejvýše postaveným členem Martiniců a začalo zdlouhavé vyjednávání, během něhož se objevila spousta komplikací spojených s obavami o ohrožení cti rodu.

Za obvyklé jednání bylo považováno to, že manželé, jichž se sice celý problém dotýkal nejméně, pouze vyčkávali rozhodnutí rodin. I tyto stereotypy Klára Rozálie nabořovala. Ve vypjatých chvílích se opět projevila jako bojovnice a ještě několikrát do situace aktivně zasáhla. Jednalo se zejména o snahu domluvit se přímo s mužem na tom, zda má zájem na jejich usmíření. Hrabě z Martinic se však projevil jako zastánce konzervativních pravidel, a aby se vyhnul setkání s manželkou, raději tajně v noci odcestoval. I přesto si tato šlechtična uvědomovala, jaký by ji čekal život, kdyby došlo až k oddělení manželů od stolu a lože. Sice

²⁹⁸ „*so wenig das feur das wasser liebe, so wenig hetten eur liebden mich jemahls geliebd.*“ WINKELBAUER, Thomas. *Fürst und Fürstendiener: Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Wien, 1999, s. 520. ISBN 3-7029-0440-9 (Oldenbourg Wien). ISBN 3-486-64837-3 (Oldenbourg München).

²⁹⁹ BASTL, B. *Tugend, Liebe, Ehre*, s. 368. Podrobněji se o manželech, kteří byli po celé čtvrtstoletí rozhádání, zmiňuje WINKELBAUER, T. *Fürst und Fürstendiener*, s. 517-530.

by se svým mužem nesdílela domácnost, ale nemohla by se za jeho života znovu provdat. Nakonec se tedy přece jen před manželovou rodinou, která ji uraženě již nechtěla přijmout zpět, písemně ponižila a manželé se prostřednictvím Jaroslavova strýce usmířili.

Zajímavé by zajisté bylo podívat se rovněž na to, zda aktéři používali argumentace z dobových normativních spisů za účelem dovolávání se vlastní pravdy a poukázání na nevhodné chování protějšku. V dochované korespondenci k prvnímu sporu se občas mihly náznaky, z nichž se dalo vyčíst, že si zaangažované osoby byly vědomy, na jaká práva a povinnosti se mohou odvolávat. Například hrabě Jaroslav Bernard si postěžoval, že by se k němu Klára Rozálie měla chovat, jak se na dobrou ženu sluší, a plnit si manželské povinnosti. Manželka mu však nezůstala nic dlužná a požadovala po muži chování přiměřené jejímu stavu. Bohužel podrobněji se dopisovatelé o těchto požadavcích nezmínili. Karel Adam z Mansfeldu si rovněž byl vědom svých mužských práv a ať již oprávněně, či nikoliv se jich dožadoval a jakékoliv zpochybnění tvrdě trestal.

Z předchozí kapitoly víme, jak tragicky dopadla pasivita Marie Terezie Mansfeldské z Ditrichštejna. Své utrpení tiše a odevzdaně snášela až do úplného konce. Kníže Ferdinand z Ditrichštejna zde jednal z pozice jejího bratra, který se rozhodl nenechat viníka jejího předčasného skonu nepotrestaného. V první řadě si najal právního zástupce, sehnal výpovědi svědků, vyhotovil a zaslal žalobu úředníkům českého zemského soudu. Jelikož byl hrabě z Mansfeldu obviněn z vraždy, celá událost se dostala do zcela jiné roviny a vyjednávání se stalo záležitostí boje mezi advokáty obou stran. Karel Adam místo, aby očistil své jméno, uprchl za hranice Českého království a i přes četné sliby se již zpět kvůli vydání svého svědectví nikdy nevrátil. Právní zástupci žalobce i obviněného nejčastěji komunikovali s pražskými místodržícími, kteří jejich akta posílali dále do Vídně císaři. Občas sepsal osobní dopis panovníkovi sám Karel Adam z Mansfeldu, aby mu osvětlil svá stanoviska, poprosil ho o zachování přízně a vyžádal si finance na umoření svých dluhů. Viník nakonec nebyl označen, ani potrestán, neboť z důvodu skonu obžalovaného k soudnímu přelíčení nikdy nedošlo.

Ukazuje se, jak se v očích dvou šlechtičen lišilo vnímání postavení barokní manželky. Jedna z těchto dam se projevila jako žena uvědomělá a bojovná, která rozhodně nebude mlčky trpět příkoří ze strany muže. Druhá zmiňovaná se však bála se důrazněji ohradit proti manželovi, a zaplatila tak daň nejvyšší. Je sice pravdou, že oba případy se odehrály v rozdílném časovém horizontu, ale nedělilo je ani dvacet let. Spíše se domnívám, že záleželo na povaze ženy a zejména na její výchově. Z pohledu manželů se nezdá být tak znatelný rozdíl. Muži se většinou drželi konzervativních zásad ohledně chodu manželství a rozdělení

rolí jeho členů. Samozřejmě rovněž zde platilo, že individuálně reagovali na případné výstřelky své ženy a různě tvrdě prosazovali domácí pořádek. Některý muž jednal trpělivěji, jiný bral manželčinu neposlušnost jako nehorázné narušení Božího řádu a ohrožení vlastní pozice a v závislosti na tom pak také jednal.

Soupis pramenů a literatury

a) Prameny nevydané

Allgemeines Verwaltungsarchiv – Finanz- und Hofkammerarchiv Wien, Familienarchiv Harrach:

Karton 399, Tagebuch des Kardinals Ernst Adalbert Harrach vom 1. Januar 1656 bis 31. Dezember 1660.

Karton 400, Tagebuch des Kardinals E. A. Harrach vom 1. Januar 1661 bis 31. Dezember 1665.

Karton 460, Tagebuch des Kardinals E. A. Harrach vom 1. Januar bis 28. Dezember 1654. (Mappen und Rollen), Historica, Karton 793, Gräfl. Mannsfeld' sche Familie-Grabschriften.

(Mappen und Rollen), Historica, Karton 793, Mannsfeld Graf Karl Adam-Fürst Ferdinand von Dietrichstein gegen ihn propter uxoricidium 1666.

MZA Brno, RA Ditrichštejnů:

inv. č. 2910, kart. 649, rok 1676. (Kníže Ferdinand jako prostředník v manželské rozepři hraběte Jaroslava z Martinic se svou ženou Klárou, rozenou hraběnkou z Kounic.)

inv. č. 2073, kart. 526, léta 1658-1665. (Smrt hraběnky Marie Terezie z Ditrichštejna rukou jejího manžela Karla Adama z Mansfeldu a s tímto hrozným činem související soudní přelíčení a korespondence.)

NA Praha:

Stará manipulace, inv. č. 2220, sign. M 39/6, kart. 1482. (Proces s Karlem Adamem z Mansfeldu kvůli týrání jeho ženy Marie Terezie, rozené hraběnky z Ditrichštejna a akta ohledně sekvestrace jeho panství Šluknov a Lipová a požadavky věřitelů.)

SOA Zámorsk:

RA Colloredo-Mannsfeldů, neinv., provizorně kart. 36. (Opisy korespondence zabývající se obviněním Karla Adama z Mansfeldu ze zavraždění své ženy, léta 1658 – 1665.)

RA Šliků, inv. 257, kart. 27. (Spisy týkající se rozvodu Otty z Friedbergu s Marií Sidonií Šlikovou, dcerou Jindřicha Šlika v letech 1661 – 1663.)

b) Prameny vydané

Akta všech těch věcí 1547. Praha b. d.

CATALANO, Alessandro von. *Kardinal Ernst Adalbert von Harrach (1598-1667) und sein Tagebuch.* In: *Frühneuzeit-Info.* Heft 2. Wien 12/2001, s. 71-78. ISSN 0940-4007.

DVORSKÝ, František (ed.). *Listy paní Kateřiny z Žerotína rozené z Valdštejna I-II.* Praha, 1894-1895.

DVORSKÝ, František (ed.). *Mateř a dcera Zuzany Černínové z Harasova. Listy Alžběty Homutovny z Cimburka a Elišky Myslíkovny z Chudenic.* Praha, 1890.

DVORSKÝ, František (ed.). *Staré písemné památky žen a dcer českých.* Praha, 1869.

DVORSKÝ, František (ed.). *Zuzana Černínová z Harasova. Dopisy české šlechtičny z polovice 17. století.* Praha, 1886.

FUČÍKOVÁ, Eliška (ed.). *Tři francouzští kavalíři v rudolfínské Praze: Jacques Esprinchar, Pierre Bergeron, François de Bassompierre.* Praha, 1989. ISBN 80-7038-043-8.

HEJNIC, Josef (ed.). *Pamětní nápis Bernardu Ignácovi z Martinic. Napsal Bohuslav Balbín.* Praha, 1988.

Dr. JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Obnovené právo a Zřízení zemské dědičného království Českého. Verneuerte Landes-Ordnung des Erb-Königreichs Böhmen 1627.* Praha, 1888.

Dr. JIREČEK, Hermenegild (ed.). *Obnovené zřízení zemské dědičného markrabství moravského.* Brno, 1890.

KOCÍN Z KOCINÉTU, Jan. *Abeceda pobožné manželky a rozšafné hospodyně.* In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku.* Praha, 2009, s. 265-312. ISBN 978-87271-08-7.

MAREK, Pavel (ed.). *Svědectví o ztrátě starého světa. Manželská korespondence Zdeňka Vojtěcha Popela z Lobkovic a Polyxeny Lobkovické z Pernštejna.* České Budějovice, 2005. ISBN 80-7040-804-9.

PALACKÝ, František. *Přehled současných nejvyšších důstojníků a úředníků.* In CHARVÁT, Jaroslav (ed.). *Dílo Františka Palackého I.* Praha, 1941.

PLICHTA, Alois (ed.). *O životě a umění. Listy z Jaroměřické kroniky 1700-1752.* Jaroměřice nad Rokytnou, 1974.

RATAJOVÁ, Jana (ed.). *Alžběta Lidmila z Lisova. Rodinné paměti.* Praha, 2002. ISBN 80-86197-37-9.

- RATAJOVÁ, Jana. Manželství v české literatuře raného novověku. In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2009, s. 733-775. ISBN 978-87271-08-7.
- RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2008. ISBN 978-80-86197-95-1.
- RATAJOVÁ, Jana. Panna a panenství / panic a panictví v české literatuře raného novověku. In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2008, s. 542-591. ISBN 978-80-86197-95-1.
- RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2009. ISBN 978-87271-08-7.
- ROSACIUS SUŠICKÝ, Jan. Čest a nevinna pohlaví ženského. In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2009, s. 121-264. ISBN 978-87271-08-7.
- ROSACIUS SUŠICKÝ, Jan. O svornosti manželské. In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2009, s. 11-120. ISBN 978-87271-08-7.
- SKÝBOVÁ, Anna (ed.). *Listy bílé paní rožmberské*. Praha, 1985.
- STORCHOVÁ, Lucie. Gender a „přirozený řád“ v českojazyčných diskurzech vdovství, panenství a světectví raného novověku. In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Nádoby mdlé, hlavy nemající?: diskursy panenství a vdovství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2008, s. 508-541. ISBN 978-80-86197-95-1.
- STORCHOVÁ, Lucie. Vedení manželství a etika sebe samé (ho) v českých preskriptivních spisech 16. a 17. století. In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2009, s. 776-820. ISBN 978-87271-08-7.
- STREJC ZÁBŘEŽSKÝ, Jiřík. Zrcadlo poctivé a šlechtné ženy a hospodyně. In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2009, s. 313-338. ISBN 978-87271-08-7.

THADEUS MEZIŘÍČSKÝ, Jan. Vysvětlení o stavu manželském. In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2009, s. 339-490. ISBN 978-87271-08-7.

TISCHER, František (ed.). *Dopisy Sylvie hraběnky Černínové, rozené Caretto-Millesimovy, s chotěm jejím Heřmanem hrabětem Černínem z Chudenic z let 1635 – 1651*. VKČSN 1908. Praha, 1909.

ZEDLER, Johann Heinrich. *Grosses vollständiges Universallexicon aller Wissenschaften und Künste*, sv. 7, 17, 19 (digitalizovaná verze na www.zedler-lexikon.de).

ŽALANSKÝ PHAËTON, Havel. Knížka o ctnosti anjelské. In RATAJOVÁ, Jana – STORCHOVÁ, Lucie (edd.). *Žena není příšera, ale nejmilejší stvoření boží: diskursy manželství v české literatuře raného novověku*. Praha, 2009, s. 491-561. ISBN 978-87271-08-7.

c) Literatura

BASTL, Beatrix. *Mezi Mocí a Bezmocí. Úvahy o každodenním životě šlechticů v raném novověku*. In *Dějiny a současnost* 3, 1994, s. 24-26. ISSN 0418-5129.

BASTL, Beatrix. *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*. Wien-Köln-Weimar, 2000. ISBN 3-205-99233-4.

BECKER-CANTARINO, Barbara. Die Böse Frau und das Züchtigungsrecht des Hausvaters in der frühen Neuzeit. In WALLINGER, Sylvia - JONAS, Monika (edd.). *Der Widerspenstigen Zähmung. Studien zur bezwungenen Weiblichkeit in der Literatur vom Mittelalter bis zur Gegenwart*. Innsbruck, 1986, s. 117-132. ISBN 3-85124-115-0.

BŮŽEK, Václav. Der Weg zur Synthese. Die Gesellschaft der böhmischen Länder 1526-1740 in der Historiographie des letzten Jahrzehnts. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*. České Budějovice, 2006 (=Opera historica 11), s. 5-36. ISBN 80-7040-882-0.

BŮŽEK, Václav. Šlechta raného novověku v českém dějepisectví devadesátých let. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Aristokratické rezidence a dvory v raném novověku*. České Budějovice, 1999 (=Opera historica 7), s. 5-28. ISBN 80-7040-331-4.

BŮŽEK, Václav. Muž, žena a děti v aristokratické rodině na prahu novověku. In LENDEROVÁ, Milena a kol. *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. Století*. Praha, 2002, s. 45-67. ISBN 80-246-0375-6.

- BŮŽEK, Václav. „*Páni a přátelé*“ v myšlení a každodenním životě české a moravské šlechty na prahu novověku. ČČH 100, 2002, s. 229-264. ISSN 0862-4356.
- BŮŽEK, Václav. Pijácké zábavy na dvorech renesančních velmožů (Ambras-Bechyně). In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel. *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku*. České Budějovice, 2000 (=Opera historica 8), s. 137-161. ISBN 80-7040-384-5.
- BŮŽEK, Václav (ed.). *Poslední páni z Hradce*. České Budějovice, 1998 (=Opera historica 6). ISBN 80-7040-267-9.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef. Rodinný život posledních pánů z Hradce ve světle jejich korespondence. In BŮŽEK, Václav (ed.). *Poslední páni z Hradce*. České Budějovice, 1998 (=Opera historica 6), s. 145-273. ISBN 80-7040-267-9.
- BŮŽEK, Václav – HRDLIČKA, Josef – KRÁL, Pavel – VYBÍRAL, Zdeněk. *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*. Praha – Litomyšl, 2002. ISBN 80-7185-417-4.
- ČADKOVÁ, Kateřina – LENDEROVÁ, Milena – STRÁNÍKOVÁ, Jana (edd.). *Dějiny žen aneb Evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie* (IV. Pardubické bienále 27. - 28. dubna 2006). Pardubice, 2006. ISBN 80-7194-920-5.
- DAVID, Jiří. „*Alles von Rechts wegen*.“ *Sonda do právního života na Moravě v polovině 17. století*. Časopis matice moravské 127, 2008, s. 3-33. ISSN 0323-052X.
- ELIAS, Norbert. *O procesu civilizace: sociogenetické a psychogenetické studie I. Proměny chování světských horních vrstev na Západě*. Praha, 2006. ISBN 80-7203-838-9.
- ENGLUND, Peter. *Nepřemožitelný. Historie první severní války*. Praha, 2004, s. 500-665. ISBN 80-7106-490-4.
- ERNST, Stefanie. *Machtbeziehungen zwischen den Geschlechtern. Wandlungen der Ehe im „Prozeß der Zivilisation“*. Opladen, 1996. ISBN 3-531-12803-5.
- FRANK, Michael. *Trunkene Männer und nüchterne Frauen. Zur Gefährdung von Geschlechterrollen durch Alkohol in der Frühen Neuzeit*. In DINGES, Martin (ed.). *Hausväter, Priester, Kastraten. Zur Konstruktion von Männlichkeit in Spätmittelalter und Früher Neuzeit*. Göttingen, 1998, s. 187-212. ISBN 3-525-01369-8.
- HAJNÁ, Milena. *Rožmberský fraucimor. Ženský živel na aristokratickém dvoře koncem předbělohorské doby*. Jihočeský sborník historický 69-70, 2000-2001, s. 5-29. ISSN 0323-004X.
- HENGERER, Mark. Macht durch Gunst? Zur Relevanz von Zuschreibungen am frühneuzeitlichen Hof. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Šlechta v habsburské*

- monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*. České Budějovice, 2003 (=Opera historica 10), s. 67-100. ISBN 80-7040-627-5.
- HOJDA, Zdeněk. *Mladí Martinicové v Itálii. Kavalírské cesty české šlechty do Itálie v 16.-18. Století*. In Slánské rozhovory 2005. Itálie. Filosofie, hudba, dějiny umění, literatura. Slaný, Město Slaný, 2006, s. 35-40. ISBN 80-239-7465-3.
- HRDLIČKA, Josef. *Hodovní stůl a dvorská společnost. Strava na raně aristokratických dvorech v českých zemích (1550-1650)*. České Budějovice, 2000. ISBN 80-7040-462-0.
- HRDLIČKA, Josef. Mezi ctí a normou. Ke kultuře služby slavatovských hejtmanů okolo roku 1630. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Společnost v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740)*. České Budějovice, 2006 (=Opera historica 11), s. 347-373. ISBN 80-7040-882-0.
- HRDLIČKA, Josef. Synové „velkých“ otců. Vídeňský dvůr očima Adama Pavla Slavaty. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*. České Budějovice, 2003 (=Opera historica 10), s. 249-273. ISBN 80-7040-627-5.
- HRUBÝ, František. *Lev Vilém z Kounic-barokní kavalír: jeho deník z cesty do Itálie a Španělska a osudy Kounické rodiny v letech 1550-1650*. Brno, 1987.
- JANÁČEK, Josef. *Ženy české renesance*. Praha, 1987. ISBN 80-85946-25-4.
- KADLECOVÁ, Marta. *České a moravské právo procesní v první polovině 17. století*. Praha, 2005. ISBN 80-86861-83-X.
- KALISTA, Zdeněk. *Mládí Humprechta Jana Černína z Chudenic. Zrození barokního kavalíra*. Praha, 1932.
- KELLER, Katrin. *Hofdamen-Amtsträgerinnen im Wiener Hofstaat des 17. Jahrhunderts*. Wien-Köln-Weimar, 2005. ISBN 3-205-77418-3.
- KLABOUC, Jiří. *Manželství a rodina v minulosti*. Praha, 1962.
- KLABOUC, Jiří. *Staré české soudnictví (jak se dříve soudovalo)*. Praha, 1967.
- KNOZ, Tomáš. *Karel st. ze Žerotína. Don Quijote v labyrintu světa*. Praha, 2008. ISBN 978-80-7021-956-0.
- KOLDINSKÁ, Marie. *Každodennost renesančního aristokrata*. Praha, 2001. ISBN 80-7185-639-8.
- KOMÁREK, Filip. *Moravští zemští advokáti v 2. polovině 17. století a jejich knihovny*. Diplomová práce FF Masarykova Univerzita. Brno, 2008.

- KOPIČKOVÁ, Božena a kol. Proměny genderové identity: „teoretická“ reflexe feminity od středověku do 20. století. In LENDEROVÁ, Milena a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 20-67. ISBN 978-80-7106-988-1.
- KOPIČKOVÁ, Božena a kol. Životní cykly a žena. In LENDEROVÁ, Milena a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009, s. 68-168. ISBN 978-80-7106-988-1.
- KOZÁKOVÁ, Anděla. *Právní postavení ženy v českém právu zemském*. Praha, 1926.
- KRÁL, Pavel. *Smrt a pohřby české šlechty na počátku novověku*. České Budějovice, 2004. ISBN 978-80-7040-697-7.
- KRÁL, Pavel. Žena a smrt v 16. a 17. století. In LENDEROVÁ, Milena a kol. *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, 2002, s. 105-130. ISBN 80-246-0375-6.
- KUČA, Karel. *Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku*. Praha, 2008. ISBN 80-85983-12-5.
- KUBEŠ, Jiří Colloredové z Wallsse a jejich pokus o integraci do prostředí panovnického dvora v habsburské monarchii (Edice instrukce Jeronýma Colloreda o výchově jeho nejstaršího syna z let 1723-1725). In *Sborník prací východočeských archivů* 11, 2007, s. 37-63. ISSN 0231-6307.
- KUBEŠ, Jiří. *Reprezentační funkce sídel vyšší šlechty z českých zemí (1500-1740)*. Disertační práce HÚ FF JU. České Budějovice, 2005.
- KUBEŠ, Jiří. Sídla Jana Jiřího Jáchyma hraběte Slavaty z Chlumu a Košumberka (1634/37-1689) v proměně. In *Sborník vědeckých prací Univerzity Pardubice* 9, 2003, s. 55-87. ISBN 80-7194-594-3. ISSN 1211-6629.
- KUBEŠ, Jiří. *Trnitá cesta Leopolda I. za římskou korunou (1657-1658). Volby a korunovace ve Svaté říši římské v raném novověku*. České Budějovice, 2009. ISBN 978-80-86829-43-2.
- KUBEŠ, Jiří. *Vilém Slavata a jeho hejtmani. K anatomii prestiže raně novověké šlechty*. Historický obzor 12, 2001, s. 70-75. ISSN 1210-6097.
- KUBEŠ, Jiří. Vyšší šlechta z českých zemí v letech 1650-1750. Úvod do tématu. KUBEŠ, Jiří (red.). *Prameny k dějinám Pardubického kraje. Vyšší šlechta v českých zemích v období baroka (1650-1750). Biogramy vybraných šlechticů a edice typických pramenů*. Pardubice, 2007, s. 9-33. ISBN 978-80-7194-929-9.
- LEDVINKA, Václav – MRÁZ, Bohumír – VLNAS, Vít. *Pražské paláce. Encyklopedický ilustrovaný přehled*. Praha, 1995. ISBN 80-85770-23-7.

- LENDEROVÁ, Milena a kol. *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. století*. Praha, 2002. ISBN 80-246-0375-6.
- LENDEROVÁ, Milena. *Gender history v českých zemích*. In Česko-slovenská historická ročenka, 2001, s. 139-147. ISSN 1214-8334.
- LENDEROVÁ, Milena a kol. *Žena v českých zemích od středověku do 20. století*. Praha, 2009. ISBN 978-80-7106-988-1.
- LESEMANN, Silke. *Liebe und Strategie. Adelige Ehen im 18. Jahrhundert*. Historische Anthropologie 8, Heft 2, 2000, s. 189-207.
- LETOŠNÍKOVÁ, Ludiše. *Lovecké zbraně v Čechách*. Praha, 1980. ISBN 07-083-80-04/55.
- MAREK, Pavel. *Poselství lásky a osamění. Manželské soužití Zdeňka Vojtěcha a Polyxeny z Lobkovic*. Historický obzor 12, 2001, s. 114-119. ISSN 1210-6097.
- MATYÁŠ, Jaroslav. *Aféra Adama Havla Popela z Lobkovic. Nevěra a sebevražda v rudolfínské Praze*. České Budějovice, 2004.
- MAYER, Josef. *Zpráva o kazetovém stropě Martinického paláce*. Staletá Praha 4, 1969, s. 119-125.
- MAŤA, Petr. *Aristokratische Prestige und der böhmische Adel (1500-1700)*. Frühneuzeit-Info 10, 1999, s. 43-51.
- MAŤA, Petr. *Rituál zasnub v deníku renesančního kavalíra*. Dějiny a současnost 6, 1996, s. 11-15. ISSN 0418-5129.
- MAŤA, Petr. *Svět české aristokracie (1500 – 1700)*. Praha, 2004. ISBN 978-80-7106-312-4.
- NOLDE, Dorothea. *Gattenmord. Macht und Gewalt in der frühneuzeitlichen Ehe*. Köln, 2003. ISBN 3-412-16600-6.
- Ottova encyklopedie obecných vědomostí na CD-ROM*, díl VII., XIV., XV., XVI., XVII., XVIII., XX., XXII., XXIII., XXIV., XXV., XXVI.
- PAZDEROVÁ, Alena. *Vražda na objednávku podnětem k vydání třetího robotního patentu*. In PAZDEROVÁ, Alena – KALUDA, Jan (edd.). *Našim jubilantkám (sborník příspěvků k počtě životního jubilea Věry Beránkové, prom. hist., PhDr. Dagmar Culkové, a PhDr. Marie Liškové)*. Praha, 2000, s. 190-209. ISBN 80-85475-64-2.
- PEŠEK, Jiří – LEDVINKA, Václav (edd.). *Documenta Pragensia XIII. Žena v dějinách Prahy*. Praha, 1996. ISBN 80-902151-1-4.
- PILS, Susanne Claudie. *Schreiben über Stadt. Das Wien der Johanna Theresia Harrach 1639-1716*. Wien, 2002. ISBN 3-7005-4672-6.
- PILS, Susanne Claudie. *Gender/Spiel/Räume. Zur Konstruktion weiblicher un männlicher Rollen in der frühen Neuzeit*. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Společnost*

- v zemích habsburské monarchie a její obraz v pramenech (1526-1740). České Budějovice, 2006 (=Opera historica 11), s. 441-459. ISBN 80-7040-882-0.
- POSPÍŠILOVÁ, Pavla. „...daß er sie also tractiret, wi es auf eine adelige Dama sich gehört...“ Spor mezi Jaroslavem Bernardem z Martinic a jeho ženou Klárou Rozálií v letech 1675-1676. In KUBEŠ, Jiří – PAVLÍČKOVÁ, Radmila (edd.). *Šlechtic mezi realitou a normou. Miscellanea ze studentských prací k dějinám raného novověku*. Olomouc – Pardubice, 2008, s. 95-121. ISBN 978-80-244-2037-0, 978-80-7395-089-7.
- POSPÍŠILOVÁ, Pavla. *Šlechtická manželství a jejich problémy v druhé půli 17. Století*. Bakalářská práce KHV FF Univerzita Pardubice. Pardubice, 2007.
- PRAŽÁKOVÁ, Jana. *Městečko Smečno v druhé polovině 17. století*. Středočeský sborník historický 7, 1972 s. 35-59.
- PREISS, Pavel. *František Antonín Špork a barokní kultura v Čechách*. Praha a Litomyšl, 2003. ISBN 80-7185-573-1.
- PŘIBYL, Vladimír. *Baroko ve Slaném. Bývalý františkánský klášter s kostelem Nejsvětější Trojice*. Slaný, 1988.
- RAKOVÁ, Svatava. *Pobělohorské Temno v české historiografii 90. let: pokus o sondu do proměn historického vědomí*. ČČH 99, 2001, s. 569-588. ISSN 0862-6111.
- RATAJOVÁ, Jana. *Dějiny žen a koncept genderu v české historiografii*. Kuděj 7, 2005, č. 1-2, s. 159-173. ISSN 1211-8109.
- RATAJOVÁ, Jana. *Gender history jako alternativní koncept dějin*. In ČADKOVÁ, Kateřina. - LENDEROVÁ, Milena. - STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 19-32. ISBN 80-7194-920-5.
- REJCHRTOVÁ, Noemi. *Karel starší ze Žerotína*. Praha, 1982.
- RYANTOVÁ, Marie. *Polyxena z Lobkovic*. In LENDEROVÁ, Milena a kol. *Eva nejen v ráji. Žena v Čechách od středověku do 19. Století*. Praha, 2002, s. 67-105. ISBN 80-246-0375-6.
- SEDLÁČEK, August. *Hrady, zámky a tvrze Království českého*, díl 14. Praha, 1923.
- SCHWARZ, Henry Frederick. *The imperial privy council in the seventeenth century / by Henry Frederick Schwarz. With a supplement The social structure of the imperial privy council, 1600-1674 by Henry. F. Schwarz and John I. Coddington*. Cambridge, 1943.
- SMÍŠEK, Rostislav. *Císařský dvůr a dvorská kariéra Ditrichštejnů a Schwarzenberků za vlády Leopolda I*. České Budějovice, 2009. ISBN 978-80-7394-165-9.

- SMÍŠEK, Rostislav. Jan Adam Questenberk mezi Vídní a Jaroměřicemi. In BŮŽEK, Václav – KRÁL, Pavel (edd.). *Šlechta v habsburské monarchii a císařský dvůr (1526-1740)*. České Budějovice, 2003 (=Opera historica 10), s. 331-354. ISBN 80-7040-627-5.
- ŠŤOVÍČEK, Jan. *Hájek, Žďárští a Martinicové*. Slánský obzor 8, 2001, s. 29-38. ISSN 1214-3847.
- TINKOVÁ, Daniela. "Žena" - prázdná kategorie? Od (wo)men's history k gender history v západoevropské historiografii posledních desetiletí 20. století. In ČADKOVÁ, Kateřina. - LENDEROVÁ, Milena. - STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Dějiny žen aneb evropská žena od středověku do 20. století v zajetí historiografie*. Pardubice 2006, s. 19-32. ISBN 80-7194-920-5.
- VALENTA, Aleš. *Bankrot Karla Kajetána Buquoye: geneze, průběh důsledky*. In *Jihočeský sborník historický* 76, 2007, s. 58-96. ISSN 0323-004X.
- VALENTA, Aleš. *Z korespondence české šlechty v 18. století. Listy Štěpána Kinského bratru Františku Ferdinandovi z let 1719-1720*. Sborník archivních prací 2, Praha, 2006, s. 508-547. ISSN 0036-5246.
- VAN DÜLMEN, Richard. *Bezectní lidé. O katech, děvkách a mlynářích. Nepočestnost a sociální izolace v raném novověku*. Praha, 2003. 80-86569-43-8.
- VAN DÜLMEN, Richard. *Kultura a každodenní život v raném novověku (16. - 18. století). I. Dům a jeho lidé*. Praha, 1999. ISBN 80-7203-116-3.
- VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály. Systematické studium rituálů*. Praha, 1997. ISBN 80-7106-178-6.
- VOLF, Miloslav. *Jaroslav Bořita z Martinic po defenestraci*. Středočeský sborník historický 7, 1972, s. 76-90.
- WINKELBAUER, Thomas. *Fürst und Fürstendiener: Gundaker von Liechtenstein, ein österreichischer Aristokrat des konfessionellen Zeitalters*. Wien, 1999. ISBN 3-7029-0440-9 (Oldenbourg Wien). ISBN 3-486-64837-3 (Oldenbourg München).
- WUNDER, Heide. "Er ist die Sonn, sie ist der Mond." *Frauen in der Frühen Neuzeit*. München, 1992. ISBN 3406366651.
- WUNDER, Heide. Herrschaft und öffentliches Handeln von Frauen in der Gesellschaft der Frühen Neuzeit. In GERHARD, Ute (ed.). *Frauen in der Geschichte des Rechts*. München, 1997, s. 27-54. ISBN 3-406-42866-5.

Summary

I put mined in my graduation thesis on conflict between aristocratic cohabitations in second half of 17th century. Submitted work is localized on second half of 17th century when already happens certain effort of women (especially from high society) to change conditions and new settings of authority in marriage and there were more conflicts between husbands and wives.

To enter the intimacy of family environment is not simple. As main spring we use correspondence between quarrelled families. In early modern period even women already were able to write about their thoughts, feelings and opinions. When some more serious problem in marriage appeared, on resolution of problem were alert whole wide relatives and families tried to keep it in secret in front of public. Most highly positioned representatives of the families were the responsibility of negotiating and decision making. If married couple did not agree after intervention of family resolution of conflict was past under cognizance and jurisdiction of clerical authorities. In very extraordinary cases where married couples were not able to reach agreement and was not a bit of chance for conciliation of spouses, marriage was with the permission of pop divorced.

In theoretical part I attend to questions, how were aristocratic cohabitations in married, what function this cohabitation had and what kind of role performed men but above all women according with the time standard. Emotions did not play main role in the selection of partner for life, those were economic and power conditions. Practically it was marriage de convenance. Parents in the first place had the catchword in selection of future partner. Quite often happened that father engaged descendant while he or she was still child and saw his or hers future partner short before the wedding. Because getting to know each other was after wedding, there could arise much easier conflicts, especially when were married two completely different people.

The question of conflicts between man and woman is part of science discipline gender history or also gender studies. Gender history searches relation level more than women history. We cannot strictly divided world of men and world of women, because they in many respects blended together, interact and complement. Important part of my graduation theses is to explore on the basis of concrete examples gender roles of aristocratic cohabitations in early modern period. Society in all spheres of life expected certain formula of behaviour and acting according to gender. Gender stereotype were changing with dependence on time and cultural environment. I was interested about setting-out of power relations between husband and wife

and I wrote how society looked upon these questions by means of rules and how was everyday practise. Because in both cases, that I analysed in detail in my work, played main role violence. I also pay attention to theory of violence in matrimonies.

The main part of my graduation theses is reconstruction of two newly explored conflicts between aristocratic cohabitations. At first I was concerned with disagreement between married couples, which came of significant families – Martinic and Ditrichštejn. Outbreak of scandal forerun arguments between Klára Rozálie of Kounic and her husband Jaroslav Bernard of Martinic on amount of maintenance. In the year 1675 came according to the young noblewoman to verbal and physical assault by her husband, whereupon Klára Rozálie left his house and departed to her mother. Wide relatives were brought in on resolution of this conflict between young couple. Main word had highly positioned representatives of the families – uncle of Klára Ferdinand of Ditrichštejn and uncle of Jaroslav Bernard Ignác of Martinic. Young noblewoman in some cases herself took an opportunity and actively interfered with negotiations it was not typical for that time. Young couple was in the end after two years conciliated.

More tragic consequences had second case Karel Adam of Mansfeld was charged with causation death of his wife Marie Terezie of Ditrichštejn in the year 1658. Uncle of the late countess again Prince Ferdinand of Ditrichštejn wanted to reach punishment of the guilt person. According to the hearsay evidence was flustered count Mansfeld teasing his wife during the nights until she succumbed attacks aftermath. Karel Adam though felt himself not guilty but instead of pleading himself in court he escaped before justice from his Czech houses and lands to Empire. He evocated that reason of his delay of his return was lack of funds (his land in Czech was because of the debts sequestrated). Till his death in 1662 the case was not solved.

On the basis of these cases is shown how these two noble women had different view on situation of baroque wife. One of them expressed herself as conscious and pugnacious who definitely will not quietly suffer injuries from her husband. The second noble woman was afraid to enter protest more faithfully against her husband and she paid for that with her death. So it depended on nature of woman and especially on her upbringing. Compared to women men generally bond on conservative principals concerning marriage division of roles of husband and wife. Of course even here was accepted that everyone promoted home order differently. Someone act more patiently, but other took disobedience of his wife as endangering his state and for that he punished her without mercy.